

Міністерство освіти і науки України
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет – Експертизи, біотехнології, харчової інженерії,
підприємництва та торгівлі

Кафедра – Торговельного підприємництва, товарознавства та
управління бізнесом

Ступінь вищої освіти – другий (магістр)

Спеціальність – 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

Освітня програма – «Підприємництво і торгівля, товарознавство
та експертиза в митній справі»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

«Шляхи підвищення ефективності діяльності бізнес-структур
зернового господарства України»

КРМ.ТПТтаУБ.1.769-03.ІІІ.3.2

Здобувачка _____ Кучеренко Олена Валеріївна
Підпис

Керівники: _____ д.е.н., професор Басюркіна Н.Й.
Підпис

_____ к.е.н., доцент Карпінська Г.В.
Підпис

Кваліфікаційна робота допускається до захисту

Рішення кафедри від 12 грудня 2023 р., протокол № 7

Завідувач кафедри

ТПТтаУБ _____ Наталія БАСЮРКІНА
Підпис

Одеса – 2023 р.

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРИКЛАДНОЇ ЕКОНОМІКИ
І МЕНЕДЖМЕНТУ ім. Г.Е. Вейнштейна

Факультет – Експертизи, біотехнології, харчової інженерії, підприємництва та торгівлі

Кафедра – Торговельного підприємництва, товарознавства та управління бізнесом

Ступінь вищої освіти – другий (магістр)

Спеціальність – 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

Освітня програма – «Підприємництво і торгівля, товарознавство та експертиза в митній справі»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Зав. кафедри Торговельного підприємництва, товарознавства та управління бізнесом

_____ д.е.н., проф. Басюркіна Н.Й.

15 серпня 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

здобувачки Олени КУЧЕРЕНКО

(ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

1. Тема роботи: «Шляхи підвищення ефективності діяльності бізнес-структур зернового господарства України» затвердженою наказом ОНТУ від 01.12.2023 р. № 769-03.

2. Термін здачі здобувачем закінченої роботи 07.12.2023 р.

3. Вихідні дані роботи: дані Державної служби статистики України, методичні вказівки кафедри ТПТмнУБ ОНТУ, підручники і посібники, монографічний матеріал, аналітичні дані спеціалізованих Інтернет-видань, ЗМІ, дані підприємств агропромислового сектору України.

1. Зміст кваліфікаційної роботи магістра: Анотація. Зміст. Вступ. Розділ 1. Сутність та механізми функціонування зернового господарства (на прикладі ринку борошна). Розділ 2. Стан і проблеми ринку борошна та його ефективність. Розділ 3. Організаційно-економічні напрями підвищення ефективності діяльності бізнес-структур зернового господарства України. Розділ 4. Охорона праці. Список літератури. Додатки.

2. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): таблиць – 14, рисунків – 4. Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами (табл.), Рентабельність виробництва зернових (рис.), Найбільші світові експортери борошна (рис.), Основні результати регресійного аналізу зв'язків між фінансовим

результатом та факторними показниками (табл.), Вплив факторів на рентабельність активів (табл.).

3. Дата видачі завдання 15.08.2023 р.

Керівники: _____ д.е.н., професор Басюркіна Н.Й.
Підпис

_____ к.е.н., доцент Карпінська Г.В.
Підпис

Завдання прийняла до виконання _____ Кучеренко Олена Валеріївна
Підпис

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№	Назва етапів кваліфікаційної магістерської роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Збирання інформації для дослідження зернового господарства. Аналіз теоретико-методичних основ поняття “ефективність виробництва” і написання розділу 1	15.08.2023 – 15.09.2023 рр.	Виконано
2.	Моніторинг стану розвитку виробництва і реалізації борошна в Україні та його ефективності, аналіз статистичної інформації борошномельних підприємств і написання розділу 2	16.09.2023 - 26.09.2023 рр.	Виконано
3.	Проектування організаційно-економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності бізнес-структур зернового господарства в Україні та написання розділу 3	27.09.2023 - 08.11.2023 рр.	Виконано
4.	Написання розділу 4 з охорони праці та безпеки життєдіяльності агропромислових об'єднань	09.11.2023 - 19.11.2023 рр.	Виконано
5.	Формулювання висновків до роботи	20.11.2023- 30.11.2023 рр.	Виконано
6.	Оформлення роботи та її рецензування	01.12.2023 - 07.12.2023 рр.	Виконано

Керівник _____ д.е.н., професор Басюркіна Н. Й.
Підпис

_____ к.е.н., доцент Карпінська Г.В.
Підпис

Здобувач-дипломник _____ Кучеренко О. В.
Підпис

Несу відповідальність за ідентичність електронного та друкованого варіантів кваліфікаційної роботи, даю згоду на обробку персональних даних та не заперечую проти розміщення кваліфікаційної роботи на офіційних web-ресурсах ОНТУ.

Підтверджую, що в кваліфікаційній роботі відсутні порушення норм академічної доброчесності.

Здобувач-дипломник _____ Кучеренко О. В.
Підпис

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота магістра містить 111 сторінок, 15 таблиць, 27 рисунків, бібліографія з 77 найменувань, 1 додаток.

Мета роботи полягає у такому: на основі дослідження особливостей функціонування обґрунтувати перспектив розвитку ринку зерна, зокрема, продукції зернопереробки (борошномельної галузі) України в сучасних умовах господарювання.

Для досягнення поставленої мети завданнями дослідження передбачено дослідження стану, особливостей і перспективи розвитку кон'юнктури ринку продукції зернопереробки (борошна), як складової світового товарного ринку; характеристика основних методів і напрямів державного регулювання бізнес-структур на ринку продукції зернопереробки (борошна); встановлення місця та роль України у міжнародній торгівлі; обґрунтування напрямів підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на світових ринках.

В якості об'єкту дослідження виступає український ринок зерна, зокрема продукції зернопереробки (борошна).

В якості предмету дослідження обрано сукупність теоретичних, методичних і практичних підходів до регулювання процесів ціноутворення підприємствами зернового господарства України.

За результатами роботи сформульовано висновки стосовно економічного стану ринку борошна та визначено вплив заходів на основні показників діяльності.

Отримані результати рекомендовані до використання на зернових підприємствах з метою вдосконалення їх діяльності.

Рік виконання роботи – 2023.

Рік захисту роботи – 2023.

Ключові слова: зернове господарство, ринок борошна, ефективність діяльності

SUMMARY

Diploma Work

Diploma Work contains 111 pages, 15 tables, 27 illustrations^ bibliography of 77 titles, 1 application.

The purpose of the work is as follows: based on a study of the peculiarities of the functioning and justification of prospects for the development of the grain market, in particular, grain products (flour industry) of Ukraine in modern economic conditions.

To achieve this purpose, the study objectives include a study of the state, features and prospects of the market for grain products (flour), as part of the world commodity market; characteristics of the main methods and areas of state regulation of business structures in the market of grain products (flour); establishing the place and role of Ukraine in international trade; substantiation of directions of increase of competitiveness of the Ukrainian enterprises in the world markets.

The object of analysis, generalizations and research are economic relations between the subjects of the grain market of Ukraine.

As the subject of the study, the set of theoretical, methodological and practical approaches to the regulation of pricing processes by grain enterprises of Ukraine.

According to the results of the work, conclusions are formulated to ensure sustainable economic development of enterprises in the grain market.

The got results are recommended for use at grain enterprises in order to improve their activities.

Year of implementation of work – 2023.

Year of presentation of work – 2023.

Key words: grain farming, flour market, efficiency of activity

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ТА МЕХАНІЗМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ЗЕРНОПЕРЕРОБКИ (НА ПРИКЛАДІ РИНКУ БОРОШНА)	
2.1. Ринок борошна, як складова світового товарного ринку	10
2.2. Особливості функціонування ринку борошна	16
2.3. Механізм регулювання торговельно-економічних	21
відносин на ринку борошна	
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РИНКУ БОРОШНА	
2.1. Оцінка позицій України на світовому ринку	25
2.2. Дослідження вітчизняного ринку борошна	31
2.3. Основні проблеми та тенденції становлення і розвитку	43
ринку борошна в Україні	
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА РОЛІ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ БОРОШНА	
3.1. Рекомендації з вдосконалення регулювання відносин на	48
внутрішньому і зовнішньому ринку борошна	
3.2. Напрями підвищення конкурентоспроможності української продукції	52
3.3. Перспективи розвитку торговельних відносин	56
3.4. Управління результатами діяльності борошномельних підприємств	61
3.5. Багатофакторні індексні моделі в аналізі динаміки результатів	75
діяльності	
3.6. Аналіз ефективності фінансово-господарської діяльності	80
борошномельних підприємств	
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ	86
ВИСНОВКИ	90
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	95
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Продовольча безпека населення України залежить від стану та перспектив розвитку борошномельної галузі та АПК. Виробництво борошна забезпечують населення соціально важливими продуктами харчування, сприяють нарощенню обсягів експорту та як запорука продовольчої безпеки і незалежності держави, що стало особливо актуально під час пандемії Covid-19, обмежень поставок продуктів харчування, закриття кордонів і проблем з транспортуванням продукції, карантин та подальший локдаун.

В сучасних умовах господарювання ринок зерна, зокрема, продукції зернопереробки (борошномельної продукції), є однією з основних складових агропромислового комплексу України. Підприємства галузі займаються переробленням зернової сировини та виробництвом найважливіших соціально-необхідних видів продукції.

Але наразі спостерігається значне скорочення обсягів виробництва та експорту вітчизняного борошна, що пов'язано із зростанням цін, низькою рентабельністю виробництва, недоліками у державному регулюванні ринку, а також конкуренція за сировину із зернотрейдерами для забезпечення виробництва промисловими потужностями. Взагалі, ринок продукції зернопереробки (борошна) має значні передумови для становлення і розвитку, нарощування обсягів виробництва та відкриття нових ринків збуту за умови надання виробникам підтримки з боку держави, скасування прямого ціноутворення та розумного державного регулювання на ринку борошна та суміжних з ним ринків (зерно та хліб), вдосконалення технологій та модернізації техніки, залучення інвестицій у галузь.

Дослідженням стану вітчизняного ринку продукції зернопереробки (борошна) присвячено праці таких вітчизняних вчених, як І.І. Лукінов, Б.В. Буркинський, Н.Й. Басюркіна [21], О.В. Вишневецька [12], Я.Л. Квач та Г.В. Кошельок [25], Є.О. Кернасюк [26], О.В. Нікішина [35; 36; 37].

Проблеми та перспективи розвитку галузі висвітлювали в своїх роботах: О.В. Грідін [14], О.В. Лавринчук [31], Н.В. Кудренко [30], О.В. Лиховська [32].

Напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світових ринках та вектори розвитку українського господарства розробляли О.А. Беззубченко [7], О.М. Коваленко та О.В. Станіславик [27], Н.О. Сіриченко [32], Л.Л. Стрембіцька [34].

Але методи прогнозування, регулювання розвитку ринку зерна, зокрема продукції його переробки (борошномельної галузі) у трансформаційних умовах економіки залишаються недостатньо розкритими в економічній літературі.

Моніторинг стану, прогнозування тенденцій і перспектив розвитку, пошук нових шляхів зростання показників прибутковості та рентабельності бізнес-структур на ринку зерна, зокрема, зернопереробки (борошномельного виробництва), як стратегічного, потребує проведення подальших науково-обґрунтованих досліджень.

В якості мети магістерської роботи нами було поставлено таке: на основі дослідження особливостей функціонування та обґрунтування перспектив розвитку ринку зерна, зокрема, продукції зернопереробки (борошномельної галузі) України в сучасних умовах господарювання.

Для досягнення поставленої мети завданнями дослідження передбачено:

- дослідити стан і перспективи розвитку кон'юнктури ринку продукції зернопереробки (борошна), як складової світового товарного ринку;
- визначити особливості функціонування ринку продукції зернопереробки (борошна);
- описати основні методи та напрями державного регулювання діяльності бізнес-структур на ринку продукції зернопереробки (борошна);
- встановити місце та роль України у міжнародній торгівлі;
- проаналізувати сучасний стан зернопереробки (борошномельного виробництва) в Україні;
- охарактеризувати основні проблеми зернопереробки (борошномельного виробництва) в Україні;

– дослідити перспективи розвитку вітчизняного ринку продукції зернопереробки (борошна) та вдосконалення методів його державного регулювання;

– запропонувати шляхи підвищення конкурентоспроможності української продукції на світових ринках.

В якості об'єкту дослідження виступають економічні відносини, які виникають між суб'єктами зернового господарства, зокрема ринку зернопереробки (борошна).

Предметом дослідження є перспективи розвитку ринку зерна, на прикладі ринку продукції зернопереробки – ринку борошномельної продукції.

При виконанні роботи застосовано методи аналізу та синтезу, систематизації, зіставлення, класифікації статистичних даних Державної служби статистики України, Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО), порівняння даних у динаміці, графічний метод при візуалізації матеріалів.

Інформаційною базою дослідження є підручники та наукові посібники, наукові статті у фахових виданнях, статистична інформація, дані сайтів Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО), Міністерств України, законодавство України, дані підприємств ринку зерна.

Практична значущість отриманих результатів полягає у використанні результатів дослідження та практичних рекомендацій у розробку стратегії розвитку ринку зернопереробної продукції та роботу державних органів влади.

Структура роботи є такою: робота складається зі вступу, 4 розділи, висновків, містить 27 рисунків, 15 таблиць, 77 джерел та 1 додаток загальним обсягом 111 сторінки.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ ТА МЕХАНІЗМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА (НА ПРИКЛАДІ РИНКУ БОРОШНА)

1.1. Ринок борошна, як складова світового товарного ринку

Світова економіка – це складна система, що пов'язує господарства країн, які знаходяться в економічних відносинах, взаємодії і взаємозалежності одне від одного. Вона характеризується великою кількістю взаємопов'язаних складових елементів, багаторівневістю і структурністю, до яких відноситься і світовий товарний ринок [1].

Основні ознаки, притаманні світовій економічній системі:

- розвинута сфера міжнародного обміну товарами і торгівлі;
- вивіз-ввезення капіталу, технологій, робочої сили;
- міжнародні форми виробництва (ТНК);
- самостійна міжнародна фінансова сфера;
- система міжнародного регулювання економічного розвитку;
- економічна політика держав за принципом відкритості [2].

Світове господарство залежить від історичних, політичних та економічних аспектів. Кожному історичному етапу відповідають лише йому властиві рівень виробництва, інтернаціоналізації та соціально-економічна структура. Його суб'єктами є транснаціональні компанії, міжнародні об'єднання, національні господарства тощо. Специфіка світового господарства полягає в тому, що відносини здійснюються через державні кордони. Проблеми світової економічної системи є об'єктом глобального і регіонального аналізу та вивчення. Комплекс питань охоплює вивчення системи світової економіки, розвинених країн, регіональних економічних об'єднань, країн, що розвиваються і трансформуються, діяльність міжнародних фінансових, промислових, економічних організацій [29].

Етапи розвитку світового товарного ринку [21; 57]

Етап	Характеристика етапу
Перший етап: 1910-1930 рр., кризові явища у розвитку світового господарства	1917 р. – виключено зі світових господарських зв'язків Росії (хоча після Генуезької конференції (1922 р.) і в період НЕПУ економічні зв'язки з Заходом інтенсивно розвивалися; але це був короткочасний етап)
	глибока криза світового господарства, дисбаланси, нестійкість торговельно-економічних зв'язків, викликані Першою світовою війною
	переклад національних економік на військові рейки (1917-1918 рр)
	фізичне знищення виробничих та промислових потужностей, людських ресурсів в ході Першої світової війни
	розгарбування захоплених територій у переможеного супротивника в Європі, продовження колоніальної політики в Азії, Африці, Латинській Америці та Океанії
	1920-1930 рр. - тенденції до авторитарно стилю керівництва країною, які стали помітним явищем у практиці багатьох урядів
	зниження ролі експорту продукції і руху капіталу у світовій економіці
	посилення значень національних сфер виробництва, інтенсифікація всіх його чинників
	Друга світова війна (1939-1945 рр.) - хаос в системі міжнародних відносин; зростання швидкими темпами продуктивних сил. Розширення СРСР на Захід
Другий етап: з часу закінчення Другої світової війни, 1945 – 1960 рр.	утворення системи соціалістичного господарства
	початок 1960-х рр. - колапс колоніальної системи, поява великої групи країн, що розвиваються
	інтенсивний вивіз підприємницького капіталу з розвинених центрів капіталізму
	формування "Великої тріади": США - Західна Європа - Японія, розвиток освіти, становлення ТНК і ТНБ
	1950-1970 рр. - поява і зміцнення трьох центрів концентрації світової економічної сили і суперництва
	наростання інтенсивності господарських зв'язків між СРСР та іншими державами, особливо з країнами, що розвиваються, висхідна динаміка соціалізму
Третій етап: 1980- 1990-і рр.	нерівномірний розвиток економіки, торгівлі, забезпеченості ресурсами країн і регіонів світу, бурхливий розвиток процесів глобалізації
	формування гігантських ТНК, які утворюють міжнародне виробництво
	посилення економічної взаємодії і взаємозалежності країн і регіонів
Четвертий етап: початок ХХІ століття, що завершилося глобальною фінансово- економічною кризою	перебудова в СРСР, послаблення його світових позицій; падіння світової економічної системи соціалізму, зміцнення позицій США
	посилення нерівномірності у світовому розвитку
	формування чотирьох центрів сили і суперництва: США - ЄС - Японія - Китай
	глобальна криза 2008-2010 рр., її наслідки для країн та груп країн
	НТР, пошуки альтернативних джерел енергії, актуалізація проблем навколишнього середовища, зокрема викидів парникових газів і кліматичні зміни, спроби світового співтовариства спільними зусиллями реагувати на глобальні загрози
	пошуки нових моделей сучасного капіталізму
криза доктрини радикал-неоліберального, як глобальної філософії в економічній політиці розвинених і перехідних країн	

Міжнародний поділ праці та міжнародне кооперування стали основою для виникнення світового ринку, якому притаманні такі особливості:

1. збут продукції здійснюється за межами національних кордонів;
2. рух товарів та послуг між країнами відбувається під впливом внутрішнього і зовнішнього попиту і пропозиції;
3. інформування про найбільш ефективне та раціональне застосування факторів виробництва;
4. сприяє забезпеченню міжнародного стандарту якості та безпечності продукції при конкурентних цінах.

Отже, світовий ринок – сфера стійких товарно-грошових відносин між країнами, заснована на міжнародному поділу праці і інших факторів виробництва, основною ознакою існування якого є рух товарів і послуг між країнами [26].

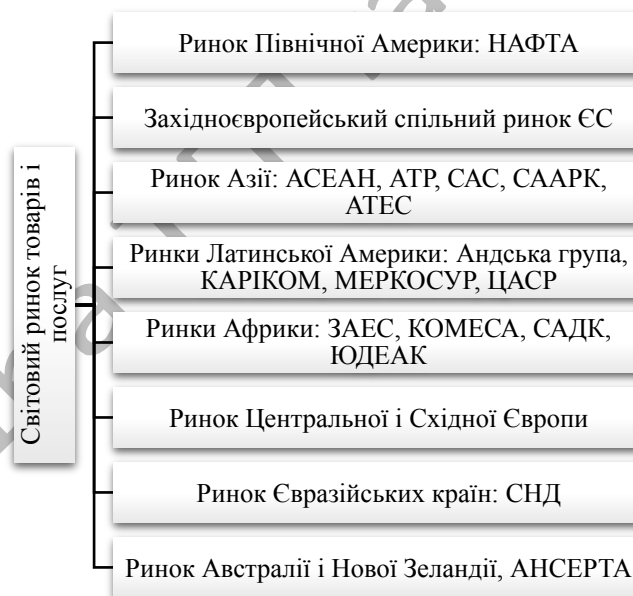

Рис. 1.1 Регіональна структура світового ринку [50]

Рівновага на світовому ринку визначається рівновагою та взаємозв'язком попиту та пропозиції:

- для світового ринку характерно баланс попиту та пропозиції на товари та послуги, які експортуються та імпортуються державами;
- надлишкову пропозицію та попиту на встановлюють, порівнюючи внутрішні ціни на однакові товари у різних країнах;

- найчастіше експортується надлишок товару на внутрішньому ринку, а імпортується – недостатня кількість продукції для задоволення попиту при недостатній пропозиції з боку національних товаровиробників;
- міжнародна торгівля здійснюється за середньою ціною, яка знаходиться між мінімальною та максимальною внутрішніми цінами в країні;
- зв'язок світової ціни і обсягів міжнародної торгівлі: зміна ціни веде до зміни кількості товарів, які експортуються та імпортуються, а зміна обсягів торгівлі призводить до зростання або зниження ціни [29].

Найпростіша модель світового ринку – модель часткової рівноваги, що відображає основні функціональні взаємозв'язки між внутрішнім та зовнішнім попитом і пропозицією, визначає співвідношення обсягів експорту та імпорту, ціну, за якою здійснюється торгівля.

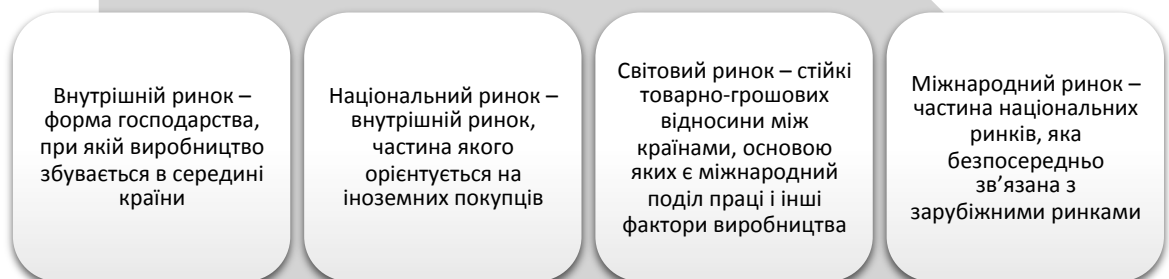

Рис. 1.2. Еволюції форм ринку [22]

У своєму розвитку світовий ринок пройшов чотири етапи розвитку: від закритого внутрішнього ринку до міжнародного, який характеризується значними торговельно–економічними зв'язками та залежність національних економік. Процеси глобалізації світової торгівлі, що значно відображається на функціонуванні світового ринку товарів і послуг, має і негативні наслідки, наприклад, швидке поширення світової фінансової кризи із США, «торговельні

війни» між Китаєм і США, «нафтова криза» і залежність всіх держав від постачання сировини ОПЕК. Крім цього, значний вплив на становлення та розвиток світового ринку товарів і послуг мають наявні диспропорції економічного і соціального розвитку країн, розподіл їх за рівнем економічного розвитку, діяльність ТНК, регіоналізація світової торгівлі, вплив міжнародних організацій (ООН, МВФ) і об'єднань (НАФТА, ЄС, АСЕАН тощо) на торговельні відносини і їх регулювання (СОТ).

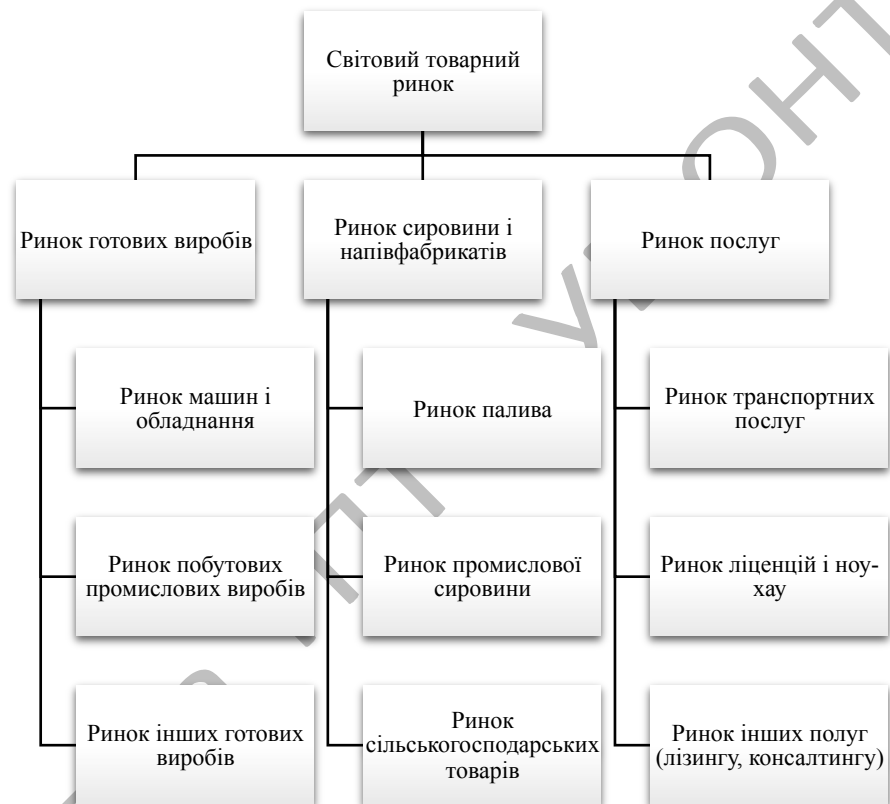

Рис. 1.3 Товарна структура світового ринку [50]

Основою аграрного сектора та продовольчої безпеки кожної країни є сільське господарство, яке забезпечує населення продуктами харчування, промислові підприємства – сировиною, зовнішню торгівлю – надлишковими обсягами експортних товарів. Виробники продукції АПК – підприємства і фермерські господарства населення, які виробляють продукцію рослинництва і тваринництва. Основна продукція вітчизняного рослинництва: зернові та зернобобові, цукровий буряк, соняшник, картопля, овочі, плоди та ягоди. Переробка сировини для внутрішнього зпоживання продовольчого призначення здебільшого здійснюється провідними галузями харчової промисловості:

борошномельно-круп'яної, хлібопекарської, кондитерської, макаронної, м'ясної, молочної, олійницької, цукрової тощо. Одним із державних органів, що є споживачем продовольчих товарів, є Аграрний фонд, діяльність якого спрямована на формування інтервенційний фонду для задоволення продовольчих потреб населення, формування стратегічних запасів та національним інтересам безпеки і незалежності. Борошномельно–круп'яна промисловість – галузь харчової промисловості, підприємства якої виробляють із зернових культур борошно і крупи. Залежно від виду сировини розрізняють борошно: пшеничне, житнє, ячне, вівсяне, кукурудзяне, гречане тощо; залежно від способу переробки – борошно разового, оббивного або сортового помелу [49, с. 195–197].

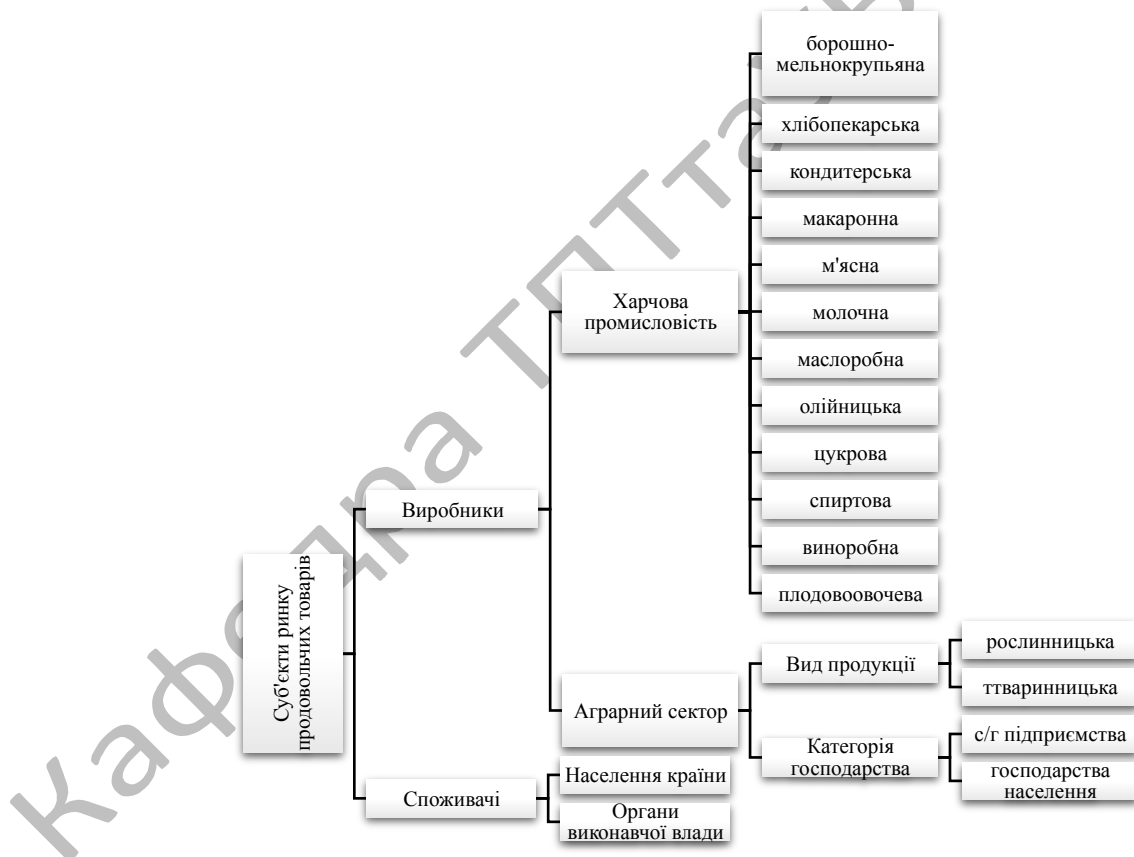

Рис. 1.4. Ринок продовольчих товарів [49, с. 196]

Продукцію борошномельної промисловості використовують у харчовій промисловості, забезпечуючи потреби у сировині хлібопекарської, макаронної, кондитерської галузей, у комбікормовій промисловості або безпосередньо для годівлі худоби.

1.2. Особливості функціонування ринку борошна

В сучасних умовах ринкової економіки, а особливо пандемії та закриття кордонів, обмеження міжнародних перевезень та зниження обсягів світової торгівлі, все більшої актуальності набувають питання підвищення ефективності функціонування стратегічних соціально значимих ринків країни, зокрема ринків харчових продуктів, які забезпечують продовольчу безпеку держави і її незалежність від імпорتنих поставок. Тенденція зростання сировинного експорту, особливо зерна та зернобобових, за рахунок скорочення внутрішнього зернового споживання та неповна завантаженість сировиною промислових потужностей борошномельної промисловості негативно впливає на виробничий потенціал країни та сприяє збільшенню імпорту зернових і хлібних продуктів.

Відповідно до діючих стандартів якості та безпечності продуктів харчування, вітчизняні борошномельні підприємства виробляють борошно таких видів:

1. пшеничне 4 сортів: крупчатка, вищий, перший, другий, обійне;
2. житнє 3 сортів: сіяне, обдирне, обійне;
3. житньо-пшеничне і пшенично-житнє обійне борошно.

В Україні виробляється борошно другого сорту з твердої пшениці, кукурудзяне, вівсяне, рисове, ячмінне, гречане, соєве борошно, але найбільшу частку в загальному обсязі виробництва займає пшеничне – більше 90% [3].

Вітчизняний ринок борошна за сукупністю ознак можна віднести до категорії державних товарних ринків. Для такого ринка нижньосуміжним є ринок зернових культур, а верхньосуміжними – ринки хлібопекарських, макаронних і кондитерських виробів. Але базовим для функціонування та сировинного забезпечення всіх цих ринків є саме зерновий, на якому здійснюють діяльність суб'єкти ринку зернових (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Суб'єкти ринку зерна, що забезпечують його цілісність [30, с. 24]

Зерновий комплекс – основа для розвитку внутрішнього ринку зерна, хлібобулочної, борошно-круп'яної промисловості, кондитерської, комбікормової, виробництво біоетанолу та інших галузей. Діяльність суб'єктів ринку направлена на виробництво, зберігання і транспортування зерна, його раціональний розподіл, ефективність виробництва, взаємозв'язок між галузями тощо. Інколи, від закупівлі насіння до кінцевої реалізації процес руху зерна проходить до 22 суміжних або побічних виробництв, що, звичайно, відбивається на його собівартості навіть для потреб населення.

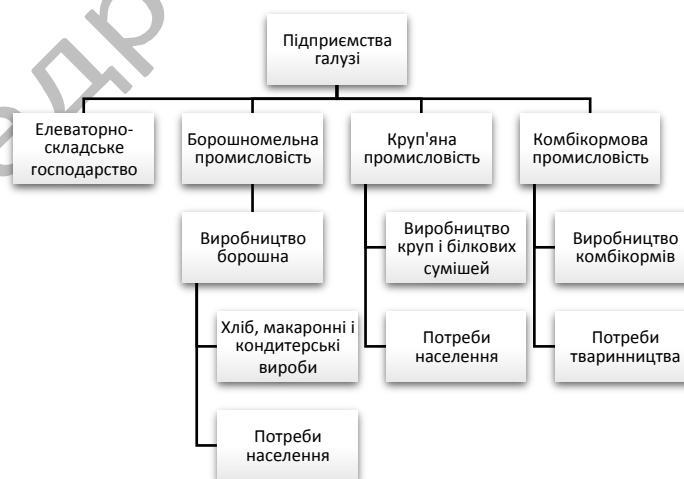

Рис. 1.6. Підприємства борошномельно–круп'яної промисловості [49, с. 195]

Зерновий ринок, експортний потенціал якого наразі для України – основна стаття надходження валюти і товарної структури світової торгівлі, почав формуватися після отримання незалежності. Зростання експорту припало на 1995 рік, що призвело до отримання ТОПових позицій серед експортерів зерна у 2005 році (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Етапи становлення і розвитку ринку зернових [10, с. 38]

Період	Роки	Характеристика
Початковий період становлення України як провідного постачальника зернових	1991–1994	Низький рівень експорту зернових (менше 1%), рівень виробництва зернових близько 38 млн. т., що створювало надлишок пропозиції на внутрішньому ринку
Формування реального зернового ринку	1995–1996	Приватизація близько 400 підприємств хлібно-продовольчої галузі; перші приватні експортні поставки; зростаюча роль ТНК та зернотрейдерів
Зростання експорту	1996–2000	Значне зростання експортних поставок; зниження рівня виробництва зерна на третину через зменшення урожайності, пов'язане із недотриманням агротехнологій їх вирощування
Зростання збору зерна	Початок 2000–х	Тенденція зростання валового збору зерна в результаті підвищення урожайності, утворення надлишку та збільшення обсягів експорту
Зростання українського зернового експорту	2001–2002	Нагромадження запасів зерна та відсутність врожаю в основних гравців ринку через погодні умови
Україна увійшла у ТОП світових експортерів	2005–2006	Україна увійшла до найпотужніших експортерів зерна, посівше 3-є місце у світі серед експортерів фуражного зерна та 6-е – серед експортерів пшениці
Поступове зростання обсягів експорту зерна	2012–2016	Максимальний обсяг зернових реалізовано в 2015/2016 МР завдяки високому врожаю, однак виручка від експорту не була рекордною через зниження цін на всі види зерна через загострення конкурентної боротьби

Ключовими чинниками, що сприяли успіху і становленню України, як провідного світового постачальника зернових, стали такі:

1. вигідне географічне розташування для експорту продукції, наявність транспортної інфраструктури: річкові і морські порти, ж/д зерновози;

2. чорноземи і сприятливі природно-кліматичні умови;
3. невисокі ціни на зерно через низький рівень оплати праці в галузі і невеликої орендної плати за землю;
4. зростання світового населення і, як наслідок, попиту на зернові;
5. діяльність агрохолдингів, які мають такі конкурентні переваги: наявність значних потужностей виробництва, транспортування і зберігання зернових; повний цикл виробництва; забезпеченість ресурсами, в першу чергу, трудовими і фінансовими; мають продуктивнішу техніку; використовують новітні агротехнології, що підвищують урожайність і прибутковість діяльності. Саме агрохолдинги – найбільші експортери продукції [14, с. 62–65].

Основними конкурентами України на світовому зерновому ринку є і залишаються: США (23 %), ЄС (13 %), Бразилія (10 %), Аргентина (9 %), тобто разом 55 % світового ринку. Крім цього, до основних конкурентів України на ринку пшениці відносяться: США (13 %), ЄС (20 %), Канада (15 %), РФ (14 %).

До найбільших споживачів вітчизняної пшениці відносяться: Китай, Ізраїль, Таїланд, Єгипет, Туніс, Марокко, Іспанія, Нідерланди, Італія, що обумовлюється постійним попитом на цей вид продукції. Країни Азії та Африки здебільшого закупають борошномельну пшеницю, а держави ЄС – фуражну. Найбільший імпортер українських зернових – Єгипет.

Проаналізувавши собівартість виробництва борошна, можна зробити висновок, що вартість зерна займає 70–80 %, тобто рентабельність незначна. В свою чергу, борошно є основною сировиною для виробництва хліба, а в структурі споживання борошна в середньому близько 85 % припадає на хлібопекарську. В структурі витрат на виробництво хліба та хлібопекарських виробів 40–46 % становить вартість борошна. Також борошно використовується в домашньому господарстві, макаронній, кондитерській галузях, для виробництва дитячого харчування та ін [25].

На сьогодні, потужності вітчизняних борошномельних підприємств завантажені лише на 30 %, а прибутковість поставок борошна на світовий ринок значно нижча за надприбуткову діяльність зерноекспортерів. Державне

регулювання спрямоване на ціноутворення борошна і хліба, а не на стимулювання експорту продуктів зернопереробки з вищою доданою вартістю

Ринок борошномельної продукції України є повним чотирьохсекторним ринком, коли товар виробляється із власної сировини і майже повністю споживається на внутрішньому ринку (рис. 1.7). Саме розвиток таких ринків із повним відтворювальним циклом є пріоритетним для держави, передумовою її сталого економічного зростання на інноваційній основі.

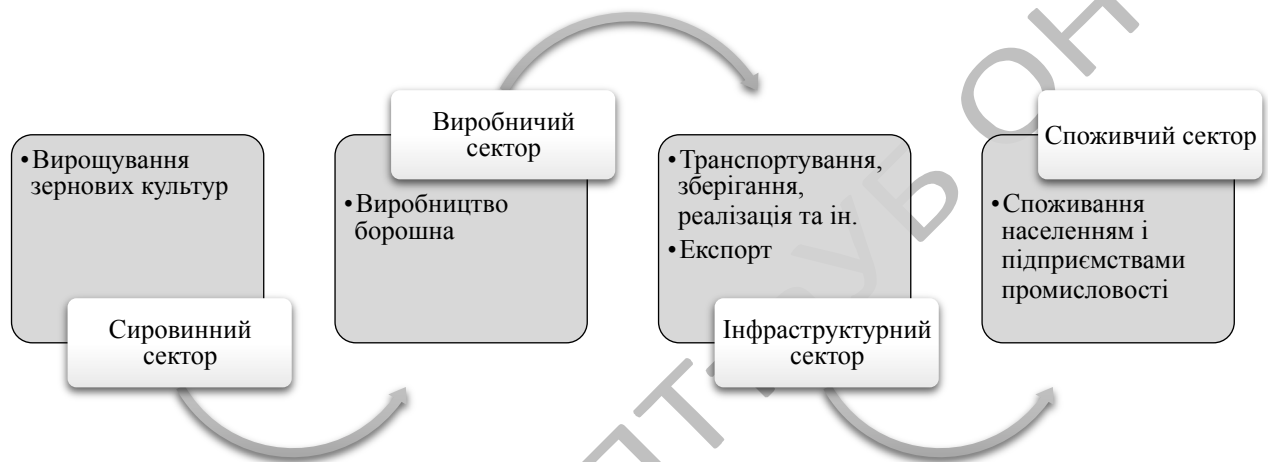

Рис. 1.7. Структура чотирьохсекторного ринку борошна [36, с. 46]

Головними причинами скорочення обсягів борошномельного виробництва є зменшення середньодушового споживання, чисельності населення та обсягів промислового використання борошна, зокрема в хлібопекарській промисловості, яка є найбільшим споживачем цього продукту. Крім цього, негативний вплив на всі сфери економіки має її «тінізація», в даному випадку – наявність невеликих приватних млинів, які реалізують продукцію за цінами нижче ринкових та не завжди відповідають стандартам якості і безпеки харчових продуктів. Обсяги «тінізації» у виробничому секторі становлять близько 1 млн. т, у споживчому – більше 2 млн т, що перевищує обсяг виробництва хлібопекарських підприємств, прозоро працюючих на внутрішньому ринку.

1.3. Механізм регулювання торговельно-економічних відносин на ринку борошна

Державне регулювання товарних ринків здійснюється за допомогою різних методів впливу: прямих і непрямих, які залежно від характеру дії поділяються на чотири групи:

1. економічні, впливають на попит і пропозицію продукції, на умови формування ресурсів господарства, витрат і прибутків; до них відносять: цінове, податкове, митне, фінансове, кредитно–грошове регулювання;
2. інформаційно-орієнтувальні – сприяють забезпеченню підприємств інформацією про умови торгівлі, наявні обмеження;
3. законодавчі – нормативно–правова основа регулювання ринку, направлена на захист прав власності, підприємців, працівників і споживачів, а також безпека і гарантії інвестицій;
4. адміністративні методи, тобто дії органів влади у процесі впровадження цінової, фінансової, кредитної, податкової і митної політики держави; до них відносять: ліцензування, сертифікація, організація контролю якості товарів і послуг, відповідність їх світовим стандартам і нормам безпеки [53].

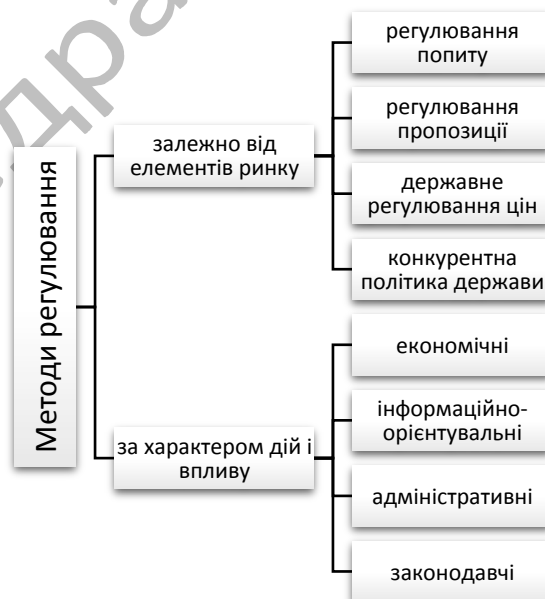

Рис. 1.8. Методи регулювання ринку [53]

При цьому слід підкреслити, що саме регулювання цін є головною метою існування і впровадження системи державного регулювання. Тому воно досить часто є визначальним у системі регуляторного впливу держави на товарні ринки, адже регулюючи ціну, держава тим самим впливає й на інші елементи ринку, так як саме ціна є ринковим регулятором попиту і пропозиції.

Одним з товарних ринків, на якому найбільше проявляється вплив державного регулювання, є ринок продовольчих товарів. Звичайно, це зумовлено тим значенням, що відіграє даний ринок для підтримки безпеки на загальнонаціональному рівні. Саме продовольча безпека в сучасному світі є одним з найбільш болючіших питань багатьох держав, навіть розвинених. Також держава контролює ціни на продовольчі товари з тією метою, щоб навіть незахищені верстви населення мали доступ до найбільш необхідного – продуктів харчування. Серед ринків продовольчих товарів найбільший вплив держави проявляється щодо таких товарів як: зерно, хліб і хлібопродукти, цукор, молоко і молокопродукти, м'ясо і м'ясопродукти [39].

Найбільший вплив на продовольчу безпеку має державне регулювання ринку зерна. В Україні одним з важливих заходів державного впливу на зерновий ринок стало створення Державного інтервенційного фонду. Згідно ст. 2 ЗУ “Про державну підтримку сільського господарства України” [17] це фонд, який формується Аграрним фондом за рахунок фінансових інтервенцій, заставних, форвардних і ф'ючерсних закупівель та використовується для здійснення товарних інтервенцій з метою забезпечення цінової стабільності. Для функціонування фонду передбачені такі операції, що виконуються уповноваженими організаціями:

1. зберігання зерна забезпечує ДАК "Хліб України" за своїми тарифами;
2. транспортування здійснює ПАТ «Укрзалізниця» згідно тарифів;
3. закупівля та продаж здійснюються через уповноважені брокерські контори, які визначаються шляхом відкритого конкурсу.

Втручання у ситуацію на ринку продовольчого зерна проводиться з метою запобігання різкій зміні цін на біржовому ринку, яка може зашкодити

як виробникам, так і споживачам. Втручання відбувається шляхом купівлі або продажу на ринку відповідних регіонів зерна згідно з обсягами стабілізаційних заходів. Мінімальні обсяги формування державного інтервенційного фонду становлять не менше 20 % обсягів річного внутрішнього споживання за попередній маркетинговий рік. Визначені обсяги інтервенційного фонду створюють передумови для здійснення Аграрним фондом товарних інтервенцій, якщо виникне необхідність стабілізації цінової ситуації на ринку. Але, загалом, державні інтервенції забезпечують всього 20–30 % потреби хлібопекарських підприємств у борошні. Методом стабілізації внутрішніх цін на хлібопродукти є інтервенція борошна із Держрезерву за цінами, нижчими ринкових, для виробництва соціально значимих сортів хліба. Але існує ряд недоліків у механізмі реалізації:

1. відсутність під час зростання ціни пропозиції державного борошна;
2. ціна товару, наближена до ринкової;
3. стовідсоткова передоплата за кредитні кошти;
4. затримка поставок;
5. необ'єктивний розподіл сировини між хлібозаводами регіональними органами влади [9].

Ринок зерна найтіснішим чином пов'язаний з ринком хліба, який також підлягає державному регулюванню. Основним заходом державного регулювання на ринку хліба сьогодні вважається обмеження рентабельності підприємств галузі та обмеження цін на так звані соціальні сорти хліба, яке проводиться на регіональному рівні згідно Постанови КМУ від 25.12.1996 р. № 1548 «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)». Держава регулює оптово-відпускні ціни на борошно шляхом встановлення граничної рентабельності та декларування зміни ціни згідно з «Порядком декларування зміни оптово-відпускних цін на продовольчі товари», затвердженим Постановою КМУ від 17.10.2007 року № 1222.

Таким способом уряд стримує ціни на хліб ще на етапі виробництва сировини – борошна. Недавно борошномельні підприємства повинні були погоджувати підвищення цін, якщо таке перевищує 1 % на місяць. При цьому рентабельність виробництва зерна та зернобобових не обмежена [25].

Одним з найбільш впливових органів державної влади, який здійснює регулювання ринків, є Антимонопольний комітет України (АМКУ), діяльність якого направлена на регулювання конкуренції на товарних ринках.

Слід відзначити різноспрямованість напрямів державного впливу у секторах внутрішнього ринку борошна.

Так, у сировинному секторі активні фінансові інтервенції спрямовані на підтримку внутрішніх цін зерновиробників без обмеження їх рентабельності. У виробничому секторі регуляторний вектор змінює свій напрямок, встановлюючи граничні рівні рентабельності виробництва борошна певних сортів. Найбільш жорсткими є методи адміністративного ціноутворення у хлібопекарській промисловості, а їх негативний вплив відображає мінімальні рівні рентабельності хліба.

На ринку борошна проявом структурних порушень є розвиток "тіньових" секторів, зменшення обсягів товаропотоків між аграрним і виробничим, виробничим і споживчим секторами.

Проявом сучасних фінансових розладів відтворювальних процесів постають незбалансованість міжсекторного перерозподілу фінансових, трудових та інших ресурсів між суб'єктами ринку, порушення балансів цін, рентабельності, інвестицій.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РИНКУ БОРОШНА

2.1. Оцінка позицій України на світовому ринку

Передумову успішності України на світовому ринку товарів та послуг і отримання переваг для становлення і розвитку національного господарства пов'язують, насамперед, з територіальним та економіко-географічним положенням держави. Дійсно, Україна розташована в центрі Європи, має запаси корисних копалин, природних ресурсів, значні площі займають сільськогосподарські угіддя, клімат помірний, держава забезпечена питною і технічною водою, розвинена транспортна мережа. Крім цього, ще за Радянських часів розвитку набули такі галузі промисловості, як важке машинобудування, розробка проектів та будівництво літаків, суден, ракет, виробництво сталевих труб, металопрокату, чавуну, видобуток корисних копалин. На жаль, більшість з цих, колись стратегічних державних підприємств, неконкурентоспроможні на світовому ринку та не відповідають стандартам якості через застарілість обладнання, методів обробки та відсутності фінансування і інвестування. Але, незважаючи на це, саме рослинні, харчові та тваринні продукти, а також жири і олії, займають в експорті близько 44%, а метали та вироби з них – 30%. Отже, на світовому ринку Україна здебільшого представлена агропродукцією та сировиною.

На сучасному етапі розвитку зовнішньоторговельна стратегія України залежить, як від неекономічних чинників, тобто розташування території, корисних копалин, етапів історичного розвитку держави в складі СРСР, так і від дії економічних і політичних чинників. Вплив останніх двох факторів на міжнародну торгівлю, в першу чергу, пов'язано з зовнішньою політикою України, переорієнтацією торгівлі, зменшення обсягів торгівлі з Росією та збільшення експорту та імпорту у ЄС та Китай. Крім цього, для ефективної

торгівлі на зовнішніх ринках вітчизняним товаровиробникам необхідно впроваджувати нові технології і розробки, відповідати світовим протоколам і сертифікатам якості, безпечності, екологічності продукції, підвищувати продуктивність і мобільність робочої сили. Для цього уряду України варто подолати внутрішні проблеми: коливання курсу національної валюти, високий рівень інфляції та корупції, проблеми з кредитуванням бізнесу, а також покращити свої позиції в міжнародних рейтингах економічної свободи і глобальної конкурентоспроможності, стабілізувати політичну ситуацію.

Для оцінки інвестиційного середовища загальноприйнято використовувати індекс інвестиційної привабливості країни [25]. В Україні цей показник жодного разу не сягнув позитивної зони – вище 4 балів. З 2014 по 2018 роки спостерігаються стабільні коливання Індексу інвестиційної привабливості в межах 2,5 – 3,15. У 2019 році він складав 2,85 на початку та 2,95 у кінці року, що свідчить про покращення ситуації у сфері інвестицій наприкінці року і загальне зменшення інвестиційної привабливості у порівнянні з попередніми роками, де показник був вищим за 3. У 2020 році він зовсім знизився і склав 2,51.

Рівень відкритості України зафіксований в багатьох рейтингах (табл. 2.1). Рейтинг Doing Business складає Світовий банк за підсумками дослідження стану реформ у кожній країні за 10 ключовими показниками, який враховують інвестори при ухваленні рішення про інвестиції в економіку країни. Ще в 2014 році Україна посідала лише 112-те місце, але потім поступово стала підніматися: в 2017-му – 80, в 2018-му – 76, в 2019-му – 71, в 2020-му – 64.

Таблиця 2.1

Україна у Міжнародних рейтингах у 2014-2020 роках [56]

Рейтинг	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Рейтинг легкості ведення бізнесу	112	96	83	80	76	71	64
Рейтинг глобальної конкурентоспроможності	76	79	85	81	83	85	86
Рейтинг економічної свободи	122	128	135	149	134	135	134
Глобальний рейтинг конкурентоспроможності	49	60	59	60	59	54	55

Показники експорту та імпорту продукції в Україні з кожним роком зростають, незначне сповільнення спостерігалось у 2013-2014 роках. У 2020 році зовнішньоторговельний баланс склав 3319 млрд. грн, у 2019 році – 3584 млрд. грн, а у 2018 році - 3523,8 млрд. грн, тобто зменшився приблизно на 265 млрд. грн. незважаючи на зростання експорту на 0,98 млрд. грн. Зменшенню зовнішньоторгівельного обороту сприяло значне скорочення імпорту – на 266 млрд. грн через локдаун і обмеження торгівлі, викликані епідемією Covid-19 (рис. 3.1). Незважаючи на це поточне зменшення обсягів експортно-імпортних операцій та ЗТО, що мають короткочасний характер, імпорт в Україну традиційно перевищує експорт, сальдо від'ємне (44,1 млрд грн) та сягає часом 7–8 % ВВП (у 2020 році – 1,1 %). Позитивне сальдо спостерігалось у 2005 році, а покращення ситуації у 2009 та 2015 роках (рис. 2.1).

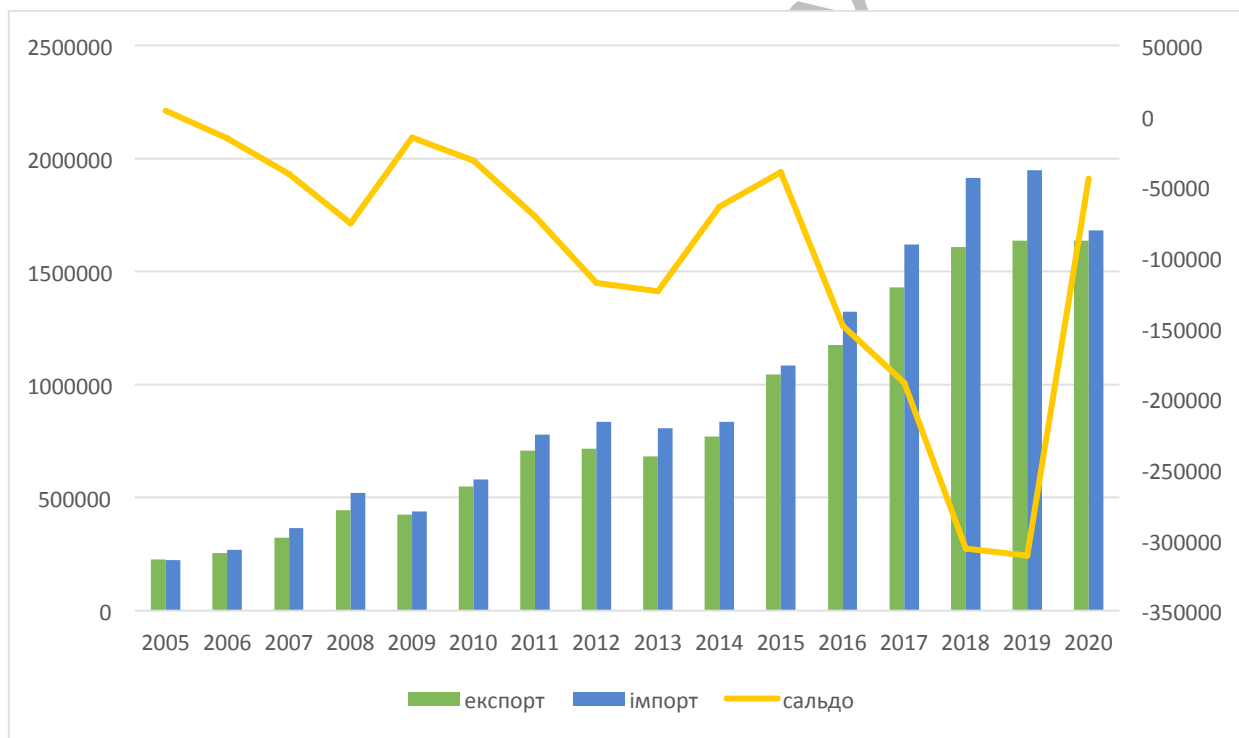

Рис. 2.1. Зовнішньоторговельний баланс України з 2005– 2020, млн грн

Індекс промислового виробництва в Україні у період 2015 - 2016 роки зростав, тобто спостерігався підйом виробництва, а починаючи з 2017 пішов на спад. Позитивні зрушення відзначаються у 2020 році – приріст склав 4,5 %. Індекс цін виробників та на с/г продукцію, тобто ціни, за якими продають свої

товари національні виробники. коливалися у цей період, але основна тенденція визначає зниження показників у 2019 році та зростання у 2020 р. (рис. 2.2).

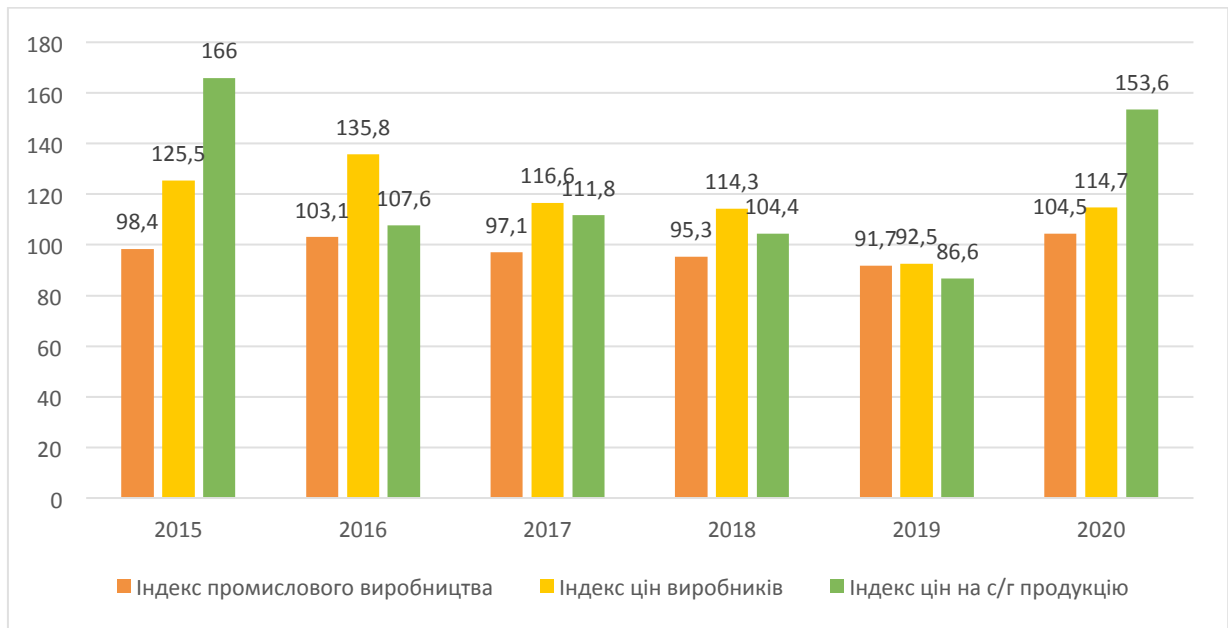

Рис. 2.2. Основні індекси розвитку виробництва у 2015-2020 роках [45]

Згідно офіційним даним, за перші 3 місяці 2021 року Індекс цін реалізації сільськогосподарської продукції рослинництва зріс на 23,2 %, а у 2020 році – за всіма категоріями аж на 53,6 %.

Основу аграрного експорту становить сировина, а саме продукція рослинного походження – зерно: пшениця, кукурудза, ячмінь та соєві боби. Частка цієї продукції в структурі становить близько 55 % [23].

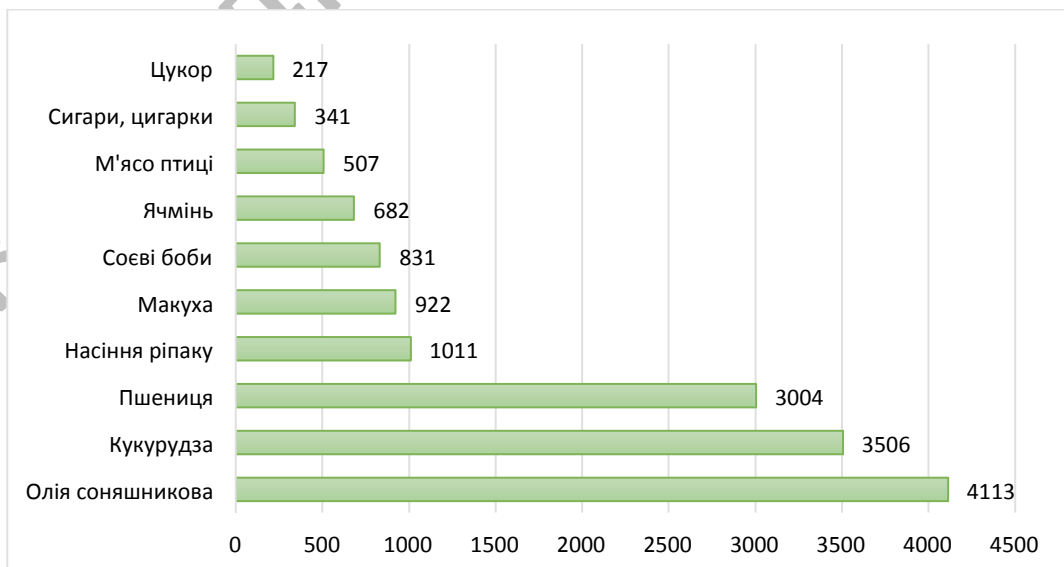

Рис. 2.3. Продукти агропродовольчого експорту 2019 р., млн дол. США

Таблиця 2.2

Найбільші експортери та імпортери України

Експорт			Імпорт		
Країна	Частка	Структура	Країна	Частка	Структура
Польща	6,3	чорні метали, електричні машини, руди, шлак і зола	Німеччина	11	механічні машини, мінеральне паливо, нафтопродукти, засоби наземного транспорту
Італія	5,7	чорні метали, зернові культури, жири та олії	Польща	7	мінеральне паливо, нафтопродукти, механічні машини, пластмаси, полімерні матеріали
Німеччина	4,1	електричні машини, насіння і плоди олійних рослин, одяг, текстиль	Італія	3,3	механічні та електричні машини, фармацевтична продукція
Росія	9,1	чорні метали, машини, продукти неорганічної хімії	Росія	14,5	мінеральне паливо, нафта та її продукти, добрива, механічні машини;
Туреччина	5,8	чорні метали, насіння і плоди олійних рослин, зернові культури	Китай	11,4	електричні та механічні машини, пластмаси, полімерні матеріали
Індія	5,1	жири та олії, зернові культури, механічні машини	Білорусія	6,5	мінеральне паливо, нафтопродукти, засоби наземного транспорту, крім залізничного, добрива

Основні ринки збуту української сільськогосподарської продукції, питома вага яких складає 90 % агропродовольчого експорту:

1. Ринок Азії (44%) - Індія, Туреччина і Китай.
2. Країни ЄС (33%) - Нідерланди, Іспанія і Італія.
3. Країни Африки (12%) - Єгипет, Туніс і Марокко [23].

За останні 4 роки, загальний товарообіг України і Китаю зріс на 74 %, з Польщею на 64 % та з Німеччиною на 42 %. При цьому імпорт з Китаю збільшився аж на 93 %, з Польщі та Німеччини на 38 % та 50 % відповідно. Зростання експорту відбувалось більш повільними темпами: обсяг продажів до КНР збільшився на 39 %, До Польщі та Німеччини на 69 % та 54 % відповідно.

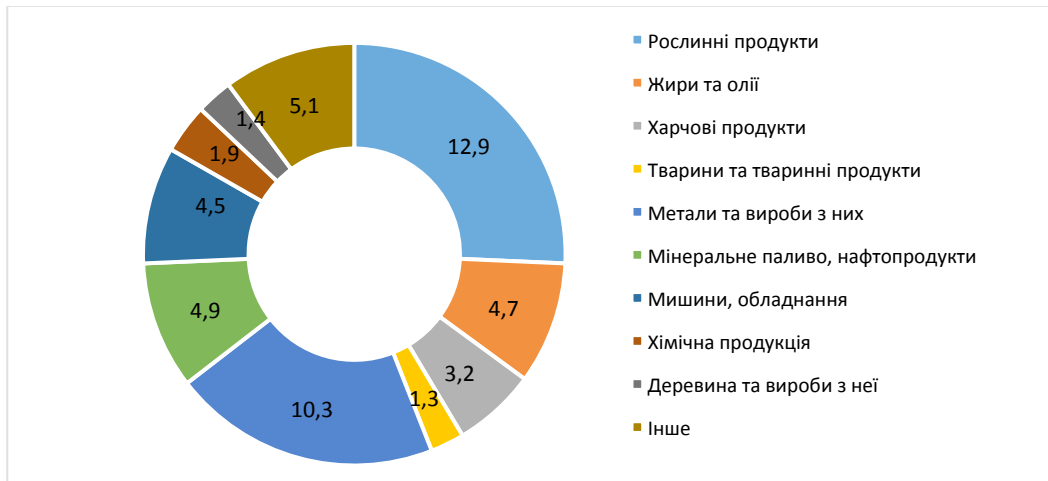

Рис. 2.4. Товарна структура експорту України, млрд дол. США

Україна експортувала: рослинні продукти - 12,9 млрд дол. США (+30 %); метали та вироби з них - 10,3 млрд дол. (-12 %); мінеральні продукти - 13 млрд дол. (-8 %); жири та олії - 4,7 млрд дол. (+5 %); машини та обладнання - 4,5 млрд дол. (-4 %); харчові продукти - 3,2 млрд дол. (+7 %); хімічна продукція - 1,9 млрд дол. (+3 %); деревина та вироби з неї - 1,4 млрд дол. (-6 %); тварини та тваринні продукти - 1,3 млрд дол. США (+5 %) (рис. 2.4).

Загальний імпорт збільшився на 6,3 %. При цьому імпорт з США становив 3,3 млрд дол., з Італії - 2,1, з Франції та Швейцарії 1,7 та 1,8 млрд дол. США відповідно.

Рис. 2.5. Товарна структура імпорту товарів України, млрд дол. США

Збільшився імпорт рослинних продуктів (+17 %), виробів з металу (+2 %), харчових продуктів (+12 %) (рис. 3.5). Національною Експортною Стратегією України до 2030 визначено 48 пріоритетних країн для торгівлі.

2.2. Дослідження вітчизняного ринку борошна

Стан зернового ринку України показник ефективності запроваджених економічних реформ, що проводяться в країні, а також реалізації агропродовольчої політики. Неможливо переоцінити значення зернової галузі для вітчизняної економіки, яке полягає у забезпеченні продовольчої безпеки та незалежності країни, утриманні її позицій провідного експортера незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх чинників, зумовлених тривалими ринковими трансформаціями, які позначились на усіх секторах економіки та впливу світових криз і пандемії. Виробництво зерна та зернобобових найбільшою мірою пов'язане з природним середовищем, кліматичними умовами, родючістю ґрунтів, земельними ресурсами, забезпеченість водними ресурсами, а також основними матеріально-технічними засобами аграрного сектору: обладнання, технології. Вагомий вплив на розвиток галузі має розвиток інфраструктури, транспорту, будівництво елеваторів та річкових і морських портів, придбання зерновозів тощо. До того ж останніми роками простежується дедалі тісніша залежність розвитку зернової галузі від загальносвітових тенденцій [14, с. 62]. Аналізуючи ринок борошна, варто спочатку дослідити основні тенденції та проблеми на ринку зернових, зміни цін і обсягу виробництва, експорту, споживання, що безпосередньо впливає на ринок борошна.

Аналіз тенденцій виробництва зернових культур в Україні показує, що після шестирічного періоду стабілізації валових зборів на рівні 40–47,4 млн тонн, намітився період зростання: у 2019 році врожай зернових і зернобобових склав майже 50 млн тонн. Основним фактором, що формував ситуацію на зерновому ринку в 2020/21 МР, став рекордний врожай, який досяг 65,4 млн тонн. Приріст виробництва обумовлений активним зростанням середньої врожайності, що пов'язано із удосконаленням технології виробництва на тлі досить стабільних посівних площ на рівні від 14,4 млн га у 2016 році до 15,7 млн. га у 2011 році, коли, незважаючи на рекордні посівні площі врожай склав усього 37 млн тонн (рис. 3.6).

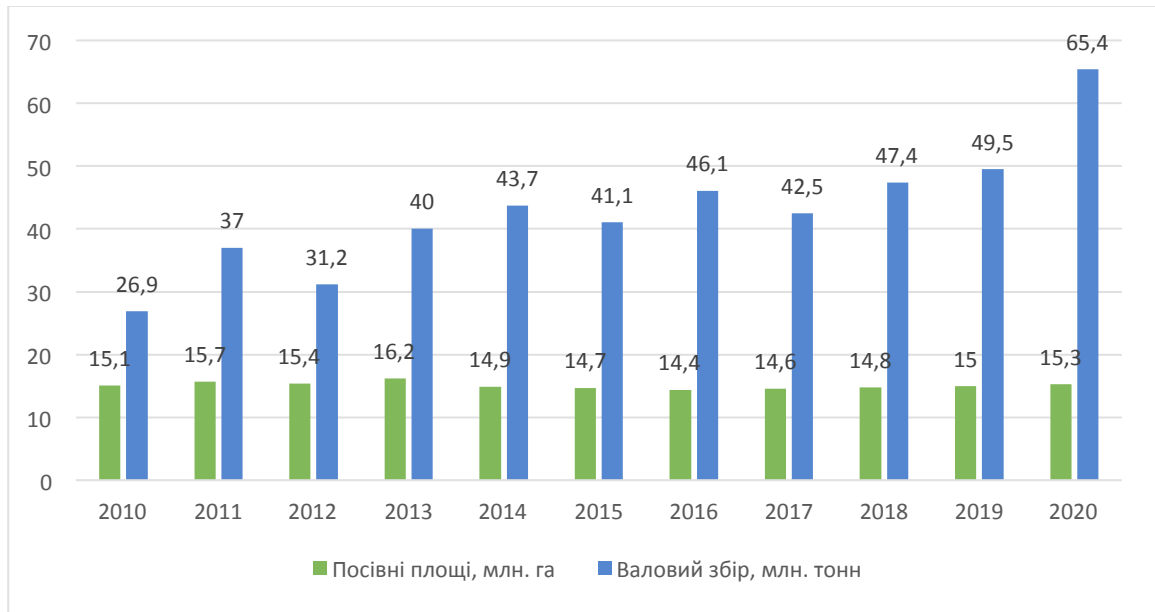

Рис. 2.6. Динаміка виробництва зернових і зернобобових [43]

Що стосується розподілу зернових культур в Україні, то основною тенденцією є приріст обсягу експорту від 40,3 млн тонн у 2017/18 МР до 49,9 млн. тонн у 2019/20 МР на тлі скорочення внутрішнього споживання до 21,6 млн тонн у 2019/20 МР у порівнянні з 29,6 млн тонн у 2013/14 МР. Все це посилює експортну орієнтацію ринку і залежність від зовнішніх факторів: світових цін, попиту, обсягу збору врожаю у країнах–конкурентах України тощо. Значення частки експортних поставок наблизилися до позначки 66%, що призвело до скорочення запасів до 4,7 млн тонн у 2019/20 МР.

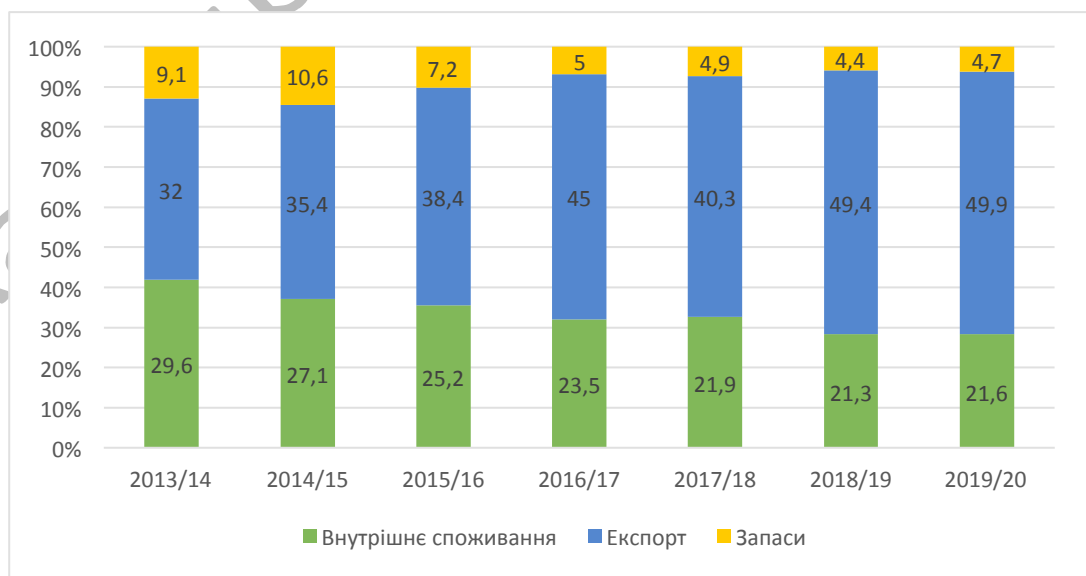

Рис. 2.7. Розподіл зернових, млн тонн [39]

Обсяг внутрішнього споживання зернових в Україні, після тривалої тенденції до зниження, в 2019/20 МР оцінюється на рівні 21,6 млн тонн, що більше за показник попереднього сезону на 0,3 млн тонн, але на 14 % поступається середньому показнику за 5 попередніх МР. Ключовими факторами впливу на рівень внутрішнього споживання, як і раніше, є: скорочення чисельності населення країни, стагнація в експорті борошна, невизначеність у тваринницькому сегменті.

Динаміка зростання валового збору зернових культур свідчить про наявність в Україні потужної сировинної бази для розвитку зернопереробного та борошномельного комплексів. До головних причин зменшення обсягів виробництва борошномельної продукції слід віднести скорочення чисельності населення та середньодушове споживання хліба, нестабільність кон'юнктури зернового ринку, конкуренція з зернотрейдерами, використання адміністративних методів цінового регулювання на ринку борошна і хлібоулочних виробів.

Державний ринок борошна є повним чотирьохсекторним ринком, тобто ринком із врівноваженим балансом міжсекторного виробництва, коли товар виробляється із власної сировини (вирощування та реалізація зерна на внутрішньому ринку) і майже повністю споживається всередині країни. Також борошно крім кінцевого споживання, слугує сировиною для підприємств хлібопекарської, кондитерської та макаронної промисловості [10, с. 38].

2019/20 МР характеризувався найменшим показником обсягу світової торгівлі борошном за останні 5 років – 10,8 млн тонн (14,4 млн тонн у пшеничному еквіваленті), хоча очікувалося 11,9 млн тонн. Це пов'язано із дією негативного загальносвітового фактора, який вплинув на всі галузі торгівлі, а особливо сфери надання послуг: транспорт і туризм – пандемія, закриття ринків, кордонів, обмеження вивозу продуктів харчування за межі країни, посилення перевірок, тривалість оформлення товарів на митниці, карантинні обмеження. Наразі аналітики озвучують прогнози на 2020/21 МР обсягу світової торгівлі борошном на рівні 11,3 млн тонн (рис. 2.8).

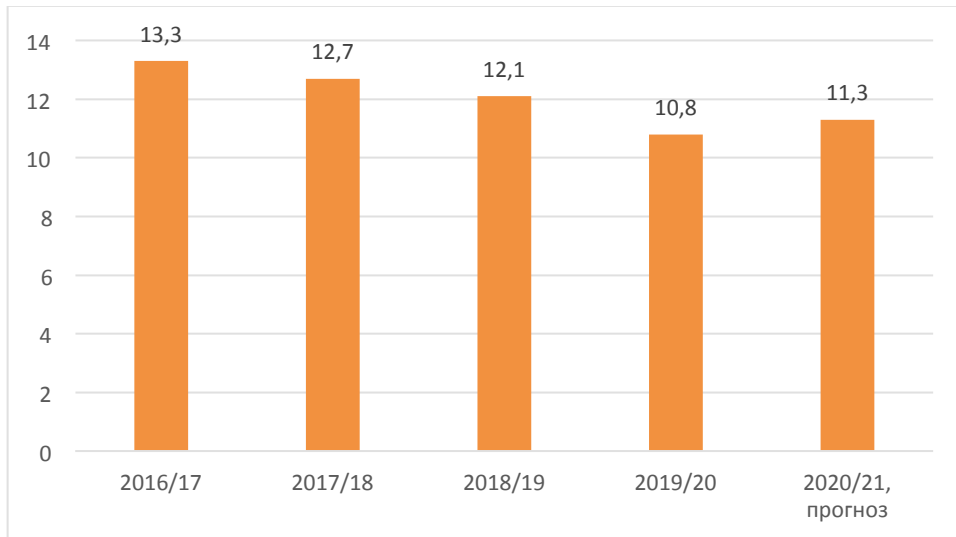

Рис. 2.8. Річні обсяги світової торгівлі борошном, млн тонн [11]

На ситуацію на світовому і вітчизняному ринку борошна значно вплинула інформація про гарний урожай пшениці на Близькому Сході, що дає підстави припустити, що обсяги імпорту борошна Іраком в 2020/21 МР збільшаться незначно в порівнянні з минулим сезоном і складуть 1,5 млн тонн (3 роки тому закупівлі склали майже 2 млн тонн). Збільшення обсягів закупівель Сирією не очікуються. За прогнозом аналітиків, Афганістан, Узбекистан, Ємен і Бразилія планує збільшення імпорту борошна, але чи українського походження воно буде – невідомо, адже в останні роки спостерігається зростання собівартості виробництва борошна, що впливає на кінцеву ціну [40].

Традиційно найбільшим світовим експортером борошна залишиться Туреччина з прогнозованим обсягом торгівлі 3675 тис тонн, що майже аналогічно торішньому показнику у 3600 тис. тонн (порівняно з вітчизняним 334 тис. тонн). Казахстан також планує наростити обсяги експорту продукції від 1605 тис. тонн у 2019/20 МР до 1725 тис. тонн у 2020/21 МР. Щодо Аргентини прогнозується деяке зниження експорту – на 20 тис. тонн. Росія та ЄС планує трохи наростити експортні можливості на 11 і 19 тис. тонн відповідно. Україні міжнародні експерти також прогнозували зростання експортних відвантажень борошна в 2020/21 МР, однак ці прогнози є безпідставними та не виправдали себе.

При сприятливих умовах буде відвантажено на експорт 200 тис. тонн українського борошна. При порівнянні показників експорту борошна за першу половину поточного сезону з результатами останніх років – це дуже оптимістичний прогноз (рис. 2.9).

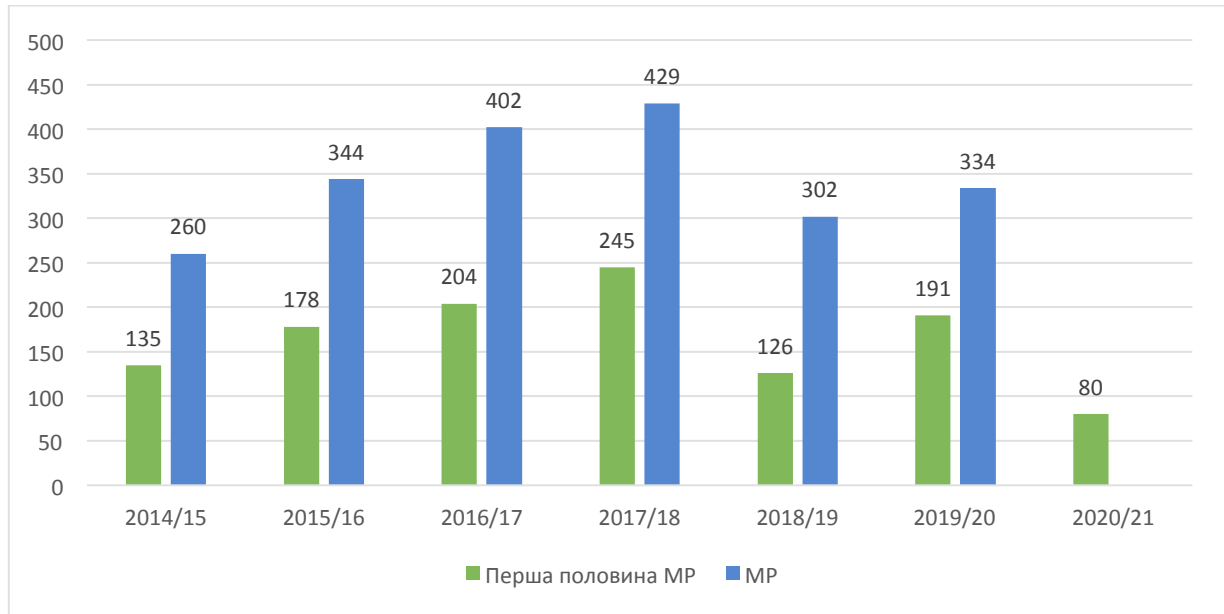

Рис. 2.9. Експорт борошна з України, тис. тонн

За перші три місяці 2021 року експорт борошно склав 24 тис. тонн і за МР 2020/21 досяг показника 104 тис. тонн (80 тис. тонн за першу половину МР), тобто це мінімальне значення за останні роки, незважаючи на рекордний урожай зернових і зернобобових – 65,4 млн тонн, більшість яких експортовано. Рекордні показники експорту борошна з України спостерігалися у 2017/18 МР на рівні 429 тис. тонн (експорт зерна за той самий період склав 40,3 млн. тонн), коли за першу половину МР було продано 245 тис. тонн. У попередньому році обсяг експорту склав 334 тис. тонн. Можна зробити висновок до наявності тенденції до зниження обсягів експорту, починаючи з 2017/18 МР через скорочення внутрішнього споживання зернових і зростання обсягів їх експорту. Вплив на обсяги світової торгівлі борошном мали і зростаючі ціни.

Обсяги експорту скоротилися на 50 % ще в березні-червні 2019/20 МР, що припадає на час початку пандемії Covid-19: локдаун, закриття кафе, обмеження туризму та торгівлі продуктами харчування, як основи продовольчої

безпеки держав тощо [38]. З початку нинішнього МР відвантаження скоротилися з 19,0 тис. тонн у липні до 8,0 тис. тонн у листопаді у порівнянні з 25,3 тис. тонн та 41,6 тис. тонн відповідно у 2019/20 МР (рис. 2.10).

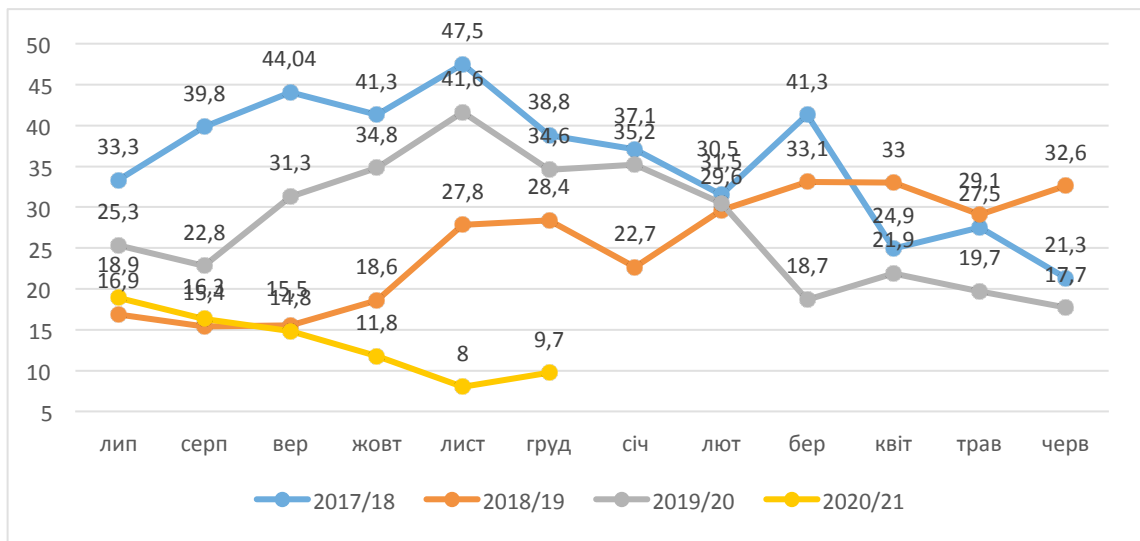

Рис. 2.10. Експорт борошна з України, тис. тонн

Варто відзначити, що така ситуація склалася не лише в Україні, пандемія вплинула на всі галузі виробництва і сферу послуг всіх світових експортерів, але не так катастрофічно. І якщо заклади громадського харчування скоротили споживання борошна, то домогосподарства та хлібозаводи споживання збільшили. Молдова, Ізраїль, ОАЕ, Венесуела і Палестина - постійні покупці вітчизняного борошна, суттєво не зменшила імпорту. Але ці обсяги не зрівняються з експортом на Близькій Схід, в Африку (Єгипет) та Північну Корею, куди практично перестали відвантажувати борошно (рис. 2.11).

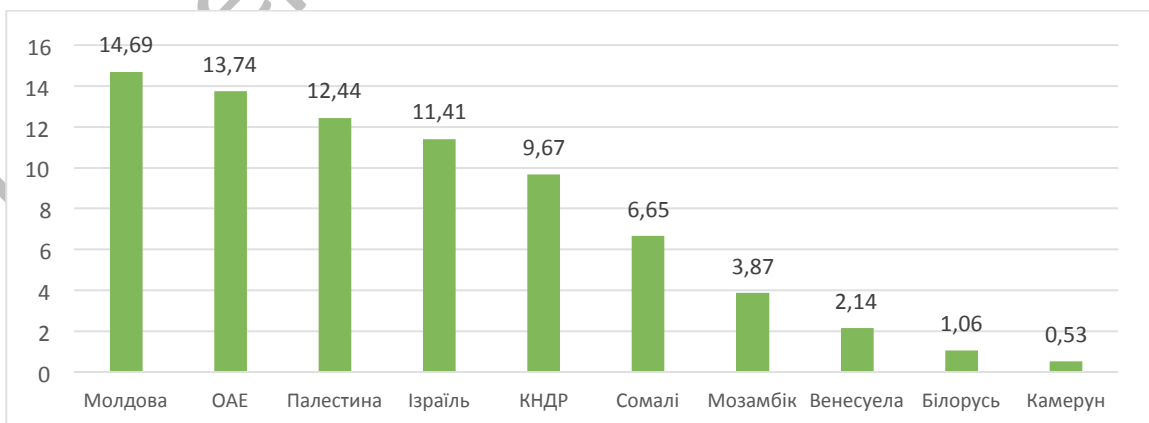

Рис. 2.11. Споживачі українського борошна за 1-у половину 2020/21 МР, тис. тонн [11]

Отже, як вже вище зазначалося, до основних негативних факторів, що вплинули на значне зниження обсягів експорту українського борошна можна віднести різке зростання цін. Українська продукція конкурували із іншими світовими експортерами саме привабливою низькою ціною. Зростання світових цін на пшеницю привело до відповідного тренду і в Україні та на зростання цін на продукти переробки. Наприклад, Північна Корея почала купувати борошно в Росії, де різко зросли обсяги експорту.

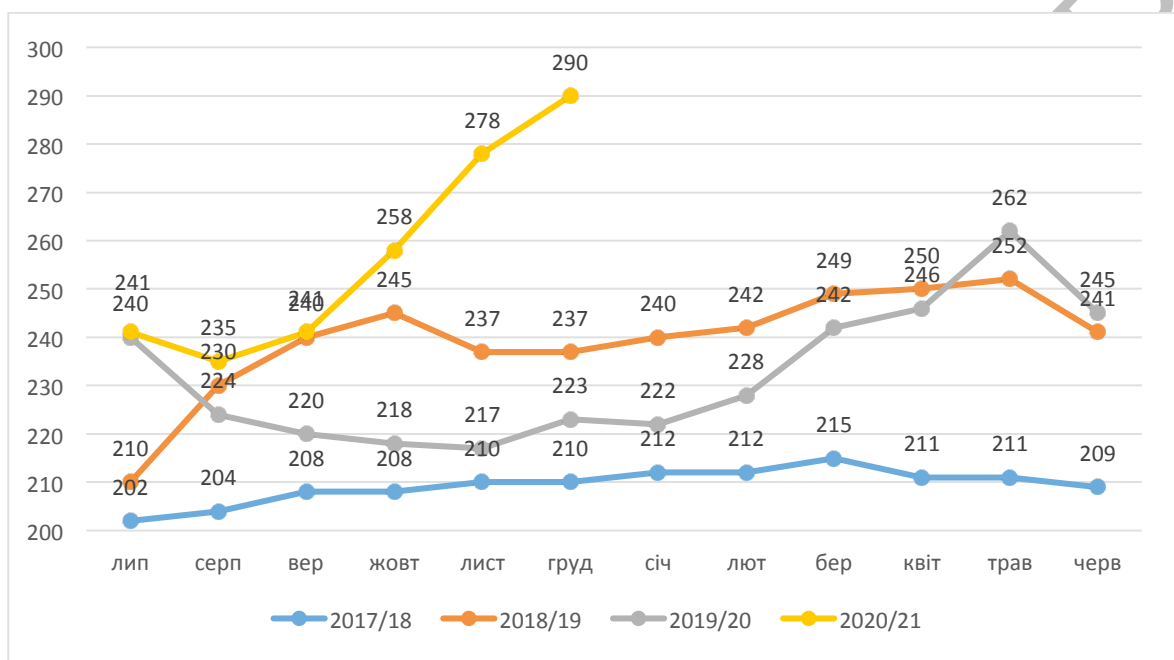

Рис. 2.12. Середні ціни на експортоване борошно з України, дол. США /т [11]

На початку 2021 року зростання цін не зупинилося, на що в більшості вплинуло впровадження Росією імпортного мита на пшеницю та введення Аргентиною ембарго на експорт кукурудзи. Ціни на борошно вищого ґатунку в грудні коливалися в межах 290 дол. США /т та постерігалось незначне зростання обсягів відвантажень. У попередньому році ціна у грудні становила 223 дол. США /т, у 2018/19 МР – 237 дол. США/т.

Падіння рівня експортних відвантажень вплинуло на обсяги виробництва борошна в Україні (рис. 3.13). Офіційна статистика показує пряму залежність: на скільки знизився експорт, на стільки ж знизилося виробництво. Це не стосується «тіньових виробництв», які товар не експортують, податки не платять, в статистиці не враховуються. У листопаді поточного МР виробництво

борошна становило 97,8 тис. тонн, а в грудні – 104 тис. тонн, що на 45,2 тис. тонн та 26,9 тис. тонн відповідно нижче показників 2019/20 МР.

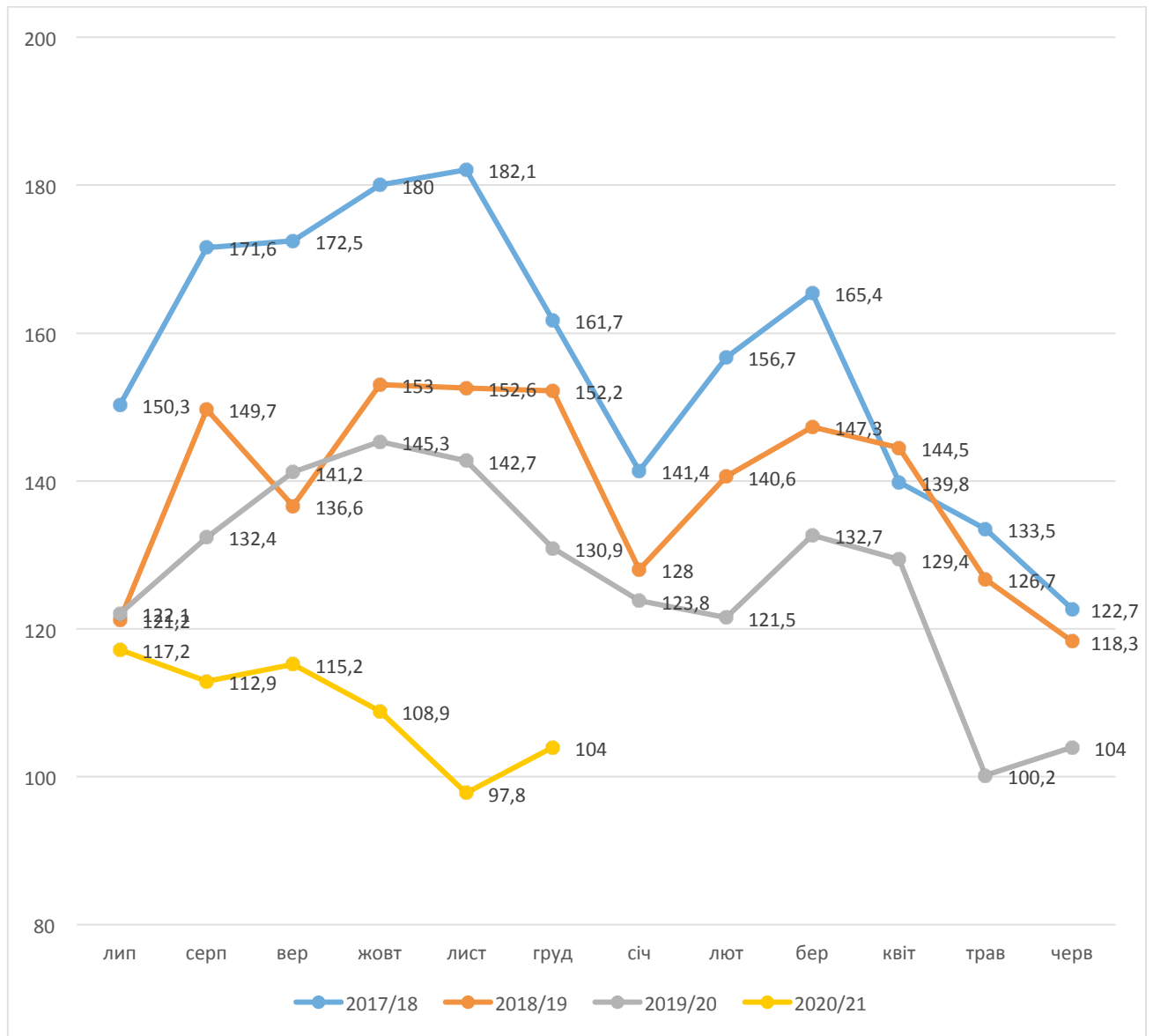

Рис. 2.13. Виробництво борошна в Україні, тис. тонн [40]

Крім зазначеної прямої залежності між експортом і виробництвом, а також оберненої між зростанням і ціни і скороченням експорту, існує відповідно до них залежність між виробництвом і ціною: зниження виробництва призводить до обмеження пропозиції на ринку та зростання ціни, що, в свою чергу, призводить до скорочення експорту, що надалі впливає на зниження обсягів виробництва борошна (рис. 2.14).

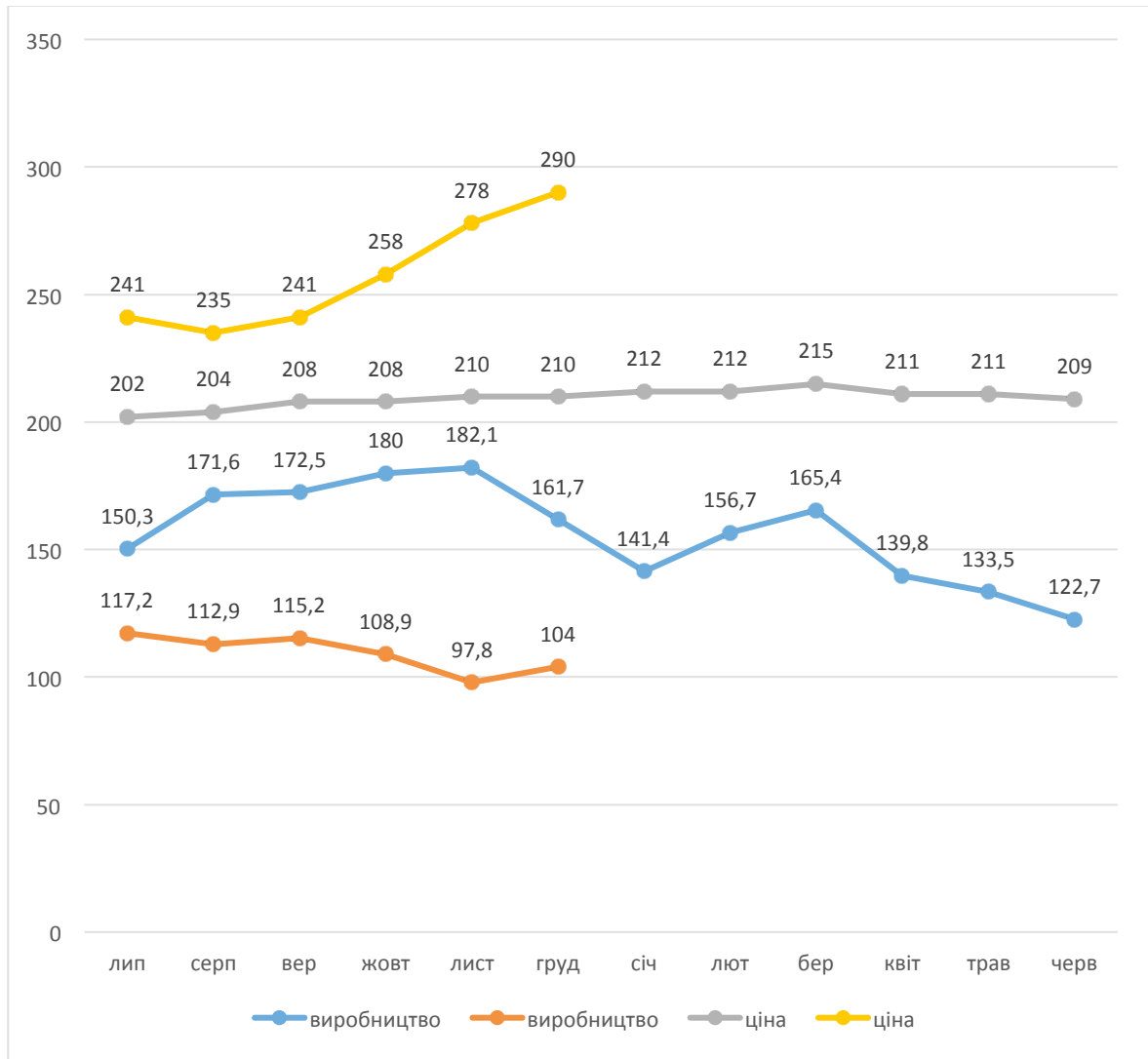

Рис. 2.14. Залежність обсягу виробництва (тис. т) від цін (дол. США /т) у 2017/18 та першій половині 2020/21 МР

Отже, виробникам вітчизняного борошна необхідно збільшити виробничі потужності та реалізувати більше продукції, що сприятиме збільшенню пропозиції, зниженню ціни та відкриттю нових ринків збуту. Наразі найважливішим проблемним питанням залишається забезпеченість виробництв сировиною через великі обсяги експорту пшениці та скороченню внутрішнього споживання. У 2020/21 році перелік найбільших експортерів борошна майже не змінився. Лідуючі позиції займають: Вінницький КХП №2 (Рошен) з часткою 25,5 %. харківські виробники ТОВ «Енліль» і ТОВ «Рома» (по 11,5 % ринку). ТОП–10 експортерів борошна у сукупності займають близько 90 % ринку [11] (рис. 2.15).

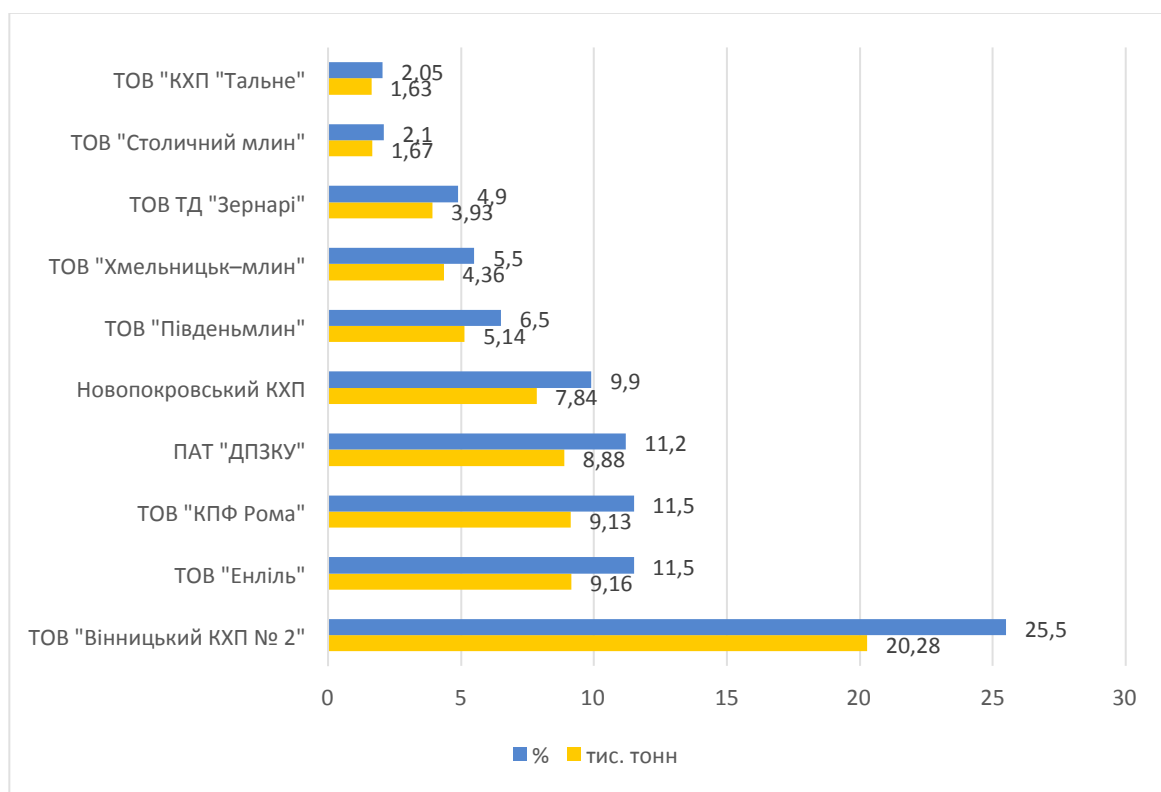

Рис. 2.15. ТОП–10 експортерів борошна за першу половину 2020/21 МР,
тис. тонн, % до загального обсягу [11]

Зменшення обсягів виробництва практично не змінило ступінь присутності найбільших виробників на українському ринку (табл. 2.3)

Таблиця 2.3

Підприємства–лідери за виробництвом борошна [40]

№ п/п	Назва підприємства	Вироблено борошна за першу половину 2020/21 МР, тонн		
		2020/21	2019/20	2018/19
1	ТОВ "ВІННИЦЬКИЙ КХП №2"	67227	90248	62303
2	ТОВ "ДНІПРОМЛИН"	56670	50545	53101
3	ТОВ "СТОЛИЧНИЙ МЛИН"	40504	50941	50835
4	ТОВ ПКФ "РОМА"	37365	40716	43474
5	ДП "НОВОПОКРОВСЬКИЙ КХП"	33007	28319	28860
6	ТОВ "ХМЕЛЬНИЦЬК-МЛИН"	29109	34034	37480
7	ТОВ "ТД "ЗЕРНАРІ"	32357	23418	12028
8	ТОВ "ЕНЛІЛЬ"	16013	26865	16825
9	ПАТ "РІВНЕ-БОРОШНО"	16456	15977	15515
10	ТОВ "ЗАПОРІЖМЛИН"	16137	15685	14698
	Україна, тис. тонн	656,3	814,8	865,8
	Вироблено ТОП-10	344,8	399,6	364,7
	% до загального виробництва	52,60 %	49,10 %	42,20 %

АТ «Аграрний фонд», яке не має жодного млина, за поточний МР виробило близько 40 тис. тонн борошна. На даний час розглядаються питання передачі деяких державних КХП в управління вищеназваної компанії, в які необхідно інвестувати для переоснащення і модернізації, що в майбутньому дасть змогу стабілізувати ринок.

На регіональному рівні майже половина обсягу виробництва борошна сконцентрована у 5 областях — Харківській (15 % ринку), Вінницькій (12 %), Дніпропетровській (9 %), Київській (6 %) і Черкаській (6 %) (рис. 2.16).

Рис. 2.16. Регіональна структура виробництва борошна, %

На внутрішньому ринку борошна і хліба також не без проблем. В січні-лютому поточного року виробництво хліба і хлібобулочних виробів скоротилося на 7,4 %, порівняно з попереднім, а виробництво пшеничного хліба скоротилося на 9 %. Обсяг виробництва борошна за вказаний період скоротився на 32 %. В асоціації "Борошномели України" заявили, що ціни на хліб неможливо знизити через подорожчання зерна та інших необхідних для виробництва хліба інгредієнтів [40].

Дійсно, ціна на пшеницю на початку МР 2020/21 становила 5800 грн/т, а у лютому продовольча пшениця коштувала вже 9550 грн/т. У попередньому році максимальні ціни також озвучувалися у лютому, але на рівні 5900 грн/т (на старті сезону – 5100 грн/т). У 2018/19 році у лютому ціни досягли свого максимуму у 6850 грн/т та знизилися до кінця МР до 5050 грн/т [41].

Індекс споживчих цін на борошно у квітні 2021 склав 102,38 %. Порівняно з попереднім місяцем середні ціни зросли на 2,38 %. В березні 2021 цей індекс відносно попереднього місяця складав 104,68 %. Так, станом на 01.02.2021 1 кг борошна коштував 17,94 грн, а 01.04.2021 – 19,51 грн (рис. 2.17)

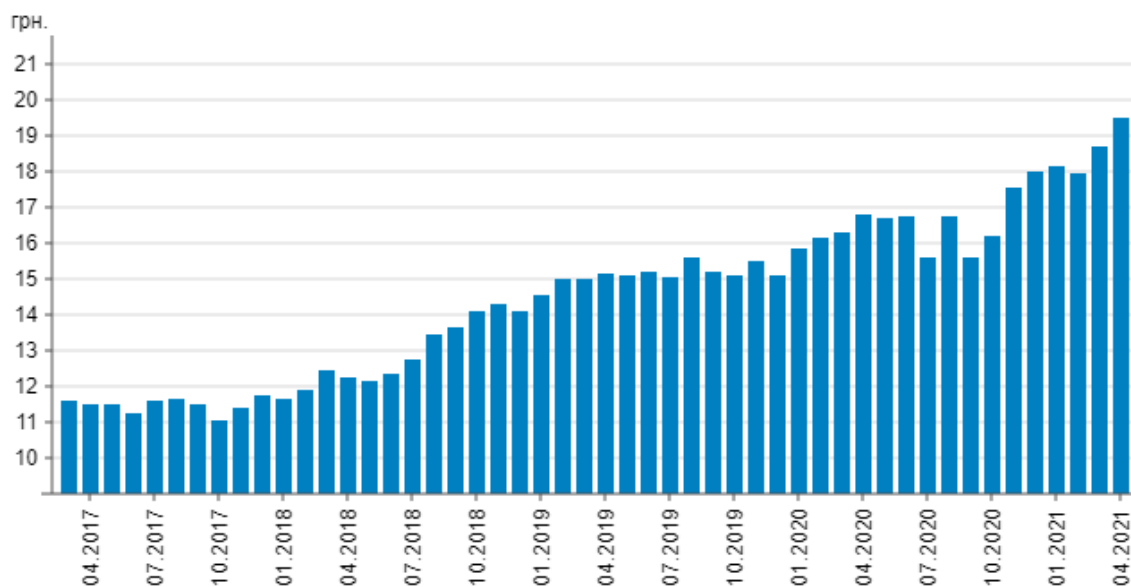

Рис. 2.17. Ціна 1 кг борошна пшеничного 1 гатунку, грн

Індекс споживчих цін на хліб пшеничний у квітні 2021 склав 100,41 %. Порівняно з попереднім місяцем середні ціни зросли на 0,41 %. В березні 2021 цей індекс відносно попереднього місяця складав 105,91 % [45].

З метою забезпечення достатньої кількості борошна для внутрішнього споживання ДПЗКУ та Аграрний Фонд планують направити 160 тис. тонн продовольчої пшениці на внутрішню переробку та реалізацію на внутрішньому ринку, що дозволить виробити близько 128 тис. тонн борошна. Враховуючи внутрішнє споживання та залишки на борошномельних підприємствах, цих об'ємів достатньо, щоб стабілізувати ціну на борошно та не допустити ажіотажного зростання цін для українського споживача [44].

Підводячи підсумки, варто зазначити, що в останні роки борошномельна галузь має тенденцію до зниження обсягів екпорту та виробництва, зростання цін; проблемними залишаються питання забезпеченості промислових підприємств сировиною, вдосконалення технології виробництва, вихід на нові ринки збуту та запровадження розширеного асортименту продукції.

2.3. Основні проблеми та тенденції становлення і розвитку ринку борошна в Україні

Україна володіє потужним ресурсним потенціалом для виробництва борошна, однак соціально-економічна ефективність його використання залишається низькою. Зростання експорту зерна забезпечується за рахунок скорочення його внутрішнього споживання, що руйнує виробничий потенціал борошномельної промисловості (потужності українських борошномельних підприємств завантажені лише на половину), створює загрозу продовольчій безпеці, а державне регулювання здебільшого направлене на ціноутворення на ринку борошна та хліба, оминаючи проблеми, пов'язані із стимулюванням експорту продуктів зернопереробки з вищою доданою вартістю [14, с. 60].

Незважаючи на позитивні зрушення і розвитку ринку зернових, існують значні перешкоди для подальшого зростання обсягів виробництва та експорту, що напряду впливає на борошномельну галузь, серед яких відзначимо такі:

1. Низькі темпи будівництва елеваторів і складів, недостатня їх кількість для забезпечення потреб ринку, недостатня забезпеченість елеваторів лабораторіями якості; порушення строків постачання вантажів через нестачу залізничних вагонів, висока вартість транспортних послуг, невикористання потенціалу портових потужностей тощо;

2. Недосконалість сфери кредитування і страхування аграрного бізнесу, високі ставки по кредитах (25–30 % річних в Україні, в ЄС – 2–4 %);

3. Низька якість виробленого зерна і невідповідність світовим стандартам якості, безпечності і екологічності харчових продуктів, що пов'язано із низькою якістю посівного матеріалу, порушенням технологій внесення добрив та засобів захисту рослин, недотриманням агротехнологічних строків, використанням низькопродуктивної техніки, низько ефективних технологій, а також впливом природно-кліматичних факторів;

4. Непослідовне та незбалансоване державне регулювання, економічна та політична нестабільність в країні, значний рівень корупції та інфляція,

відсутність дієвої підтримки виробників і експортерів з боку уряду та ефективної кредитної, податкової, митної політики, а також фінансування інновацій та наукових розробок [10, с. 38].

Розглянемо основні чинники, що впливають на розвиток борошняно-круп'яної галузі в Україні:

- 1) вплив світового зернового ринку;
- 2) слабкий розвиток аграрного сектора в цілому і зернового ринку, зокрема, сектор АПК працює на 40-50 % своєї потужності;
- 3) висока залежність від обсягу врожаю і погодних умов;
- 4) державне регулювання борошномельної галузі шляхом використання неринкових методів регулювання цін для зерна (сировини) і на ринку стратегічних продуктів (наприклад, на ринку хліба), які мають негативний вплив на економічні показники борошномельної промисловості [30].

До основних проблем ринку борошна відносяться:

1. зростання вартості борошна на внутрішньому ринку;
2. функціонування "тіньових" виробництв зерна і борошна;
3. зменшення обсягів виробництва високоякісного зерна та зниження якісних параметрів борошномельної продукції;
4. низький рівень доходності в ресурсоутворювальних секторах;
5. низький рівень інвестиційно-інноваційного оновлення борошномельного та хлібопекарського виробництв;
6. затримка розрахунків між учасника ринку;
7. недостатня клькість наявних грошових коштів;
8. порушення строків потавок і відвантажень;
9. проблеми із створенням достатніх запасів сировини в сприятливі цінові періоди;
10. зростання собівартості зернових, борошняних і хлібних продуктів;
11. неефективність діючого механізму державного регулювання, незбалансованість методів ціноутворення, визначення граничного рівня рентабельності борошна на ерґіональному рівні [36, с. 44–45].

Українські виробники борошна, об'єднані в Спілку «Борошнемели України» вважають, що на сьогодні постала необхідність розробки та впровадження державної програми стимулювання сільгоспвиробників. Наразі склалася ситуація, при якій спостерігається зниження посівів і, як наслідок, зростання цін на продукцію переробки, зростання обсягів імпорту. У перспективі – повне або часткове закриття переробних підприємств через відсутність сировини в промислових обсягах. За останні 5 років виробництво жита скоротилося в 2 рази. У зв'язку з постійним зростанням цін на борошномельну сировину через зростання витрат на їхнє виробництво і дефіцит пропозиції на ринку, виробники борошна стикаються з постійним тиском з боку Антимонопольного комітету України.

З огляду на те, що галузь переробки напряму залежить від обсягів оборотних коштів, відсутність автоповернення та відшкодування ПДВ заморожує 1/6 частину оборотного капіталу при експортних операціях. Входження нових інвесторів на ринок борошна та відкриття нових переробних підприємств унеможливує п. 200.5 Податкового кодексу України, згідно якого, в перший рік діяльності вони не мають доступу до механізму повернення ПДВ. Крім цього, варто відзначити проблеми, пов'язані із роботою митниці: бюрократичні перепони, затягування оформлення документів, дозвілів на ввезення запасних частин і комплектуючих до імпортного устаткування, що призводить до простоїв техніки і виробництва, зниження рівня прибутковості і зниження якості продукції. Виробники борошна вимушені купувати техніку за кордоном, оскільки в Україні відсутня підтримка вітчизняного машинобудування.

На тлі активного обговорення проблеми нестачі зерновозів для доставки зерна в порти постає проблема транспортного забезпечення перевезень на внутрішньому ринку, а виробникам борошна доводиться конкурувати із трейдерами не тільки за сировину, але й транспортні послуги. Крім цього, залізничні вагони частково застарілі, частково перейшли у приватну власність, що вдвічі підвищило тарифи на перевезення [40].

Через проблеми із поверненням ПДВ, наявності дефіциту грошових коштів, відсутності інвестицій у галузь і державної підтримки, питання невисокої рентабельності продукції українських борошномельних підприємств виглядає катастрофічно, а працювати стає вкрай не вигідно. До причин низької прибутковості діяльності варто віднести:

1. конкуренція на внутрішньому ринку збуту і сировини;
2. нестабільність цінової кон'юнктури ринку зерна;
3. використання застарілого обладнання, енергоємних технологій;
4. недоліки державного регулювання [35, с. 63].

Ринок борошна є внутрішньоорієнтованим, що є причиною достатньо жорсткої конкуренції та високої чутливості до коливань попиту і цін на сировину. Доходність великих промислових підприємств і агрохолдингів знижує постійна конкуренція з міні-млинами, які реалізують борошно за нижчими цінами, при цьому питання якості такої продукції лишається відкритим. Конкуренцію складають і державні оператори, продаючи борошно за зниженими цінами для забезпечення соціальних гарантій.

Слід відзначити і проблеми на ринку сировини, а саме закупівлі в період активного зернового експорту: вітчизняні борошномельні компанії не витримують цінової конкуренції із міжнародними трейдерами, що знижує рентабельність продукції, прибутки та сприяє зростанню собівартості продукції. Крім цього, застаріле та енергомістке обладнання більшості підприємств галузі не дозволяє їм виробляти конкурентну за ціною та якістю продукцію, а також забезпечувати високий рівень їх рентабельності. Сукупна дія вищеперерахованих чинників призводить до поступової трансформації ринку в холдинговий формат із замкненим циклом виробництва – від вирощування зернових до випічки хліба. Постійний збут продукції і захист від цінових коливань на зерновому ринку дозволяє холдингам забезпечувати досить високий рівень рентабельності виробництва борошна – 30 % [41].

Виробництво в Україні пшеничного борошна за прогнозом 2020/21 МР знизиться на 9,7 %, до 1,96 млн тонн, а експорт впаде у 2,5 рази [40].

SWOT–аналіз вітчизняного ринку борошна

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>Наявність значного природно–ресурсного потенціалу для вирощування зернових</p> <p>Екологічна чистота та безпека українського зерна і продуктів його переробки</p> <p>Наявність невикористаних потужностей</p> <p>Значний потенціал виробництва борошномельної продукції</p> <p>Динамічний розвиток ходингів із замкненим циклом виробництва</p> <p>Переважно сільськогосподарська направленість торгівлі та експорту</p>	<p>Високий ступінь конкуренції на внутрішньому ринку збуту та сировини</p> <p>Наявність "тіньових" виробництв борошна невисокої якості</p> <p>Імпорт борошна із пшениці твердих сортів</p> <p>Використання в промисловості енергомісткого обладнання</p> <p>Недостатність інвестицій для технологічного оновлення виробництва</p> <p>Негативний вплив державної політики ціноутворення</p>
Можливості	Загрози
<p>Організація виробництва нових продуктів функціонального та профілактичного забезпечення</p> <p>Зростання світового попиту на зерно та продукти його переробки</p> <p>Нарощування обсягів виробництва борошна</p> <p>Підвищення прибутковості вітчизняних підприємств</p>	<p>Скорочення чисельності населення і, як наслідок, зменшення внутрішнього споживання</p> <p>Низький рівень платоспроможності громадян</p> <p>Конкуренція на зовнішніх ринках</p> <p>Адміністративні методи регулювання ринку і відсутність підтримки експорту</p>

Основними проблемами, що стримують розвиток ринку борошна та експорту продукції, є відставання вітчизняних технологічних процесів переробки пшениці в борошно за матеріаломісткістю, питомою енергоємністю, займаною площею, витратами повітря і рівнем автоматизації, тобто собівартість українського борошна перевищує середньосвітову [25].

Експерти Спілки зазначають, що в Україні щорічно закривається кілька десятків підприємств борошномельної галузі, переважно розташованих у сільській місцевості, більшість з яких – бюджетоутворюючі для своїх населених пунктів, через нерентабельність виробництва і відсутність програм фінансування і підтримки з боку держави і іноземних інвесторів [40].

Крім цього, важливими залишаються проблеми забезпечення промисловості технікою і запчастинами до неї, сировиною і транспортом.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА РОЛІ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ БОРОШНА

4.1. Рекомендації з вдосконалення регулювання відносин на внутрішньому і зовнішньому ринку борошна

Залишаючись незмінно стратегічною, зернова галузь аграрного сектору національної економіки України є однією з найбільш пріоритетних та характеризується високим рівнем конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і світовому ринках, від якої залежать національна безпека держави, добробут її населення.

В умовах посилення глобалізаційних процесів, а також нарощування темпів інтеграції України у світову економічну систему саме продукція цієї галузі стає найважливішим об'єктом зовнішньої торгівлі, що спонукає до постійного підвищення обсягів виробництва зерна, максимізації його внутрішньої переробки, покращення якості, розширення наявних та освоєння нових ринків збуту [41].

Водночас у сучасному зерновому господарстві залишається нерозв'язаною ціла низка гострих проблем, що потребують невідкладного комплексного та системного вирішення на усіх рівнях, зокрема:

5. забезпечення зростання урожайності зернових;
6. зниження природно-ресурсного потенціалу аграрного сектору;
7. наявність диспропорцій та неузгодженість інтересів суб'єктів ринку;
8. сировинна спрямованість експорту [14, с. 61]

Подальший розвиток борошномельної промисловості передбачає підвищення ефективності використання зерна, виготовлення і продаж готових сумішей для потреб хлібопечення, а також забезпечення якості та безпеки продуктів переробки зерна [32, с. 58].

Перспективи розвитку борошномельної промисловості пов'язані зі значним розширенням асортименту продукції, в тому числі дієтичного призначення, з підвищенням рівня технічної оснащеності підприємств і освоєнням нових технологій. Формування нових сортів борошна і складання борошняних сумішей на замовлення споживачів в даний час є найважливішою умовою успішного бізнесу.

Таблиця 3.1

Рекомендації щодо заходів державного впливу на ринок борошна

Напрями	Державні заходи	Вплив на ринок
Дворівневий механізм експортних мит на пшеницю	Запровадження прогресивного мита на експорт пшениці, починаючи з 2 євро/т	Зменшення експорту пшениці та збільшення експорту борошна, зменшення імпорту хлібопродуктів; підвищення рівня завантаження борошномельних підприємств та їх модернізація
	Повернення коштів, отриманих від вивізних мит, виробникам пшениці із заданими параметрами якості	
Механізм державних борошняних інтервенцій	стовідсоткове забезпечення державним борошном виробництва "соціальних" сортів хліба	Ефективність розподілу соціальних функцій між державою та виробниками хліба; зростання прибутковості та подальша модернізація виробництв
	Підвищення граничної норми рентабельності з 0–5 до 10–15%	
Механізм стимулювання експорту борошна	Компенсація вартості міжнародної сертифікації борошномельних підприємств на рівні у 50%	Підвищення доходності експорту борошномельної продукції; міна сировинної орієнтації українського агроекспорт; баланс економічних інтересів суб'єктів інтегрованого ринку борошна
	Переорієнтація ДПЗКУ з експорту зерна на експорт борошна	
	Ефективна діяльність Спілки борошномелів у сфері розробки програм розвитку галузі	

Для українського ринку борошна головними чинниками, які впливають на цінову ситуацію, є можливий дефіцит вітчизняної сировини, вартість пшениці як на світовому ринку, так і на ринках Європи, Росії й США, а також процеси в законотворчості. Ще однією особливістю українського ціноутворення на ринку борошна є значний адміністративний тиск, який може виявлятися з метою недопущення зростання цін на хлібобулочну продукцію. Головними причинами скорочення обсягів борошномельного виробництва є зменшення середньодушового споживання та обсягів промислового

використання борошна, зокрема в хлібопекарській промисловості, яка є найбільшим споживачем цього продукту та «тінізація» товаропотоків [25].

Виходячи з цього, перспективною є організація високотехнологічного борошномельного виробництва з застосуванням нового обладнання та світового досвіду. Відсутність достатніх обігових коштів не дозволяє борошномельним підприємствам проводити закупівлю запасу зерна для забезпечення формування помольних партій в необхідних обсягах, що призводить до зниження якості продукції, яка виробляється [26].

Таблиця 3.2

Напрями розвитку вітчизняного ринку борошна [35]

Завдання	Напрями розвитку	Державний вплив
Задоволення внутрішнього попиту, зменшення імпорту борошна	Відновлення виробництва борошна із пшениці твердих сортів та житнього борошна	Премія аграріям за додаткові посіви культур, що імпортується (пшениця твердих сортів, жито та ін)
	Організація випуску інноваційних видів продукції	Скасування граничних рівнів рентабельності виробництва інноваційної продукції
Освоєння зовнішніх ринків збуту	Виробництво продукції з урахуванням вимог зовнішніх покупців та специфіки ринку збуту; дотримання строків поставок і якості борошна згідно стандартів і норм	Додаткові квоти на експорт зерна тим трейдерам, які експортують борошно; допомога в здійсненні сертифікації вітчизняної продукції
Реформування механізму державного цінового регулювання	Підвищення рентабельності та інвестиційних можливостей підприємств	Мінімізація адміністративного ціноутворення, адресна допомога малозабезпеченим категоріям населення
	Гарантоване забезпечення сировиною соціально орієнтованих підприємств	Оптимізація механізму розподілу борошна із Держрезерву для виробництва "соціального" хліба

Завдання реформування діючого регуляторного механізму покликано знизити адміністративний ціновий тиск на борошномельні підприємства і, таким чином, підвищити рівень їх доходності, активізувати інноваційно-інвестиційні процеси, підвищити якість продукції. З огляду на незначний рівень рентабельності виробництва хліба, доцільно оптимізувати механізм розподілу

борошна із держзапасів для цільового забезпечення соціально орієнтованих хлібопекарських підприємств, а також поступово скорочувати виробництво «соціального» хліба, запроваджуючи адресні дотації малозабезпеченим категоріям населення [35, с. 66].

Функціонування «тіньових» субсекторів свідчить про недосконалість діючих регуляторних механізмів і, як наслідок, втрати держави від недоотримання податкових надходжень. Важливою умовою забезпечення стабільності ринку зерна має стати застосування дієвих механізмів державного регулювання, сутність яких полягає в забезпеченні збалансованості кількісних та якісних параметрів попиту й пропозиції на продукцію.

Сучасна дієва аграрна політика по створенню умов для ефективного функціонування ринку зерна та борошна, як взаєпов'язаних галузей, має концентруватися на наступних основних напрямках:

- створення системи податкового та митно-тарифного регулювання;
- створення системи моніторингу та прогнозування ринку;
- стимулювання ринкового попиту та пропозиції на продукцію;
- формування і функціонування інфраструктури;
- захист інтересів вітчизняних товаровиробників;
- науково-технічне та інформаційне забезпечення розвитку ринку;
- захист економічної конкуренції та забезпечення прозорості ринку;
- формування необхідної законодавчої та нормативно-правової бази [31].

З огляду на чинні демографічні чинники і соціально-економічні проблеми попит на борошно в Україні знижуватиметься, що певним чином впливатиме на стан його виробництва та обсяги.

Вітчизняний ринок борошна є одним зі стратегічно важливих сегментів у системі забезпечення продовольчої безпеки України, а також потенційним джерелом диверсифікації продукції аграрного експорту і збільшення у ній питомої частки продукції з високим рівнем її переробки та формуванням доданої вартості.

3.2. Напрями підвищення конкурентоспроможності української продукції

Конкурентоспроможність в першу чергу характеризує можливість або спроможність підприємства використовувати свої порівняльні переваги у виробництві і реалізації товарів або послуг по відношенню до виробників і постачальників подібних товарів і послуг. Можливість підприємства конкурувати на певному товарному ринку залежить насамперед від конкурентоспроможності товару, тобто ефективності використання наявних трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

Україна фігурує у двох рейтингах глобальної конкурентоспроможності. Один з них, за версією Всесвітнього економічного форуму, оцінює 12 показників, серед яких стан інфраструктури, ринок праці, рівень освіти, макроекономічна стабільність, здатність до інновацій. У 2014 році Україна посідала 76-те місце (зі 141), в 2015-му – 79, в 2016-му – 85, в 2017-му – 81, в 2018-му – 83, в 2019-му – 85. Спостерігалось зростання в останні роки, а зараз ми відкотилися до показника трирічної давнини. Ще один рейтинг глобальної конкурентоспроможності складає інститут IMD, там аналізується вже 333 критерії. У рейтингу всього близько 60 країн, вище 49-го місця Україна поки не піднімалася. У 2020 році ми посіли 54 місце [56]. Та у 2021 Україна має великий потенціал зайняти місце у перших 50. Кількість українських компаній, які здійснюють експорт товарів постійно зростає. У 2019 році – 14545 компанії здійснювали експорт до держав-членів ЄС. У 2019 році було видано більше 107 тис. сертифікатів EUR.1. З початку застосування ПВЗВТ митними органами видано 322 тис. сертифікатів EUR.1. Збільшується і кількість орієнтованих на Європу експортерів, які отримали статус уповноваженого експортера [42].

В сучасних умовах товари з України є відносно конкурентоспроможними лише на ринках сировини і напівфабрикатів, про що свідчить аналіз товарної структури експорту. З огляду на це, дуже важливим є виявлення причин низької

конкурентоспроможності вітчизняних виробників на ринках країн ЄС для подальшої розробки заходів щодо поліпшення кількісних і якісних показників експорту. Низькі конкурентні позиції українських підприємств на європейському ринку підтверджуються низкою перешкод в аграрному секторі економіки, серед яких:

1. низька ефективність галузі порівняно з іншими країнами характеризує істотний спад рентабельності основних видів продукції сільського господарства України, що є загрозою для продовольчої безпеки;

2. структура українського експорту не відповідає попиту країн світу на сільськогосподарську продукцію;

3. значна кількість сільськогосподарської продукції (близько 60 %) виготовляється дрібними індивідуальними домогосподарствами, які обмежені фінансовими, матеріальними, технологічними, інформаційними ресурсами.

4. негармонізованість національних та світових стандартів, через що українські виробники були фактично усунені від участі в торгах на ринках аграрної продукції інших країн.

Розглядаючи перспективи експорту високотехнологічної продукції з України, слід зазначити, що на сьогоднішній момент більшість вітчизняної продукції є неконкурентоспроможною на міжнародних ринках збуту через використання застарілих технологій. Рівень конкурентоспроможності продукції все більше визначається швидкістю впровадження технологічних новацій і гарантіями якості. Для України (з її відсталою технологічною базою) така трансформація пріоритетів представляє серйозну проблему. Нарощування та ефективне використання інноваційного потенціалу є найбільш вагомим чинником, що зумовлює довгостроковий тренд конкурентоспроможності національної економіки. Водночас, у структурі українського експорту промислової продукції впродовж останнього двадцятирічного періоду не відбулося якісних структурних зрушень у напрямі підвищення рівня його технологічності, частка висотехнологічної продукції не перевищує 3,1 %. На частку низькотехнологічних та середньо низькотехнологічних виробництв в

Україні припадає дві третини від загального обсягу експортних поставок промислової продукції. В останні роки простежується тенденція до збільшення питомої ваги низькотехнологічних виробництв (32,7 %), за рахунок скорочення частки середньо низькотехнологічних, що пов'язано із зменшенням експорту продукції металургійного виробництва [8].

В Україні існують підприємства, продукція та послуги яких є конкурентоздатними не тільки на вітчизняному ринку, але й на зовнішньому, а потенціал виробництва перевищує внутрішні потреби країни.

Однією з конкурентних переваг України на міжнародному сільсько-господарському ринку є найвища в світі забезпеченість родючими чорноземами (30 % всього світового запасу) та наявність сприятливих умов для тваринництва.

Отже, існуючі позиції України на світових ринках свідчать про низьку конкурентоспроможність вітчизняних товарів. Щоб змінити цю ситуацію та підвищити рівень їх конкурентоспроможності треба впровадити низку заходів: зміну технічної та технологічної бази, проведення інноваційної діяльності на підприємствах, запровадження новітніх технологій, підвищення кадрової кваліфікації, підвищення та дотримання норм стандартизації продукції, переорієнтація на продаж високо технологічних товарів та ін [52, с. 42].

Важливими сферами підвищення конкурентоспроможності є: управління інноваціями та технологіями; процес виробництва; використання інформації; управління людськими ресурсами; управління змінами тощо. На підвищення конкурентоспроможності підприємства впливає безпосередньо сам ринок, тобто ринкова середа, в якій функціонує підприємство та її особливості. До таких особливостей можна віднести: глобалізацію ринку і наявність всесвітньої інформаційної мережі [13, с. 50].

З врахуванням особливостей сучасного ринку можливо сформувати систему факторів підвищення конкурентоспроможності підприємства, основними елементами якої є:

1. Управління якістю на підприємстві.

2. Впровадження інноваційної політики підприємства, яка визначає можливість підприємства конкурувати не тільки на внутрішньому, а й на зовнішніх ринках.

3. Використання людського капіталу.

4. Удосконалення реалізованої на внутрішньому ринку продукції національних виробників та розширення їх діяльності на міжнародному ринку: забезпечення пріоритетності продукції, зміна якості товару і його технічних параметрів з метою задоволення потреб і конкретних запитів споживача, визначення переваг товару в порівнянні із заміниками, визначення недоліків товарів-аналогів тощо [8].

Крім того конкурентоспроможність підприємства залежить від виконання наступних умов:

- правильного розуміння переваг зарубіжних споживачів;
- знання правил і культури ведення бізнесу в окремо взятій країні;
- знання рівня конкурентоспроможності в галузі;
- внесення у свій продукт змін і модифікацій у відповідності зі смаками і традиціями споживачів тієї країни, куди буде експортуватися товар;
- врахування особливостей каналів розподілу;
- правильний вибір способу проникнення на ринок;
- врахування культурних, соціальних, політичних, технологічних, екологічних та юридичних особливостей.

Аналіз структури конкурентоспроможності показує, що для усунення існуючих наразі обмежень українська економіка потребує комплексних інтегрованих заходів. При цьому слід приділити особливу увагу та спрямувати зусилля у тих напрямках, які мають вирішальне значення для експортної конкурентоспроможності українських підприємств: інформаційне забезпечення щодо умов міжнародної торгівлі, просування і підтримка експорту, спрощення митних процедур торгівлі, інновації.

3.3. Перспективи розвитку торгівельних відносин

Відновлення зростання вітчизняної економіки, що почалося у 2016 р., активізувало споживчий та інвестиційний попит на товари, істотна частка яких має іноземне походження. Це, у свою чергу, сприяло зростанню обсягів імпорту товарів в Україну. Щоправда, зазначене зростання вітчизняної економіки відбувалося переважно на старій технологічній базі.

Характерними ознаками зовнішньої торгівлі України є деіндустріалізація експорту та зростання частки агропромислової продукції. Україна сьогодні посідає третє місце у світі серед постачальників агропромислової продукції до ЄС (після США та Бразилії).

Нинішня структура експорту та імпорту демонструє небезпечну для України технологічну диспропорційність, а саме сировинний експорт та високотехнологічний імпорт, збереження негативного сальдо в зовнішній торгівлі за більшістю груп товарів; обмежений вихід вітчизняного бізнесу на європейський ринок. Проте в українському експорті надалі зберігається тенденція щодо домінування сировинної продукції.

Для того щоб частка готової продукції в зовнішньоторговельному обігу України зростала, потрібно модернізувати вітчизняну торговельну політику через гармонізацію законодавства, зниження тарифних та нетарифних бар'єрів, удосконалення роботи митниць, дотримання санітарних та фітосанітарних умов, введення єдиної системи стандартизації, посилення прав інтелектуальної власності, що приведе до зростання якості та конкурентоспроможності вітчизняних товарів.

Тому нагальною необхідною є розробка Державної програми імплементації технічних стандартів та регламентів, а також залучення до фінансування цієї сфери цільових кредитів та грантів з боку міжнародних організацій.

У сфері технічного регулювання в Україні спостерігаються зрушення лише в горизонтальному напрямі, де ініціатива належить державі, зокрема за рахунок надання фінансової технічної допомоги від ЄС; водночас у

вертикальному (галузевому) напрямі ініціатива має виходити з боку самих підприємців, які нині віддають перевагу збільшенню експорту в треті країни, що не потребує від них вкладення коштів у розроблення технічних регламентів та інвестицій з метою поліпшення якості продукції.

Експортна політика в Україні має бути направлена на розширення ринків збуту української продукції, а також включати систему стимулів для підвищення якості продукції і збільшення експорту із високою доданою вартістю. Для її успішної реалізації необхідне зростання конкурентоспроможності вітчизняної продукції; зниження відставання технологічного рівня забезпеченості української промисловості в порівнянні із світовими стандартами; забезпечення розвитку фінансової, технічної і інформаційної інфраструктури, що стимулюватиме виробництво високотехнологічної продукції. Необхідно об'єднати зусилля бізнесу та уряду для максимальної реалізації зовнішньоекономічного потенціалу України, підтримки експортоорієнтованих галузей господарства та використовувати усі наявні інструменти для нарощування експорту.

Зважаючи на зазначені проблеми доцільно виділити наступні пріоритети розвитку зовнішньоекономічних відносин України:

1. створення системи фінансової підтримки українського експорту;
2. забезпечення пільгового кредитування, страхування і гарантування експортних поставок на європейські ринки;
3. створення механізмів для підвищення ефективності та прозорості митного оформлення та інших процедур у сфері митного контролю;
4. відкриття торговельних представництв України в країнах ЄС з метою активізації тривалих торговельно-економічних відносин між представниками українського і європейського бізнесу.

Вихід на світовий ринок борошномельної продукції доволі складний. Лідери експортного ринку борошномельної продукції – Туреччина, Казахстан та Пакистан мають ряд переваг у цьому напрямі.

Підприємства борошномельної галузі Туреччини працюють в спеціальному митному режимі – сировина не обкладається податком, а безпосередня близькість до портів забезпечує низькі логістичні витрати, що у сукупності формує вагомі конкурентні переваги країни на тлі нижчої собівартості виготовленої продукції.

У Казахстані крім державних програм підтримки, однією з конкурентних переваг є 26 виробництво борошна з твердих сортів пшениці та розвиток напряму з виробництва збагаченого борошна. При цьому обов'язковість фортифікації борошна в Казахстані закріплено на законодавчому рівні.

Зараз у світі активно використовуються відвантаження навалом у трюм судна, тоді як в Україні таким шляхом відвантажується незначна частина борошна. Щоб створити галузь міжнародною, вітчизняним підприємцям необхідна підтримка держави. Необхідно на державному рівні забезпечити дослідження потенційних ринків збуту, смакових вподобань покупців та виходити з нішевою продукцією, яка користуватиметься найбільшим попитом.

До факторів, які можуть стимулювати експорт борошна, відносять:

1. повернення ПДВ від експорту борошномельної продукції;
2. зниження тарифів на залізничне перевезення до портів;
3. просування української харчової продукції, у тому числі й борошна, на закордонних ринках через торговельні місії в країнах – покупцях;
4. доступ до кредитних коштів для модернізації підприємств галузі [26].

Українським виробникам вкрай необхідно підвищувати якість власної продукції, інвестувати в новітні технології виробництва та енергозберігаючі технології для зниження собівартості останньої, розширювати асортимент такої й адаптувати її відповідно до вимог країни імпортера.

Оновлення стосується не тільки якісних показників борошномельної продукції, а й процесів фасування, пакування, маркування, транспортування, зберігання продукції. Для отримання кредитів від міжнародних фінансових установ борошномельним підприємствам необхідно показати як протягом маркетингового року вони управляють ціновими ризиками.

Протягом останніх двох років ФАО та Європейський банк реконструкції та розвитку ведуть активну роботу з підтримки інституціональної спроможності профільних асоціацій розвивати експортні ринки збуту. Завдяки чому члени Спілки «Борошномели України» взяли участь у виставках в Гонконзі, Танзанії Індонезії, ОАЕ та інших країнах світу, де змогли представити свою продукцію та налагодити торговельні відносини з місцевими учасниками ринку [41].

На сьогодні, основним питанням подальшого ефективного розвитку підприємств борошномельної галузі залишається розширення зовнішніх ринків збуту продукції та залучення додаткових інвестицій, кредитних ресурсів для розширення та оновлення виробництва.

Відкритим залишається питання страхування ризиків у сільському господарстві. Незважаючи на низку негативних тенденцій борошномельна галузь розвивається, для продукції відкриваються нові ринки, а підприємства оновлюють власні потужності [25].

Перспективним ринками збуту для вітчизняного борошна є передусім країни Азії, Африки і СНД, а також Центральної Америки. Водночас, певні можливості зберігаються також на європейському ринку. Однак конкуренція на ньому є значно вищою, що потребує додаткових зусиль та адаптації до вимог і смаків споживачів цього ринку, сертифікації продукції та тривалого оформлення митних документів.

Дослідження розвитку борошномельної галузі України та її експортного потенціалу виявило, що впродовж останніх п'яти років спостерігається зменшення виробництва і споживання борошна на внутрішньому ринку, а також зниження обсягів його експорту у 2020 році.

Експортується майже чверть усього виробленого у країні борошна. На сьогодні борошномельні підприємства потребують додаткових інвестицій з метою розширення виробництва, закупівлі сучасного устаткування і технологій переробки зернових, які б відповідали світовим вимогам.

Ефективність діяльності підприємств борошномельної галузі залежить і від державної політики, оскільки саме держава регулює ціни на продукцію та експорт зернових.

Для ринку борошна характерні більш високі торговельні бар'єри в порівнянні з зерном. Так приклад, при поставках пшениці в Індонезію імпортер платить 0% мита, в той час як для імпорту борошна потрібно заплатити як мінімум 5 %.

На сьогодні на ринку борошна відзначається високий рівень консолідації. За останні 3 сезони під контролем трьох найбільших експортерів – Туреччини, Казахстану та Пакистану – знаходилося більше 40 % світового обсягу поставок борошна. Тому новим гравцям буде досить важко вийти на цей ринок.

Крім того, вже існує досить хороша усталена регіоналізація поставок. Наприклад, Південно-Східна Азія та Ірак – це, можна сказати, вже історично ринки Туреччини, а для Центральної Азії основним постачальником є Казахстан.

На глобальному рівні також необхідно брати до уваги фактор зміни клімату та його вплив на сільськогосподарське виробництво, а також світову торгівлю. Незважаючи на те, що несприятливі для виробництва наслідки зміни клімату можуть бути частково компенсовані адаптивними заходами, очікується, що даний фактор призведе до зниження сільськогосподарського виробництва в більшості районів Африки, Близького Сходу, Південної та Південно-Східної Азії в порівнянні з поточним рівнем. Прогнозується, що це скорочення буде більш вираженим в Західній Африці і Індії.

3.4. Управління результатами діяльності борошномельних підприємств

Від правильності й точності висновків, отриманих у процесі дослідження господарської діяльності значною мірою залежить правильність прийнятих управлінських рішень. Це надає особливу значущість підвищенню якості аналізу як одного з засобів вирішення завдання удосконалення управління підприємством загалом.

Протягом останніх двох десятиріччів років в Україні реалізовано багато досліджень, присвячених проблематиці ефективності діяльності підприємств, під якою розуміють здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, і яка визначається відношенням ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат. Втім, питання аналізу результатів, тобто тих показників, що знаходяться в числі недостатньо досліджених, особливо стосовно галузевої специфіки діяльності борошномельних підприємств.

Доцільно виокремлювати такі складові динаміки названих показників – тренд та сезонна. Тренд характеризує загальну тенденцію (напрямок) динаміки показника, зумовлену впливом систематичних факторів, для виявлення якої використовують різноманітні методи вирівнювання (згладжування) ряду динаміки. Сезонна складова виявляється у циклічній закономірності зміни показника протягом року і має назву сезонних коливань або сезонної хвилі. Такі коливання формуються під впливом факторів, інтенсивність дії яких змінюється залежно від пори року. Використання цієї складової динаміки зумовлено впливом сезонності вирощування зерна на виробництво та реалізацію борошна, а отже і на фінансові результати борошномельних підприємств. Аналіз динаміки результатів діяльності борошномельних підприємств доцільно здійснювати у такій послідовності:

1. формування рядів динаміки показників на основі облікової інформації, їх логічний аналіз;
2. виявлення тренду та його аналітичне відображення;

3. оцінювання сезонних коливань;
4. формулювання висновків за результатами аналізу.

Інформаційною базою для аналізу діяльності досліджуваних борошномельних підприємств (ТОВ «ХлібДар», ДП Чортківський КХП Державного комітету України з державного матеріального резерву, ТзОВ „Досквіт”) слугують ряди динаміки щомісячних значень основних результатів їхньої діяльності за 2018-2020 рр. Зокрема, потрібна інформація стосовно щомісячних показників виробництва, реалізації та фінансових результатів борошномельних підприємств – у розрізі наводиться у реєстрах синтетичного і аналітичного обліку, а стосовно обсягів виробництва і реалізації продукції – у вигляді агрегованих показників у запропонованій внутрішній управлінській формі за умови її вчасного складання. З метою виявлення тренду за кожним показником нами використано метод збільшення інтервалів часу, який передбачає вирівнювання рядудинаміки шляхом розрахунку середніх значень за відповідний період, зокрема середньомісячних значень за квартал. Отримані результати свідчать про наявність суттєвих відмінностей динаміки показників, які зумовлені різними умовами господарювання підприємств. (рис. 3.1, 3.2).

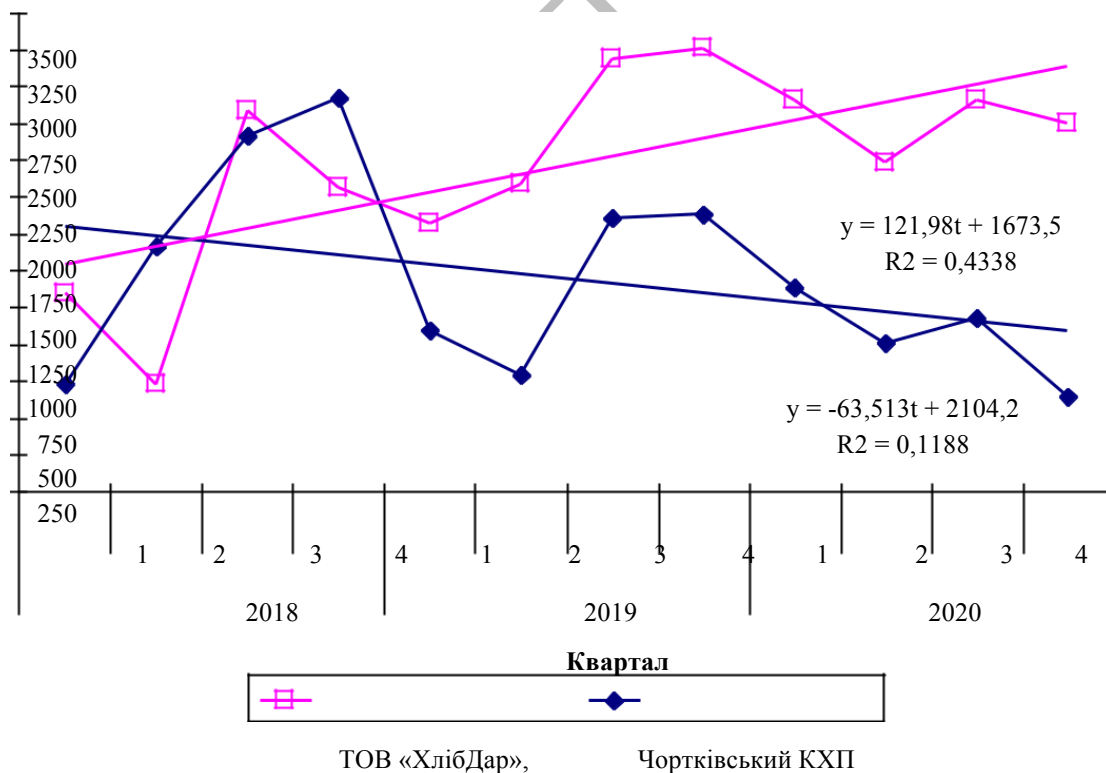

Рис. 3.1. Динаміка середньомісячного виробництва борошна на ТОВ «ХлібДар» та на Чортківському КХП у 2018-2020 рр.

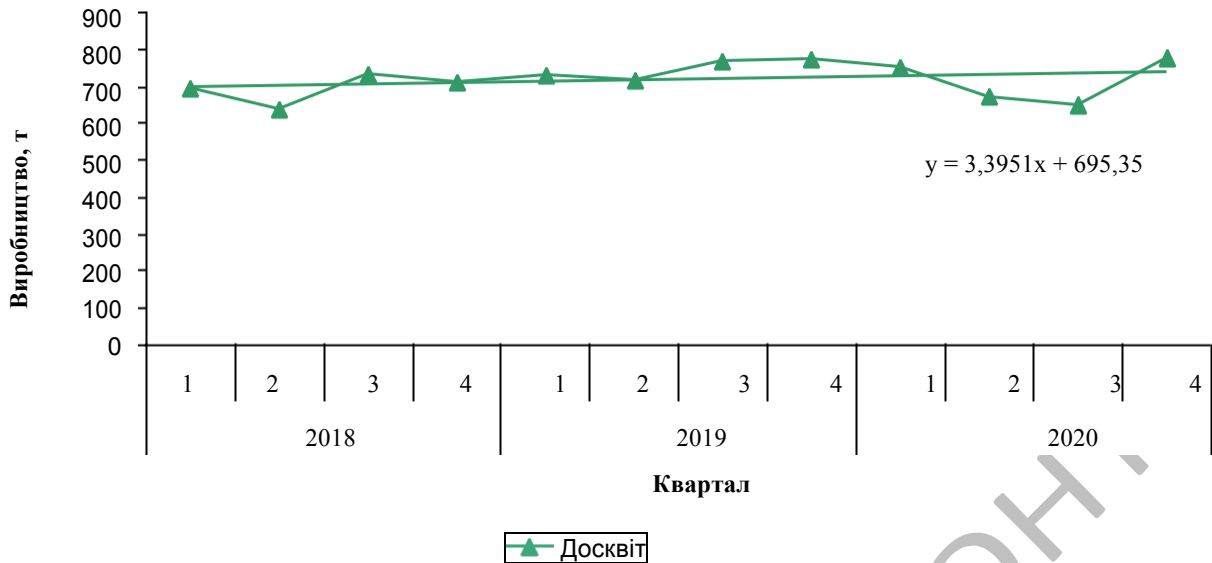

Рис. 3.2. Динаміка середньомісячного виробництва борошна у ТОВ „Досквіт” у 20018-2020 рр.

Динаміка обсягів виробництва борошна пшеничного та пшенично-житнього (основного виду продукції досліджуваних підприємств) на ТОВ «ХлібДар» характеризується тенденцією до помітного зростання, на Чортківському КХП – до зменшення, на підприємстві „Досквіт” – значення показника коливаються навколо певного сталого рівня, тобто тренд відсутній. Наявність цих тенденцій підтверджуються параметрами відображених на графіку рівнянь тренду, отриманих інструментальними засобами Microsoft Excel.

Обсяг реалізованої промислової продукції (у відпускних цінах підприємств без ПДВ, акцизного збору та інших непрямих податків) також має різні тенденції. Зокрема, на ТОВ «ХлібДар» значення показника загалом зростає, на Чортківському КХП – зменшується, а на підприємстві „Досквіт” – помітно зростає.

Для оцінювання сезонних коливань використовують спеціальні показники, які є відношенням фактичних рівнів ряду динаміки до постійної або змінної бази порівняння. Такі показники, які прийнято називати індексами сезонності, можна розраховувати різними методами залежно від специфіки рядів динаміки. У науковій літературі пропонується використовувати методи

простої середньої, змінної середньої, зваженої середньої, рухомої середньої, аналітичного вирівнювання, комбінований [45; 71; 51]. Для оцінювання сезонних коливань обсягів виробництва борошна пшеничного та пшенично-житнього на ТОВ «ХлібДар» і Чортківському КХП використаємо індекси сезонності, визначені методом аналітичного вирівнювання, оскільки саме цей метод доцільно застосовувати за наявності тренду середньомісячних значень показника. Індекс сезонності (I_S) визначаємо за формулою:

$$I_S = \frac{\sum_t \frac{y}{\bar{y}}}{m} \times 100, \quad (3.1)$$

де y – рівень ряду динаміки (фактичне значення показника);

y_t – теоретичне (вирівняне) значення показника, одержане за відповідним рівнянням тренду;

t – кількість років у досліджуваному періоді.

Для визначення теоретичних значень використано такі лінійні рівняння тренду, розраховані за щомісячними даними:

– ТОВ «ХлібДар» – $y_t = 1719,5 + 40,368t$;

– Чортківський КХП – $y_t = 2066,0 - 20,251t$.

Оскільки по підприємству „Досквіт” тренд практично відсутній, але середньомісячні значення показника у розрізі років різні, для оцінювання сезонних коливань використаємо індекс сезонності, визначений за формулою:

$$I_S = \frac{\sum_j \frac{y_j}{\bar{y}}}{m} \times 100, \quad (3.2)$$

де \bar{y}_j – середньомісячне значення показника у кожному році.

Результати розрахунків індексів сезонності за формулами (3.1) і (3.2),

свідчать, що ТОВ «ХлібДар» і Чортківському КХП притаманні досить інтенсивні сезонні коливання виробництва борошна, при цьому мінімальні обсяги припадають на березень-червень, а максимальні – на серпень-жовтень (табл. 3.1).

Максимальна різниця індексів сезонності на ТОВ «ХлібДар» становить 51,2 відсоткових пункти (в.п.), а на Чортківському КХП – 80,9 в.п. Порівняно з названими підприємствами інтенсивність сезонних коливань на підприємстві „Досквіт” суттєво менша.

При цьому відсутні чітко виражені періоди з мінімальними і максимальними обсягами виробництва борошна, що свідчить про більш стабільну фінансового-господарську діяльність та меншу залежність від зовнішніх чинників.

Оскільки аналіз динаміки середньомісячних обсягів реалізованої промислової продукції (рис. 4.2) свідчить про наявність чіткої тенденції за кожним досліджуваним підприємством, для оцінювання сезонних коливань цього показника використаємо метод аналітичного вирівнювання, а індекси сезонності обчислимо за формулою.

Таблиця 3.1

Індекси сезонності виробництва борошна пшеничного та пшенично-житнього борошномельними підприємствами у 20018-2020 рр.

(у відсотках)

	ТОВ «ХлібДар»	Чортківський КХП	ТОВ „Досквіт”
січень	89,2	52,4	96,4
лютий	93,8	104,2	99,8
березень	101,0	73,2	107,3
квітень	79,5	51,2	86,1
травень	74,4	87,9	91,7
червень	79,7	103,6	104,1
липень	113,6	113,6	102,5
серпень	121,8	129,6	96,0
вересень	125,6	124,1	101,2
жовтень	123,3	132,1	106,3
листопад	106,3	114,1	105,8
грудень	88,3	111,4	102,9

Для розрахунку теоретичних значень показника використано такі лінійні рівняння тренду, розраховані за щомісячними даними:

$$- \text{ТОВ «ХлібДар»} - y_t = 638,84 + 23,907t ;$$

$$- \text{Чортківський КХП} - y_t = 3446,7 - 62,936t ;$$

$$- \text{ТОВ „Досквіт”} - y_t = 95,31 + 2,161t .$$

Індекси сезонності (табл. 3.2), розраховані на основі відношень фактичних рівнів рядів динаміки до теоретичних, які одержано за наведеними рівняннями тренду, свідчать про те, що на досліджуваних підприємствах існують значні відмінності закономірностей річних коливань обсягів реалізованої промислової продукції.

Так, на ТОВ «ХлібДар» мінімальне значення індексу сезонності припадає на грудень, а максимальне – на березень, при цьому різниця цих значень становить 55,3 в.п.

На Чортківському КХП мінімальне значення зафіксовано у січні, а максимальне – у серпні, а їхня різниця дорівнює 154,2 в.п. На цьому підприємстві впродовж перших п'яти місяців обсяги реалізованої продукції незначні, проте у червні-вересні вони зростають до максимального рівня.

Для ТОВ „Досквіт” характерно те, що порівнянно з іншими підприємствами інтенсивність сезонних коливань суттєво менша, мінімальне значення індексу сезонності припадає на квітень, а максимальне – на березень, проте різниця цих значень дорівнює лише 21,6 в.п.

Особливість діяльності борошномельних підприємств полягає в тому, що значну частку продукції вони виробляють із давальницької сировини.

Аналіз щомісячних даних за 2018-2020 рр. про виробництво борошна пшеничного та пшенично-житнього з давальницької сировини на досліджуваних підприємствах свідчить, що питома вага цієї продукції на ТОВ «ХлібДар» у 2018 р. швидко зростала, проте впродовж I кварталу 2019 р. помітно скоротилася, а надалі стабілізувалася та коливалася навколо середнього рівня (рис. 3.2).

Індекси сезонності обсягів реалізованої промислової продукції
борошномельними підприємствами у 2018-2020 рр.

(у відсотках)

	ТОВ «ХлібДар»	Чортківський КХП	ТОВ „Досквіт”
січень	97,9	33,9	99,6
лютий	109,0	64,5	104,9
березень	121,3	61,1	107,9
квітень	114,0	45,8	86,3
травень	104,0	66,4	90,6
червень	86,0	117,3	101,5
липень	90,3	135,1	98,8
серпень	110,9	188,1	93,0
вересень	103,4	185,3	94,4
жовтень	102,4	82,1	105,7
листопад	91,4	96,6	105,8
грудень	66,0	113,6	102,2

На Чортківському КХП питома вага виробництва борошна з давальницької сировини, починаючи з лютого 2019 р., має тенденцію до зростання, проте можна виокремити періоди з різноспрямованою динамікою. Для діяльності ТОВ „Досквіт” характерно виробництво борошно виключно з давальницької сировини.

Для виявлення тенденцій динаміки та оцінювання сезонних коливань виробництва борошна з давальницької сировини на досліджуваних борошномельних підприємствах використаємо його щомісячні обсяги у 2018-2020 рр. Аналіз даних показує, що на ТОВ «ХлібДар» і Чортківському КХП обсяги такого виробництва загалом мають тенденцію до зростання, а ТОВ „Досквіт” характеризується достатньо стабільними значеннями цього показника протягом досліджуваного періоду.

Для розрахунку індексів сезонності виробництва борошна з давальницької сировини за наявності тенденції динаміки використаємо формулу, а також рівняння тренду:

$$- \text{для ТОВ «ХлібДар»} - y_t = 1413,4 + 27,986t ;$$

$$- \text{для Чортківського КХП} - y_t = -88,337 + 34,204t .$$

Для ТОВ „Досквіт”, для якого характерним є те, що борошно виробляється виключно з давальницької сировини, індекси сезонності визначено раніше (див. табл. 3.1).

За результатами розрахунків отримуємо індекси сезонності виробництва борошна з давальницької сировини, які свідчать про наявність суттєвих сезонних коливань на ТОВ «ХлібДар» та Чортківському КХП, при цьому максимальні обсяги виробництва припадають на першому підприємстві на липень-жовтень, а на другому – на серпень-листопад. Мінімальні значення індексів сезонності припадають на ТОВ «ХлібДар» на квітень-травень, а на Чортківському КХП – на січень, березень-травень. Максимальна амплітуда коливань індексів сезонності становить на ТОВ «ХлібДар» 69,1 в.п., на Чортківському КХП – 103,1 в.п., а на ТОВ „Досквіт” – 21,2 в.п. Отже, найбільш інтенсивними сезонними коливаннями виробництва борошна з давальницької сировини характеризується Чортківський КХП, а ТОВ „Досквіт” має відносно рівномірне виробництво впродовж року.

Порівняння індексів сезонності, розрахованих для загальних обсягів виробництва борошна та його виробництва з давальницької сировини дає підстави стверджувати, що на ТОВ «ХлібДар» немає істотних відмінностей між внутрішньорічними коливаннями цих показників, що свідчить про значний вплив надходження давальницької сировини на результативність діяльності підприємства.

На Чортківському КХП вищезазначені індекси сезонності практично співпадають у серпні-жовтні, а в інші періоди між ними існують деякі розбіжності, що свідчить про менший, у порівнянні з ТОВ «ХлібДар» вплив надходження давальницької сировини на результативність діяльності.

На ТОВ „Досквіт” забезпечено достатньо рівномірне надходження давальницької сировини впродовж року, що проявляється у незначних сезонних коливаннях обсягів виробництва борошна.

Таблиця 3.3

Індекси сезонності виробництва борошна пшеничного та пшенично-житнього з давальницької сировини борошномельними підприємствами у 2018-2020 рр. (у відсотках)

	ТОВ «ХлібДар»	Чортківський КХП	ТОВ „Досквіт”
січень	79,9	37,2	96,4
лютий	87,0	70,7	99,8
березень	89,0	36,9	107,3
квітень	67,8	27,6	86,1
травень	66,8	43,2	91,7
червень	77,3	111,2	104,1
липень	127,6	50,4	102,5
серпень	128,8	130,0	96,0
вересень	135,9	119,1	101,2
жовтень	127,8	129,0	106,3
листопад	109,2	130,7	105,8
грудень	98,7	77,1	102,9

Аналіз динаміки фінансового результату до оподаткування від звичайної діяльності на досліджуваних підприємствах на основі щомісячних даних за 2018-2020 рр. (Додаток) свідчить про значну варіацію цього показника, отже для виявлення тенденцій доцільно використати метод збільшення інтервалів часу, тобто розрахувати середньомісячні значення по кварталах. Одержані на основі вирівняних даних рівняння тренду показують, що на ТОВ «ХлібДар» і ТОВ „Досквіт” упродовж досліджуваного періоду сформувалася тенденція до зростання фінансового

На Чортківському КХП вищезазначені індекси сезонності практично співпадають у серпні-жовтні, а в інші періоди між ними існують деякі розбіжності, що свідчить про менший, у порівнянні з ТОВ «ХлібДар», вплив надходження давальницької сировини на результативність діяльності. На ТОВ „Досквіт” забезпечено достатньо рівномірне надходження давальницької сировини впродовж року, що проявляється у незначних сезонних коливаннях обсягів виробництва борошна.

Аналіз динаміки фінансового результату до оподаткування від звичайної діяльності на досліджуваних підприємствах на основі щомісячних

даних за 2018-2020 рр. свідчить про значну варіацію цього показника, отже для виявлення тенденцій доцільно використати метод збільшення інтервалів часу, тобто розрахувати середньомісячні значення по кварталах.

Одержані на основі вирівняних даних рівняння тренду показують, що на ТОВ «ХлібДар» і ТОВ „Досквіт” упродовж досліджуваного періоду сформувалася тенденція до зростання фінансового результату, про що свідчать позитивні значення параметру a_1 у лінійних рівняннях тренду, проте на Чортківському КХП тенденція динаміки протилежна -

параметр $a_1 = - 5,6062$.

Виходячи з наявних тенденцій динаміки, для оцінювання сезонних коливань фінансового результату до оподаткування від звичайної діяльності визначимо індекси сезонності за формулою на основі таких рівнянь тренду, побудованих за щомісячними даними за 2018-2020 рр. для кожного підприємства:

- ТОВ «ХлібДар» – $y_t = 1,6604 + 0,8121t$;
- Чортківський КХП – $y_t = 61,347 - 1,7608t$;
- ТОВ „Досквіт” – $y_t = 0,6914 + 0,0185t$.

Результати розрахунків індексів сезонності свідчать про істотні коливання фінансового результату до оподаткування від звичайної діяльності впродовж року на усіх досліджуваних підприємствах.

Так, на ТОВ «ХлібДар» мінімальне значення індексу сезонності припадає на жовтень (-29,8 %), а максимальне – на серпень (438,0 %). на Чортківському КХП мінімального значення цей показник набуває у лютому (-26,6 %), а максимального – у червні (351,2 %), на ТОВ „Досквіт” мінімальний індекс сезонності у травні (-333,7 %), а максимальні – двічі на рік (у березні та листопаді). Серед досліджуваних підприємств найвищий рівень інтенсивності сезонних коливань фінансового результату до оподаткування від звичайної діяльності притаманний ТОВ „Досквіт”, а найнижчий – Чортківському КХП.

Для оцінювання впливу факторів на динаміку фінансового результату до оподаткування від звичайної діяльності по досліджуваних борошномельних підприємствах визначимо лінійні коефіцієнти парної кореляції між цим показником (Y) та трьома факторними – обсягом виробництва борошна загальним (X_1), реалізованою промисловою продукцією (X_2), а також виробництвом борошна з давальницької сировини (X_3). Оскільки вихідні дані являють собою ряди динаміки, для виключення автокореляції введемо додатково фактор часу, який представлений параметром $t=1,2, \dots, 36$.

Результати розрахунків, виконаних за допомогою інструменту аналізу „Кореляція” пакету „Аналіз даних” Microsoft Excel, представлені у вигляді діагональних матриць коефіцієнтів парної кореляції.

Аналіз коефіцієнтів парної кореляції свідчить про те, що на ТОВ «ХлібДар» між фінансовим результатом до оподаткування від звичайної діяльності (Y) і факторними показниками існує слабкий прямий взаємозв'язок, оскільки значення відповідних коефіцієнтів менше 0,5, проте між загальним обсягом виробництва борошна (X_1) і реалізацією промислової продукції (X_2) зв'язок середній ($r=0,593$), а між загальним обсягом виробництва борошна (X_1) та його виробництвом із давальницької сировини (X_3) зв'язок дуже сильний ($r=0,929$).

Коефіцієнти парної кореляції показників і параметру часу (t) підтверджують наведені вище висновки про наявність достатньо чітко вираженої тенденції до зростання для X_1 , X_2 , X_3 , а для Y така тенденція виражена значно слабше.

На Чортківському КХП між фінансовим результатом до оподаткування від звичайної діяльності (Y) і двома факторними показниками (X_1 і X_2) також існує слабкий прямий взаємозв'язок, а з виробництвом борошна із давальницької сировини (X_3) взаємозв'язок відсутній. Для цього підприємства характерним є дуже слабкий взаємозв'язок між загальним обсягом виробництва борошна та його виробництвом із давальницької сировини ($r=0,171$). Між загальним обсягом виробництва борошна (X_1) і реалізацією промислової

продукції (X_2) зв'язок досить сильний ($r=0,667$). Коефіцієнти парної кореляції показників і параметру часу (t) підтверджують наявність нечітко вираженої тенденції до зменшення для X_1 , X_2 та Y , а для X_3 тенденція до зростання виражена достатньо чітко.

Таблиця 3.4

Коефіцієнти парної кореляції між показниками результативності діяльності борошномельних підприємств

	t	X_1	X_2	X_3	Y
ТОВ «ХлібДар»					
t	1				
X_1	0,605	1			
X_2	0,616	0,593	1		
X_3	0,448	0,929	0,295	1	
Y	0,197	0,307	0,393	0,230	1
Чортківський КХП					
t	1				
X_1	-0,094	1			
X_2	-0,118	0,667	1		
X_3	0,488	0,171	-0,171	1	
Y	-0,118	0,227	0,396	-0,040	1
ТОВ „ Досквіт ”					
t	1				
X_1	0,090	1			
X_2	0,747	0,605	1		
X_3	0,082	1,000	0,605	1	
Y	0,121	0,547	0,304	0,547	1

На відміну від інших підприємств, для ТзОВ „ Досквіт ” характерним є середній взаємозв'язок ($r=0,547$) між фінансовим результатом до оподаткування від звичайної діяльності (Y) і обсягом виробництва борошна (X_1), враховуючи те, що це виробництво здійснюється виключно з давальницької сировини, проте з реалізованою промисловою продукцією (X_2) зв'язок слабкий. Слід зазначити, що на цьому підприємств існує помітний взаємозв'язок між факторними показниками X_1 та X_2 . Також підтверджується висновок про наявність чіткої тенденції зростання реалізованої промислової продукції ($r=0,747$).

Регресійний аналіз взаємозв'язку між фінансовим результатом до оподаткування від звичайної діяльності (Y) і факторними показниками (параметр часу t, виробництво борошна X₁, реалізована промислова продукція X₂), виконаний за допомогою інструменту аналізу „Регресія” пакету „Аналіз даних” Microsoft Excel, одержані лінійні рівняння регресії (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Основні результати регресійного аналізу зв'язків між фінансовим результатом та факторними показниками

	Рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації (R ²)	Коефіцієнт множинної кореляції (R)	F-критерій
ТОВ «ХлібДар»	$Y = -44,422 - 0,556t + 0,010X_1 + 0,040X_2$	0,172	0,415	2,222
Чортківський КХП	$Y = 12,641 - 0,662t + 0,005X_1 + 0,014X_2$	0,164	0,405	2,097
ТОВ „Досквіт”	$Y = -20,621 - 0,194t + 0,039X_1 + 0,060X_2$	0,344	0,587	5,605

Перевірка одержаних рівнянь регресії за F-критерієм показала, що для ТОВ «ХлібДар» і Чортківського КХП одержане значення менше табличного (при рівні значимості $\alpha = 0,001$ $F_{\text{табл}} = 5,39$), отже з імовірністю 99,9 % взаємозв'язок між показниками не можна вважати істотним. Для ТОВ „Досквіт” порівняння розрахункового значення F-критерію з табличним свідчить про наявність істотного взаємозв'язку між показниками ($5,605 > 5,39$).

На основі параметрів рівняння регресії можна зробити висновки про те, що збільшення обсягу виробництва борошна на 1 т та реалізованої промислової продукції на 1 тис. грн призводить відповідно до зростання фінансового результату до оподаткування від звичайної діяльності на 0,039 тис. грн і 0,060

тис. грн відповідно. При цьому варіація результативного показника залежить від варіації факторних показників на 34,4 %.

Формування на основі аналізу показників основних результатів матриці значень за основними показниками дозволяє узагальнити отримані результати і здійснити їхній порівняльний аналіз. Так, із трьох підприємств, які слугували інформаційною базою дослідження, результатами із помітними тенденціями до зростання характеризується ТОВ «ХлібДар». Найбільш стабільним підприємством стосовно абсолютних показників виробництва, реалізації та фінансового результату можна вважати ТОВ „Досквіт”. Основні показники, що відображають результативність Чортківського комбінату хлібопродуктів мають помітні тенденції до зменшення. Результати регресійного та кореляційного аналізу взаємозв'язків між фінансовим результатом, обсягами виробництва та реалізації продукції, параметрами часу взаємно підтверджують відсутність істотних зв'язків між названими показниками на ТОВ «ХлібДар» та Чортківському комбінат хлібопродуктів, що свідчить про наявність інших впливових факторів. Проте зв'язок між ними присутній у ТОВ „Досквіт”.

Використання запропонованого підходу до аналізу динаміки показників результатів діяльності борошномельних підприємств дозволяє сформувати якісно новий тип аналітичної інформації для управління такими підприємства, який визначає тенденції зміни рівня визначених складових результативності.

Таким чином, аналіз результатів діяльності борошномельних підприємств на основі дослідженого складу їхніх показників дозволяє одержати значно більший масив інформації, ніж при традиційних методах дослідження на основі лише показника фінансового результату. При цьому, напрямами використання отриманої інформації є прогнозування обсягів виробництва, реалізації продукції та фінансового результату на короткострокову перспективу, формування стратегії з подолання негативних наслідків сезонності виробництва борошна тощо.

3.5. Багатофакторні індексні моделі в аналізі динаміки результатів діяльності

Результати діяльності борошномельних підприємств формуються під впливом багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів, до яких зокрема належить рівень ресурсного забезпечення. Для оцінювання впливу цих чинників на динаміку показників, які характеризують основні результати діяльності підприємств доцільно, на нашу думку, використовувати багатофакторний індексний аналіз.

Багатофакторний індексний аналіз – це метод, який базується на застосуванні матриць даних, які відображають основні параметри економічних явищ і процесів. Він дає можливість оцінювати тенденції їхнього розвитку та вплив істотних факторів, котрі визначають напрямок та швидкість змін показників. Методологічні засади факторного індексного аналізу достатньо повно і детально висвітлені у науковій та навчальній літературі [41; 57; 44; 11], але методика його використання визначається особливостями функціонування об'єкта дослідження та його предметом.

Побудова багатофакторних індексних моделей (БІМ), що ґрунтується на поданні результативного показника як добутку ряду факторних показників, має відповідати певним принципам, які впливають з об'єктивних взаємозв'язків між показниками. Оскільки багатофакторний індексний аналіз використовують для кількісної оцінки впливу факторів на рівень та динаміку результативного показника за наявності функціональних причинно-наслідкових зв'язків, необхідно забезпечити, по-перше, логічне трактування сутності взаємозалежних явищ і процесів, по-друге – повноту відображення особливостей таких взаємозв'язків. При цьому послідовність факторних показників – співмножників – не може бути довільною, оскільки у будь-якому випадку добуток повинен мати певний зміст, тобто формувати відповідний самостійний показник, наприклад, $Y_1 = X_1 \times X_2$; $Y_2 = X_1 \times X_2 \times$

$X_3; Y_3 = X_1 \times X_2 \times X_3 \times X_4$ і т.д. Таким чином забезпечується різний ступінь деталізації моделі. При побудові динамічної багатофакторної індексної моделі необхідно мати значення факторних та результативного показників щонайменше за два періоди – базисний (0) та звітний (1). Та цієї умови виконуються мультиплікативні залежності:

$$Y_0 = X_{1_0} \times X_{2_0} \times X_{3_0} \cdot \dots \times X_{T_0}, Y_1 = X_{1_1} \times X_{2_1} \times X_{3_1} \cdot \dots \times X_{T_1}. \quad (3.3)$$

У загальному вигляді багатофакторну індексну модель взаємозв'язку між динамікою результативного і факторних показників можна подати так:

$$I_Y = I_{X_1} \times I_{X_2} \times \dots \times I_{X_m}, \quad (3.4)$$

де I_{X_1}, \dots, I_{X_m} – факторні індекси, які розраховуються для елімінування впливу всіх інших факторів, крім індексованого.

За умови побудови ланцюгових БІМ маємо:

$$\frac{Y_i}{Y_{i-1}} = \frac{X_{i1}}{X_{(i-1)1}} \times \frac{X_{i2}}{X_{(i-1)2}} \times \dots \times \frac{X_{im}}{X_{(i-1)m}}. \quad (3.5)$$

У випадку використання базисної моделі залежність набуває вигляду:

$$\frac{Y_i}{Y_0} = \frac{X_{i1}}{X_{01}} \times \frac{X_{i2}}{X_{02}} \times \dots \times \frac{X_{im}}{X_{0m}}. \quad (3.6)$$

Виходячи з наведених формул, отримуємо ланцюгову і базисну моделі залежності результативного показника від ряду факторів:

$$Y_i = Y_{i-1} \times I_{X_1}^1 \times I_{X_2}^1 \times \dots \times I_{X_m}^1; Y_i = Y_0 \times I_{X_1}^b \times I_{X_2}^b \times \dots \times I_{X_m}^b, \quad (3.7)$$

$I_{X_1}^1, I_{X_2}^1, \dots, I_{X_m}^1$ – ланцюгові індекси факторних показників;

Так, середньооблікова кількість штатних працівників, необоротні активи, виробництво борошна на 1 грн. фонду оплати праці та коефіцієнт придатності основних засобів на досліджуваних підприємствах скорочуються, зростає оплата праці у розрахунку на одну відпрацьовану людино-годину та первісна вартість основних засобів у розрахунку на 1 грн необоротних активів, значення всіх інших факторів характеризуються коливаннями тенденцій динаміки як за роками, так і за підприємствами (3.8).

Абсолютні прирости виробництва борошна, зумовлені впливом факторів

Показники	ТОВ «ХлібДар»		Чортківський КХП		ТОВ „Досквіт”	
	2019		2020		2019	
Загальний приріст (зменшення)				2020	2019	2020
виробництва борошна у порівнянні з попереднім роком, т	9334	618	-5552			
у тому числі під впливом трудових факторів:						
виробництво борошна на 1 грн	-333,0	-3775	-7187,1	-2986,5	21,5	-1390,1
фонду оплати праці	-333,0	-3775	-7187,1	-2986,5	21,5	-1390,1
оплата праці у розрахунку на відпрацьовану людино-годину	7513,4	6969,3	3014,6	-674,6	1918,9	1638,6
відпрацьовану людино-годину	7513,4	6969,3	3014,6	-674,6	1918,9	1638,6
відпрацьовано людино-годин у розрахунку на одного штатного працівника	3075,7	-845,8	-627,0	-1276,5	109,9	354,6
середньооблікова кількість штатних працівників	-922,0	-1730,1	-752,462	678,5	-390,2	-1041,1
	-922,0	-1730,1	-752,462	678,5	-390,2	-1041,1

Крім того, також виробництво борошна на 1 грн. залишкової вартості основних засобів; первісна вартість основних засобів у розрахунку на 1 грн. необоротних активів; частка виробничих запасів в оборотних активах; розмір оборотних активів. Проте у 2020 р. скоротився перелік таких факторів, а їхній

позитивний вплив практично повністю був перекритий негативним впливом інших факторів.

На Чортківському КХП помітне стійке зменшення виробництва борошна зумовлено тим, що переважна більшість факторів впливає негативно, а позитивна дія є значно менш вагомою.

На ТОВ „ Досквіт ” у 2019 р. ситуація була подібна до тієї, що склалася на ТОВ «ХлібДар», проте у 2020 р. вона кардинально змінилася, оскільки переважав негативний сумарний вплив ряду факторів, що призвело до зменшення виробництва борошна.

Результати розрахунків (табл. 3.9) показують, що на ТОВ «ХлібДар» у 2019 р. відбулося зростання виробництва борошна на 40,3 %, при цьому темпи приросту під впливом окремих факторів становили:

1. оплата праці у розрахунку на відпрацьовану людину-годину – 32,4 %;
2. виробництво борошна на 1 грн вартості основних засобів – 44,5%;
3. частка виробничих запасів в оборотних активах – 37,2 %.

У 2020 р. на цьому підприємстві виробництво борошна збільшилося лише на 1,9%, проте, на відміну від попереднього року, помітний позитивний вплив здійснив фактор „первісна вартість основних засобів у розрахунку на 1 грн необоротних активів” (факторний темп приросту 12,7 %).

На Чортківському КХП у 2019 р і 2020 р. темпи зменшення виробництва борошна практично ідентичні, при цьому найвищі значення від’ємних факторних темпів приросту припадають на:

4. виробництво борошна на 1 грн фонду оплати праці (відповідно -28,3 % і -15,0 %);
5. виробництво борошна на 1 грн залишкової вартості основних засобів (відповідно -26,1 % і -11,1 %);
6. виробництво борошна на 1 грн виробничих запасів (відповідно - 66,9 % і -45,8 %).

На ТОВ „ Досквіт ” у 2019 р. виробництво борошна зросло на 22,7 %, при цьому найвищі факторні темпи приросту.

Темпи приросту виробництва борошна під впливом факторів

	ТОВ «ХлібДар»		Чортківський КХП		ТОВ „ Досквіт ”	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Загальний темп приросту (зменшення) виробництва борошна у порівнянні з попереднім роком, %	40,29	1,90	-21,84	-21,44	22,69	-4,88
у тому числі під впливом трудових факторів:						
виробництво борошна на 1 грн. фонду оплати праці	-1,44	-11,62	-28,28	-15,03	0,29	-15,49
оплата праці у розрахунку на відпрацьовану людину-годину	32,43	21,44	11,86	-3,40	26,23	18,26
відпрацьовано людину-годин у розрахунку на одного штатного працівника	13,28	-2,60	-2,47	-6,43	1,50	3,95
середньооблікова кількість штатних працівників	-3,98	-5,32	-2,96	3,42	-5,33	-11,60
у тому числі під впливом факторів необоротних активів:						
виробництво борошна на 1 грн. залишкової вартості основних засобів	44,54	4,28	-26,06	-11,06	39,37	10,08
коефіцієнт придатності основних засобів	-5,59	-3,43	0,05	-9,88	-18,87	-14,91
первісна вартість основних засобів у розрахунку на 1 грн. необоротних активів	4,82	12,68	-1,91	9,62	18,87	14,91
розмір необоротних активів	-3,48	-11,63	6,08	-10,11	-16,68	-14,96
у тому числі під впливом факторів оборотних активів:						
виробництво борошна на 1 грн. виробничих запасів	-10,12	-7,58	-66,92	-45,83	21,77	-18,59
частка виробничих запасів в оборотних активах	37,15	21,55	40,71	27,13	-18,51	-1,34
розмір оборотних активів	13,25	-12,07	4,37	-2,74	19,43	15,05

3.6. Аналіз ефективності фінансово-господарської діяльності борошномельних підприємств

Дослідження ефективності діяльності завжди посідало важливе місце серед актуальних проблем вітчизняної та зарубіжної економічної науки. Зацікавленість нею виникає на різних рівнях управління економікою – від власників приватного підприємства до керівників держави.

Оскільки ефектом є результат, наслідок зміни стану об'єкта, зумовленої дією зовнішнього або внутрішнього факторів, то варто лише додати, що на відміну від терміну „результат”, „ефект” є дельтою, приростом деякої змінної або різницею її попереднього та наступного значень. Значення дельти може набувати різних значень: бути додатнім, від'ємним або дорівнювати нулю. На нашу думку, при розрахунку ефективності за загальноприйнятою методикою у чисельнику рентабельності потрібно враховувати не ефект, а абсолютний результат діяльності.

Фактично визначення ефективності діяльності підприємства полягає в оцінці його результатів: обсягів виготовленої продукції в натуральному чи вартісному (за оптовими цінами або за собівартістю) виразі; прибуток тощо. Проте тільки величина цих результатів не дає змоги робити висновки про ступінь ефективності роботи підприємства, оскільки невідомо, якою ціною вони отримані. Тому потрібно також враховувати витрати, які дали змогу їх отримати.

Загальна методологія визначення ефективності може бути відображена співвідношенням, за яким рівень ефективності дорівнює частці певного результату і ресурсів. В основному, питання стосовно того, що вважати результатами виробництва, а що – витратами, які зумовили появу цих результатів, є дискусійним. Найбільш обґрунтованими є такі підходи: ресурсний, коли економічний результат співставляється з вартістю виробничих ресурсів, які застосовуються під час виробництва; витратний, коли економічний результат співвідноситься з поточними виробничими

витратами, які безпосередньо пов'язані з його досягненням; ресурсно-витратний, що, як це видно з самої назви, являє собою певний компроміс між двома попередніми.

Стосовно визначення чисельника формули ефективності – тут також можна виділити три підходи: за результат береться валова вартість створеного за певний період продукту (наприклад, виготовлена або реалізована продукція); за результат береться прибуток – це досить поширений підхід і при його застосуванні утворюється ціла множина показників рентабельності, коли прибуток зіставляється з собівартістю виробництва, вартістю основних чи оборотних засобів підприємства чи його капіталом тощо; за результат береться сума прибутку та амортизації.

У системі показників ефективності виробництва виділяють такі групи: ефективності використання основних засобів; ефективності використання оборотних засобів; ефективності використання праці (трудових ресурсів); ефективності окремих видів діяльності; узагальнюючі показники ефективності діяльності підприємства. Показники ефективності таким чином взаємопов'язані між собою, що відображають об'єктивні зв'язки між сторонами виробничих, фінансових та інших процесів на підприємстві. Так, наприклад, рентабельність активів визначається рентабельністю продажів та оборотністю активів; на рівень рентабельності власного капіталу впливають фактори, які знаходяться у сфері управління виробничо-господарською діяльністю підприємства (оборотність активів та рентабельність продажів) й сфері фінансової діяльності (залежність підприємства від джерел фінансування – співвідношення активів і власного капіталу) тощо.

Використання моделей, які відображають такі взаємозв'язки дозволяє суттєво підвищити рівень прийняття управлінських рішень на підприємстві.

Зокрема, для кількісної оцінки взаємодії показників рентабельності й впливу на них інших факторів пропонуємо використовувати індексний метод аналізу.

Метод індексного аналізу показників ефективності передбачає розкладання початкових формул розрахунку за кількісними та якісними характеристиками інтенсифікації виробництва і підвищення ефективності діяльності підприємства. Для аналізу ефективності діяльності борошномельних підприємств доцільно використовувати такі мультиплікативні моделі, як двофакторну модель рентабельності активів та трьохфакторну – рентабельності власного капіталу, більш відомі під назвою моделі Дюпона, тому як розробки в області факторного аналізу, котрі ведуться з початку ХХ ст. (до них належить модель Дюпона), мають велике значення для розширення можливостей використання аналітичних коефіцієнтів для внутрішнього аналізу й управління на підприємстві. Крім того, в основу розрахунку названих показників покладена величина чистого прибутку, яка є важливим критерієм діяльності підприємства саме для власників, адже для них визначальним є кінцевий фінансовий результат, котрий можна отримати у вигляді дивідендів або реінвестувати з метою розширення масштабів діяльності і посилення своїх ринкових позицій. Проте, погоджуючись із загальноприйнятою думкою, – показники рентабельності більш повно, ніж прибуток характеризують кінцеві результати господарювання, тому як їхня величина відображає співвідношення ефекту і вкладеного капіталу чи використаних ресурсів.

Будучи найважливішим показником ефективності діяльності, показник рентабельності активів поєднує весь набір елементів, що описують різні сторони роботи борошномельного підприємства. Аналізуючи внутрішні взаємозв'язки за моделлю Дюпона, можна виділити елементи, які чинять найбільший позитивний та негативний впливи, і зосередити увагу на них.

Так, на рентабельність активів впливають два фактори: рентабельність продажів та оборотність активів. Обидва фактори впливають на інтегральний показник прямопропорційно, тобто підвищення рівня прибутковості реалізації продукції чи ефективності використання майна підприємства зумовить підвищення рентабельності активів. Візуалізація динаміки рентабельності

активів за допомогою графіку чи діаграми не дає змоги кількісно оцінити вплив кожного фактора.

Застосування методики індексного аналізу для кількісної оцінки впливу факторів на зміну рентабельності активів дає змогу отримати інформацію іншого типу (табл. 4.9). Вплив кожного фактора на рентабельність активів визначається шляхом розрахунку їхніх часток у загальній величині зміни показника відносно попереднього періоду, яка може бути додатною і від'ємною.

Так, падіння рівня рентабельності продажів ТОВ „ Досквіт ” у 2019 році проти 202018 на 0,30 в.п. (рис. 3.10) зумовило зниження рентабельності активів майже на 30 %, в той час як підвищення оборотності активів за той самий період на 0,71 в.п. – підвищення показника рентабельності активів всього на 20 %.

Таблиця 3.10.

Вплив факторів на рентабельність активів

Рік	Зміна рівня рентабельності активів відносно попереднього року		Кількісний вплив факторів на зміну рівня рентабельності активів			
			Рентабельність продажів		Оборотність активів	
	в.п.	%	в.п.	%	в.п.	%
ТОВ «ХлібДар»						
2019	1,25	886,64	0,79	559,19	0,46	327,45
2020	0,42	29,86	0,32	22,57	0,10	7,28
Чортківський комбінат хлібопродуктів						
2019	-2,51	-57,90	-0,58	-13,25	-1,94	-44,65
2020	-1,28	-70,16	-1,17	-63,96	-0,11	-6,20
ТОВ “Досквіт”						
2018	-0,25	-9,47	-0,78	-29,08	0,52	19,62
2019	-0,17	-7,12	-0,47	-19,38	0,30	12,26

Така тенденція збереглася і у 2020 році – подальше падіння рівня рентабельності продажів ще на 0,15 в.п. призвело до зменшення рентабельності активів на 19,38 % проти її показника у 2019 р., а

підвищення оборотності активів на 0,50 в.п. – до збільшення рентабельності активів на 12,26 %.

Таким чином, висновком є те, що на досліджуваних підприємствах найбільший вплив на рентабельність активів має рентабельність продажів, що в одних випадках зумовлює зростання першої, а в інших – її зниження.

Оскільки значення показника рентабельності продажів для різних галузей, масштабів виробництва і рівня технологій можуть сильно розрізнятися, тому більш показовим буде динаміка його змін.

На Чортківському комбінаті хлібопродуктів та ТОВ „Досквіт” спостерігаємо поступове зниження показника рентабельності продажів, на відміну від ТОВ «ХлібДар», на якому цей показник протягом 2018-2020 рр. зростає.

Причиною зниження рентабельності продажів ТОВ „Досквіт” може бути ріст витрат на виробництво і реалізацію продукції, адже за умови зростаючої виручки, майже незмінної вартості активів цього підприємства скорочується величина чистого прибутку (див. табл. 3.6). В такому випадку необхідний аналіз собівартості реалізації, щоб знайти причини зниження рентабельності продажів.

Іншою причиною зниження рівня рентабельності продажів може бути падіння загального обсягу продажів як у Чортківського комбінату хлібопродуктів. Проте детальніший розгляд і порівняння показників виручки від реалізації продукції та чистого прибутку показує, що хоча обидва показники характеризуються тенденціями до спадання, інтенсивність темпів їхнього зростання значно відрізняється, зокрема величина чистого прибутку зменшується швидше, ніж виручка від реалізації. Таким чином на зменшення чистого прибутку мають вплив ще й інші фактори окрім обсягів реалізації.

Аналіз результатів діяльності борошномельних підприємств повинен займати одне із основних місць в аналітичному забезпеченні управління цими підприємствами. Аналіз абсолютних показників, які

відображають результати виробничих процесів борошномельних підприємств із визначенням основних напрямів їхніх змін у часі, сезонних коливань та внутрішніх взаємозв'язків дозволяє отримати аналітичну інформацію для прийняття ефективних управлінських рішень.

Для аналізу впливу факторів на динаміку визначених показників результатів діяльності борошномельних підприємств доцільно використовувати розроблені факторні індексні моделі, які дозволяють отримати інформацію про кількісний вплив визначених факторів на динаміку показників результатів діяльності борошномельних підприємств.

Підвищення ефективності діяльності є основою економічного зростання будь-якого підприємства. Аналізу ефективності на борошномельних підприємствах потрібно приділяти достатньо уваги, адже використання його інструментів, зокрема таких як багатфакторні моделі дозволяє глибше розуміти суть досліджуваних показників ефективності із виокремленням факторів, які здійснюють найбільш позитивний та негативний вплив.

Використання індексного методу розрахунку впливу кожного фактора на зміну основного показника дозволяє кількісно оцінити такий вплив, що є особливо цінним з точки зору прогнозування та планування розвитку діяльності борошномельних підприємств.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ

За ринкових умов в Україні все більшого значення набуває якісна первинна обробка і зберігання зернових, круп'яних та олійних культур безпосередньо у виробника або ж у спеціалізованих, пристосованих зерноскладах. Вирішення цієї проблеми дасть змогу виробнику бути вільним у питаннях щодо продажу врожаю у найбільш вигідний час — за встановлення найвищих цін на вирощену продукцію.

Технологічні процеси зберігання і переробки зерна пов'язані з ризиком отримання травм від затягування працівників в зернову масу чи завалювання зерном, що обрушилося в складі, падіння з висоти або у відкриті люки бункерів чи силосів. Також можливі травми при проведенні навантажувально-розвантажувальних робіт, отруєння вуглекислим газом, що може накопичуватись в зерноскладах. Тому потрібно пам'ятати про забезпечення постійного нагляду за роботою працівників, проведення робіт з зерном необхідно організовувати з дотриманням карт технологічного процесу.

У 2017 році набрали чинності нові Правила охорони праці для працівників, зайнятих на роботах зі зберігання та переробки зерна, затверджені наказом Міністерства соціальної політики України від 20.09.2017 р. № 1504 (далі – Правила).

Ці Правила поширюються на всіх суб'єктів господарювання незалежно від форм власності та організаційно-правової форми, які здійснюють діяльність, пов'язану зі зберіганням та переробкою зерна.

Вимоги цих Правил є обов'язковими для роботодавців та працівників при виконанні робіт (технологічних процесів) зі зберігання та переробки зерна.

У Правилах визначено обов'язок роботодавців:

– відповідно до статті 13 Закону України «Про охорону праці» забезпечити функціонування системи управління охороною праці;

- розробити та затвердити акти з охорони праці, які діють на підприємстві;
- розробити та затвердити перелік робіт підвищеної небезпеки, які виконуються на підприємстві за нарядами-допусками, вести журнал реєстрації нарядів-допусків на проведення робіт підвищеної небезпеки;
- розробляти та затверджувати права та обов'язки працівників підприємства щодо організації та забезпечення безпеки праці;
- отримати дозвіл на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки та подати декларацію відповідності його матеріально-технічної бази;
- за рахунок власних коштів забезпечити працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту;
- за рахунок власних коштів забезпечувати проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці працівників підприємства;
- за рахунок власних коштів забезпечувати попередній (під час прийняття на роботу) і періодичний (протягом трудової діяльності) медичні огляди працівників;
- проводити атестацію робочих місць за умовами праці на робочих місцях, де технологічний процес, використовувані обладнання, сировина чи матеріали є потенційними джерелами шкідливих і небезпечних виробничих факторів, що можуть несприятливо впливати на стан здоров'я працюючих;
- забезпечити встановлення знаків безпеки і захисту здоров'я працівників для позначення небезпечних зон відповідно до вимог Технічного регламенту знаків безпеки і захисту здоров'я працівників.

Роботодавцям та посадовим особам хлібоприймальних підприємств, діяльність яких пов'язана зі зберіганням та переробкою зерна (елеватори, сільськогосподарські підприємства), необхідно згідно з Правилами, вжити заходів щодо приведення робочих місць, обладнання, машин і механізмів відповідно до вимог Правил, Технічних регламентів та інших нормативно-правових актів з охорони праці.

Окремо слід згадати вимоги до вихідних матеріалів, напівфабрикатів і готової продукції:

1. Вода, що застосовується в технологічних процесах, повинна задовольняти вимогам санітарно-гігієнічних документів, затверджених в установленому порядку.

2. Складські приміщення повинні бути спроектовані або пристосовані до геометричних характеристик, фізичним і хімічним властивостям вихідного матеріалу, напівфабрикатів і готової продукції.

3. Складування сировини, напівфабрикатів, готової продукції та інших продуктів повинно виконуватися за технологічними картами із зазначенням місць і розмірів складування, розмірів проходів, проїздів для автомобільного та залізничного транспорту.

4. Всі хімічні речовини, що надходять на склад або в інші місця зберігання, повинні розміщуватися по заздалегідь розробленим технологічними картами з урахуванням характерних властивостей ("вогнебезпечні", "отруйні", "хімічно активні"). Склади повинні бути розбиті на відсіки, ізольовані один від одного перегородками, що відповідають вимогам пожежної безпеки.

5. На тарі, що містить в собі отруйні речовини, крім їх найменування, повинна бути зроблена попереджувальний напис: "Яд".

6. Хімічні речовини, що використовуються в організаціях по зберіганню і переробці зерна і інші речовини, повинні зберігатися і використовуватися відповідно до вимог технічної та технологічної документації, затвердженої в установленому порядку.

7. Тара для зберігання хімічних речовин повинна мати чіткий напис і пристосування для пломбування.

8. Вантажі в ящиках, мішках, пакетах, діжках повинні укладатися і зберігатися з дотриманням вимог технологічних інструкцій, затверджених в установленому порядку.

9. Стіни, перегородки, покриття складів для зберігання балонів з газами повинні бути з матеріалів, що відповідають вимогам пожежної безпеки. Вікна та двері повинні відкриватися назовні.

10. Балони з газами повинні перевозитися і зберігатися з дотриманням вимог технічної документації та технологічних інструкцій, затверджених в установленому порядку.

11. Виробничі відходи повинні знезаражуватися способом відповідно до вимог діючих норм технологічного проектування та правил безпеки.

Економічний механізм управління охороною праці повинен передбачати систему заохочень для тих працівників, які сумлінно дотримуються вимог охорони праці, не допускають порушень правил та норм особистої та колективної безпеки, беруть активну участь у здійсненні заходів щодо підвищення рівня охорони праці на підприємстві.

Економічні результати заходів щодо поліпшення умов та охорони праці виражаються у вигляді економії за рахунок зменшення збитків унаслідок аварій, нещасних випадків і професійних захворювань як в економіці в цілому, так і на кожному підприємстві.

Вивчення й вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням здорових безпечних умов, у яких відбувається праця людини — одне з найбільш важливих завдань у розробці нових технологій і систем виробництва.

Дослідження й виявлення можливих причин виробничих нещасних випадків, професійних захворювань, аварій тощо і розробка заходів і вимог, спрямованих на усунення цих причин, дозволяють створити безпечні й сприятливі умови для праці людини.

Для покращення умов та охорони праці на підприємствах необхідно:

1. Вжити заходи з підвищення ефективності наглядової функції, що буде сприяти зменшенню кількості порушень вимог нормативних актів з безпеки та гігієни праці.

2. Забезпечити подання законопроекту про застосування штрафних санкцій за порушення законодавства про охорону праці, що підвищить відповідальність роботодавців за виконання вимог законодавства про охорону праці.

3. Забезпечити поліпшення умов праці на підприємстві та економічної безпеки праці.

ВИСНОВКИ

Нами виявлено суть і надано характеристику динамічної рівноваги в економіці країни, а також виокремлено її кон'юнктурну складову. Охарактеризовано кон'юнктуру, як галузь економічної теорії і практики. Розкрито теоретичні аспекти динамічної рівноваги в економіці.

Досліджено поняття і завдання вивчення ринкової кон'юнктури на основі аналізу рівноваги в економіці, економічної статистики і динаміки, характеристики економічних процесів. Обґрунтовано зміст і види економічної кон'юнктури.

Для застосування теоретичних засад на практиці в роботі розкрито основи методики кон'юнктурних досліджень, етапи і особливості в залежності від типу ринків. Охарактеризовано систему кон'юнктурних показників з точки зору їх використання в економічному аналізі, наведено їх класифікацію, особливості розрахунку, що є основою методичних підходів до формування кон'юнктурної політики держави.

Застосовано метод систематизації та групувань при класифікації методів аналізу економічної кон'юнктури. Охарактеризовано методи фундаментального і технічного аналізу кон'юнктури ринку, досліджено теорію Доу і хвильову теорію Елліотта. Показано, як всі ці теоретичні надбання застосовують при організації розробки кон'юнктурних прогнозів.

При дослідженні методичних підходів до аналізу основних тенденцій кон'юнктури ринку розкрито область застосування фінансових обчислень у кон'юнктурному аналізі. Проведено аналіз динаміки і циклічності економічних процесів, а саме: обґрунтовано співвідношення попиту та пропозиції по фазах економічного циклу, охарактеризовано зміст і ендогенний механізм довгих хвиль і малих циклів економічної кон'юнктури. Особливу увагу приділено дослідженню ціни і цінових показників кон'юнктури.

Світовий ринок – це сфера стійких товарно-грошових відносин між країнами, заснована на міжнародному поділу праці і інших факторів виробництва, основною ознакою існування якого є рух товарів і послуг між

країнами. У своєму розвитку світовий ринок пройшов чотири етапи розвитку: від закритого внутрішнього ринку до міжнародного, який характеризується значними торговельно–економічними зв'язками та залежність національних економік. Процеси глобалізації світової торгівлі, що значно відображається на функціонуванні світового ринку товарів і послуг, має і негативні наслідки, наприклад, швидке поширення світової фінансової кризи із США, «торговельні війни» між Китаєм і США, «нафтова криза» і залежність всіх держав від постачання сировини ОПЕК. Крім цього, значний вплив на становлення та розвиток світового ринку товарів і послуг мають наявні диспропорції економічного і соціального розвитку країн, розподіл їх за рівнем економічного розвитку, діяльність ТНК, регіоналізація світової торгівлі, вплив міжнародних організацій на торговельні відносини і їх регулювання.

Наразі Україна володіє потужним ресурсним потенціалом для виробництва борошна, як одного із основних продуктів харчування, однак соціально-економічна ефективність його використання залишається низькою. Тенденція зростання сировинного експорту, особливо зерна та зернобобових, за рахунок скорочення внутрішнього зернового споживання та неповна завантаженість сировиною промислових потужностей борошномельної промисловості негативно впливає на виробничий потенціал країни та сприяє збільшенню імпорту зернових і хлібних продуктів.

Ринок борошномельної продукції України є повним чотирьохсекторним ринком, коли товар виробляється із власної сировини і майже повністю споживається на внутрішньому ринку. Проаналізувавши собівартість виробництва борошна, можна зробити висновок, що вартість зерна займає 70–80%, тобто рентабельність незначна. В свою чергу, борошно є основною сировиною для виробництва хліба, а в структурі споживання борошна в середньому близько 85% припадає на хлібопекарську. В структурі витрат на виробництво хліба та хлібопекарських виробів 40–46% становить вартість борошна. На сьогодні, потужності вітчизняних борошномельних підприємств завантажені лише на 30%, а прибутковість поставок борошна на світовий ринок

значно нижча за надприбуткову діяльність зерноекспортерів. Державне регулювання направлене на ціноутворення борошна і хліба, а не на стимулювання експорту продуктів зерна з вищою доданою вартістю.

Слід відзначити різноспрямованість напрямів державного впливу у секторах внутрішнього ринку борошна. Так, у сировинному секторі активні фінансові інтервенції спрямовані на підтримку внутрішніх цін зерновиробників без обмеження їх рентабельності. У виробничому секторі регуляторний вектор змінює свій напрямок, встановлюючи граничні рівні рентабельності виробництва борошна певних сортів. Найбільш жорсткими є методи адміністративного ціноутворення у хлібопекарській промисловості, а їх негативний вплив відображає мінімальні рівні рентабельності хліба.

Динаміка зростання валового збору зернових культур свідчить про наявність в Україні потужної сировинної бази для розвитку зернопереробного та борошномельного комплексів. 2019/20 МР характеризувався найменшим показником обсягу світової торгівлі борошном за останні 5 років, що пов'язано із дією негативного загальносвітового фактора, який вплинув на всі галузі торгівлі, а особливо на сфери надання послуг: транспорт і туризм – пандемія, закриття ринків, кордонів, обмеження вивозу продуктів харчування тощо.

За перші три місяці 2021 року експорт борошна склав 24 тис. тонн і за МР 2020/21 досяг показника 104 тис. тонн – це мінімальне значення за останні роки, незважаючи на рекордний урожай зернових і зернобобових – 65,4 млн. тонн. Варто відзначити, що така ситуація склалася не лише в Україні, пандемія вплинула на всі галузі виробництва і сферу послуг всіх світових експортерів, але не так катастрофічно..

Отже, як вже вище зазначалося, до основних негативних факторів, що вплинули на значне зниження обсягів експорту українського борошна можна віднести різке зростання цін. Українська продукція конкурували із іншими світовими експортерами саме привабливою низькою ціною. Зростання світових цін на пшеницю привело до відповідного тренду і в Україні та на зростання цін на продукти переробки. Наприклад, Північна Корея почала купувати борошно в

Росії, де різко зросли обсяги експорту. Індекс споживчих цін на борошно у квітні 2021 склав 102,38 %. Отже, в останні роки борошномельна галузь має тенденцію до зниження обсягів експорту та виробництва, зростання цін.

Основними проблемами, що стримують розвиток ринку борошна та експорту продукції, є відставання вітчизняних технологічних процесів переробки пшениці в борошно за матеріаломісткістю, питомою енергоємністю, займаною площею, витратами повітря і рівнем автоматизації, тобто собівартість українського борошна перевищує середньосвітову. Крім цього проблемними залишаються питання забезпеченості промислових підприємств сировиною, вдосконалення технології виробництва, вихід на нові ринки збуту та запровадження розширеного асортименту продукції. Невирішеними залишаються питання фінансування будівництва елеваторів та зерносховищ, розвитку річкового і морського транспорту.

Завдання реформування діючого регуляторного механізму покликано знизити адміністративний ціновий тиск на борошномельні підприємства і, таким чином, підвищити рівень їх доходності, активізувати інноваційно-інвестиційні процеси, підвищити якість продукції. З огляду на незначний рівень рентабельності виробництва борошна і хліба, доцільно оптимізувати механізм розподілу борошна та їх реалізації із держзапасів.

Сучасна дієва аграрна політика по створенню умов для ефективного функціонування ринку зерна та борошна, як взаєпов'язаних галузей, має концентруватися на наступних основних напрямках:

- створення системи податкового та митно-тарифного регулювання;
- створення системи моніторингу та прогнозування ринку;
- стимулювання ринкового попиту та пропозиції на продукцію;
- формування і функціонування інфраструктури;
- захист інтересів вітчизняних товаровиробників;
- науково-технічне та інформаційне забезпечення розвитку ринку;
- захист економічної конкуренції та забезпечення прозорості ринку;
- формування необхідної законодавчої та нормативно-правової бази.

Приклади найбільших експортерів борошна показують, що системний і успішний розвиток експортного ринку борошна багато в чому зумовлюється консолідованими зусиллями бізнесу і держави.

В першу чергу, необхідна тісна координація дій влади і бізнесу щодо поліпшення умов доступу на ринки збуту. Наприклад, на таких великих ринках, як Танзанія і Кенія, український експортер стикається з фактично заборонними митами на борошно, які становлять 30-50 %. Тому спільними зусиллями влади та бізнесу необхідно просунути в підписанні угоди про зону вільної торгівлі, що полегшить доступ на ринки цих країн. Другим, не менш важливим кроком стало б розвиток експортного кредитування, яке в Україні слабо представлене.

З боку бізнесу слід підвищувати рівень планування і маркетингу в напрямку посилення конкурентних переваг в балансі ціна/якість. Нині українське борошно є одним з найдешевших на світовому ринку, через що його якість свідомо сприймається імпортерами як більш низька.

Робота в напрямку реалізації експортного потенціалу для борошномельної галузі – це одна з можливостей генерування додаткового прибутку. За даними офіційної статистики України, обсяги виробництва борошна в Україні в 2016 році склали близько 2 млн т. В тому ж році українські компанії експортували борошна на 75 млн дол. США або понад 370 тис. тон борошна – в 100 разів більше, ніж ще 15 років тому.

За оцінками профільної спілки «Борошномели України», обсяги експорту борошна з України можуть збільшитися до 200 млн дол. США до 2022 року. Враховуючи, що за 2019 рік порівняно з відповідним періодом 2018 року, динаміка експорту борошна показала зростання на 21 % - зазначені прогнози є цілком реальними.

Нині повномасштабна війна внесла свої корективи і виробництво та споживання борошна значно скоротилось. Однак почало активно розвиватись мале і середнє підприємництво, виробництво переноситься (релокується) в західні регіони країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Беззубченко О.А. Конкурентні позиції українських підприємств на європейському ринку [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3670
2. Бойко О.О. Державне регулювання товарних ринків. *Ефективна економіка*. 2019. № 10 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2433>
3. Бокій О.В. Ринок борошна в Україні Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. 2018. Вип 4. С. 37-41.
4. Грідін О.В. Сучасний стан та тенденції розвитку сфер виробництва, переробки та реалізації зерна: український та загальносвітовий контекст. *Економіка та управління національним господарством*. 2018. Вип. 3. С. 59-68
Режим доступу: http://www.easterneuropeebm.in.ua/journal/14_2018/11.pdf.
5. Закон України «Про зерно та ринок зерна». Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/t020037?an=1853&ed=2020_11_05
6. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z970771.html
7. Квач Я.Л., Кошельок Г.В. Сучасний стан і перспективи розвитку борошномельної галузі України. *Економіка харчової промисловості*. 2015. №2(26). С. 27-36.
8. Кернасюк Є. Вітчизняне борошно: попит та пропозиція. Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/10744-vitchyzniane-boroshno-popyt-ta-propozytsiia.html>.
9. Лавринчук О.В. Перспективи розвитку ринку зерна України. Режим доступу: <http://magazine.faaf.org.ua/perspektivi-rozvitku-rinku-zerna-ukraini.html>
10. Нікішина О. В. Стратегічний вектор розвитку українського ринку борошномельної продукції. *Економічні інновації : зб. наук. пр.* Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2012. Вип. 49. С. 167-178.

11. Обмеження міжнародної торгівлі на фоні COVID-19: світові тенденції. Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zovnishnoekonomichna-diyalnist/obmezheniya-mizhnarodnoyi-torgivli-na-foni-covid19-svitovi-tendenciyi.html>.
12. Огляд українського ринку борошна за 11 місяців 2019/20 МР. Режим доступу: <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/topic/1512259>.
13. Офіційний сайт «Спілка борошномели України». Режим доступу: <https://www.ukrmillers.com/>.
14. Офіційний сайт «Українська зернова асоціація». Режим доступу: <http://uga.ua/>.
15. Офіційний сайт Державної митної служби України. Режим доступу: <https://customs.gov.ua/>.
16. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
17. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-ua>.
18. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://minfin.com.ua/ua/>.
19. Постанова КМУ від 17.10.2007 р. № 1222 «Про порядок декларування зміни оптово-відпускних цін на продовольчі товари» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1222-2007-%D0%BF#Text>.
20. Постанови КМУ від 25.12.1996 р. № 1548 «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1548-96-%D0%BF#Text>.
21. Постанова КМУ від 25.07.2012 р. № 719 «Про переробку зерна та реалізацію борошна державного інтервенційного фонду» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2012-%D0%BF#Text>

22. Постоєнко К.І. Структура ринку продовольчих товарів. МНУ ім. В. О. Сухомлинського: *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 7. С. 194-198.
23. Світовий ринок товарів та послуг: навч.-метод. посібник. Харків : «Видавництво «Форт», 2014. 295 с.
24. Секторальна експортна стратегія 2019–2023: харчова і переробна промисловість України [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.me.gov.ua.
25. Сіриченко М.О. Шляхи підвищення конкурентоспроможності української продукції на міжнародному ринку. *Економічні відносини*. 2017. № 5(2). С. 41-47.
26. Стрембіцька Л.Л. Сучасні тенденції та перспективи розвитку торгівлі України товарами. *Економічні горизонти*. 2018. № 1(4). С. 19-27.
27. Україна збрала 100% врожаю основних сільгоспкультур [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/12/15/669202/>
28. Україна в міжнародних рейтингах [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/06/25/infografika/polityka/ukrayina-rejtynhax-yak-zminyuvalysya-pozyciyi-krayiny-shist-rokiv>
29. Зовнішня торгівля: з ким та чим найбільше торгувала Україна в 2019 році [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/02/20/infografika/ekonomika/zovnishnya-torhivlyakym-ta-chym-najbilshe-torhuvala-ukrayina-2019-rocz>
30. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : [підручник]. К. : Київський нац. екон. ун-т, 2013. 779 с.
31. Басюркіна Н.Й. Агропромислові формування в забезпеченні продовольчої безпеки. Одеса: Фенікс, 2013. 441 с.
32. Басюркіна Н.Й. Методичні основи визначення економічної ефективності агропромислових підприємств // *Вісник соціально-економічних досліджень*. Випуск: ОДЕУ. 2011. С. 34 – 41.
33. Басюркіна Н.Й. Методологічні засади дослідження організаційно-

правових форм у великотоварному агропромисловому виробництві // *Економіка харчової промисловості*. №1 (16). Одеса: ОНАХТ, 2013. С. 24 – 29.

34. Господарський кодекс України : Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18-22.

35. Земельний кодекс України : Закон України № 2768-III від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4.

36. Дейнеко Л.В., Коваленко А.О., Коренюк Т.І. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку. К. : Наукова думка, 2007. 276 с.

37. Інвестиційно-інноваційний розвиток регіонів Українського Причорномор'я [кол. монографія] / [за наук. ред. Буркинського Б.В.]; НАН України, ІПРЕЕД НАНУ. Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2016. 497 с.

38. Кваша С.М. Імпорт агропродовольчої продукції та можливості його заміщення національним виробництвом / С.М.Кваша, Н.В.Кривенко, Б.В. Духницький // *Економіка АПК*. 2014. № 5 - С.15-23.

39. Лукінов І.І. Агропромислова політика у макроструктурних пріоритетах // Вибрані праці. У 2-х книгах. Кн. 1. Ін-т аграр. економіки УААН. К. : ННЦ ІАЕ, 2007. С. 247 – 256 с.

40. Лукінов І.І. Державні і ринкові регулятори соціально-економічних перетворень АПК України // *Соціально-економічна модель постреформованого розвитку агропромислового виробництва в Україні* : Матеріали других Всеукраїнських зборів (конгресу) вчених економістів-аграрників 24-25 січня 2000 року м. Київ. К., 2000. С. 4 – 9.

41. Лукінов І.І. До економічної безпеки і сталого розвитку в господарських трансформаціях // *Урядовий кур'єр*. 25.05.1999. №95. С. 3.

42. Лукінов І.І. Причини труднощів у здійсненні агропродовольчого курсу реформ. Вибрані праці. У 2-х книгах. Кн. 1. Ін-т аграр. економіки УААН. К.: ННЦ ІАЕ, 2007. С. 264–278.

43. Осіпов П.В., Басюркіна Н.Й., Дудка Т.В. та ін. Методи проведення спеціальних економічних розрахунків : [підручник] / [під ред. д.е.н., проф. Осіпова П.В.]. Одеса : Друк, 2010. С. 481 с.

44. Осташко Т.О., Волощенко-Холда Л.Ю. Надзвичайні заходи СОТ

для захисту ринків агропродовольчих товарів : [монографія]. Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. К., 2011. 224 с.

45. Саблук П.Т., Білорус О.Г., Власов В.І.. Глобалізація і продовольство: моногр. К.: ННЦ ІАЕ, 2008. 630 с.

46. Саблук П.Т., Коденська М.Ю. Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних програм в аграрно-промисловому виробництві. К.: ННЦ ІАЕ, 2012. 46 с.

47. Саблук П.Т. Основні положення нової економічної парадигми національної продовольчої безпеки України в ХХІ ст. // *Економіка України*. 2002. №5 (478). С. 54–61.

48. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період // *Економіка АПК*. 2008. № 4. С. 19–37.

49. Саблук П.Т., Калієв Г.А. та ін. Світове і раціональне виробництво аграрної продукції: [моногр.]. К.: ННЦ ІАЕ, 2008. 210 с.

50. Саблук П.Т., Юрчишин В.В. Розробка аграрної (аграрно-продовольчої) доктрини України // *Агропромисловий комплекс України : стан, тенденції та перспективи розвитку* : Інформаційно-аналітичний зб. Вип. 5 / [за ред. П.Т. Саблука та ін.]. К.: ННЦ ІАЕ, 2002. С. 625–642.

51. Саблук П.Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи / // *Економіка АПК*. 2015. № 2. С. 9–17.

52. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ № 984_011 від 27.06.2014 [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011 - Верховна Рада України.

53. Україна у цифрах – 2021 [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL : <http://ukrstat.gov.ua>. Державний комітет статистики.

54. Україна у цифрах – 2020 [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL : <http://ukrstat.gov.ua>. Державний комітет статистики.

55. Україна у цифрах – 2019 [Електронний ресурс]. Режим доступу :

URL : <http://ukrstat.gov.ua>. Державний комітет статистики.

56. Україна у цифрах – 2018 [Електронний ресурс]. Режим доступу :
URL : <http://ukrstat.gov.ua>. Державний комітет статистики.

57. John Gutman's. E.C.O. Holdings. Inter-American Development Bank. – Washington, 2001. 252 p.

58. Методичні вказівки до виконання і оформлення кваліфікаційної роботи магістра напряму підготовки 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» за освітньою програмою «Підприємництво і торгівля, товарознавство і експертиза в митній справі» денної та заочної форми навчання / Укл. Н.Й. Басюркіна, Я.Г. Верхівкер, В.А. Шалений. Одеса: ОНТУ, 2023. 40 с.

59. Методичні вказівки до виконання і оформлення кваліфікаційної роботи магістра напряму підготовки 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» за освітньою програмою «Економіка підприємства», «Управління бізнесом», «Міжнародна торгівля» та «Міжнародна торгівля зерном» денної та заочної форми навчання / Укл. Н.Й. Басюркіна, Т.В. Свистун. Одеса: ОНАХТ, 2016. 40 с.

60. Методичні вказівки до виконання і оформлення дипломної роботи – економічної частини міжкафедрального комплексного дипломного проекту студентів напряму підготовки 076 «Підприємництво та торгівля » за освітньою програмою «Підприємництво і торгівля, товарознавство і експертиза в митній справі» денної та заочної форми навчання / Укл. Н.Й. Басюркіна, В.А. Шалений. Одеса: ОНТУ, 2023. 38 с.

61. Методичні вказівки до виконання курсової роботи «Управління проектами» для студентів спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» / Укл. Н.Й. Басюркіна. Одеса : ОНТУ, 2023. 45 с.

62. Басюркіна Н.Й. «Антикризове управління підприємницькими структурами»: конспект лекцій для студентів за напрямом підготовки магістра 07 «Управління та адміністрування» спеціальністю 076 «Підприємництво та торгівля» освітньою програмою «Підприємництво і торгівля, товарознавство і

експертиза в митній справі». Одеса : ОНТУ, 2023. 50 с.

63. Басюркіна Н.Й. «Управління проектами»: конспект лекцій для студентів, що навчаються за спеціальністю 076 «Підприємництво та торгівля» освітньою програмою «Підприємництво і торгівля, товарознавство і експертиза в митній справі» за напрямом підготовки магістра денної і заочної форм навчання. Одеса : ОНТУ, 2023. 172 с.

64. Басюркіна Н.Й. Кон'юнктура світових ринків товарів та послуг : конспект лекцій для бакалаврів спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля» денної та заочної форм навчання. Одеса: ОНТУ, 2023. 27 с.

65. Вігуржинська С.Ю., Басюркіна Н.Й., Свистун Т.В. Економіка підприємства : навч. посібн. / за ред. С.Ю.Вігуржинської. Одеса : ОНАХТ, 2018. 116 с.

66. Карпов В.А., Басюркіна Н.Й., Горбаченко С.А., Шевченко-Перепьолкіна Р.І. Проектний аналіз : навч. посібник / за ред. проф. Карпова В.А. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 324 с.

67. Методи проведення спеціальних економічних розрахунків : підручник / Осіпов П.В., Басюркіна Н.Й., Дудка Т.В. та ін.; під ред. д.е.н., проф. Осіпова П.В. Одеса : Друк, 2010. 262 с.

68. Товарознавство споживчих товарів. Пакування. Митне оформлення: навч. посібник у 2 частинах. Я.Г. Верхівкер та інші. Херсон: Олді+, 2022, 324 с.
<https://elc.library.onaft.edu.ua/library-w/DocumentDescription?docid=OdONANT.1836835>

69. Товарознавство споживчих товарів. Пакування. Митне оформлення. Лабораторний практикум до виконання лабораторних, практичних та самостійних робіт студентами СВО «Бакалавр» та «Магістр». Я.Г. Верхівкер та інші. Херсон: Олді+, 2021, 308 с.
<https://elc.library.onaft.edu.ua/library-w/DocumentDescription?docid=OdONANT.1688690>

70. Трансформації вітчизняного підприємництва в умовах ризиків і загроз сьогодення / [Басюркіна Н.Й. та ін.]; за ред. д.е.н., проф. Басюркіної Н.Й.; Одеський нац. технологічний ун-т. Ів.-Франківськ : ОНТУ, 2023. 467 с.

71. Ефективність використання інноваційно-інвестиційного потенціалу продовольчого бізнесу / Басюркіна Н.Й. та ін.; за ред. к.е.н. Бровкіної Ю.О. Одеса : ОНАХТ, 2020. 218 с.

72. Інноваційно-інвестиційний розвиток бізнес-структур в Україні : монографія / за ред. д.е.н. Басюркіної Н.Й. Одеса : ОНАХТ, 2019. 226 с.

73. Економічні трансформації бізнес-структур в Україні: монографія/ Басюркіна Н.Й. та ін.; за ред. Басюркіної Н.Й. Одеса: ОНАХТ, 2018. 288 с.

74. Привабливість харчового бізнесу в Україні : монографія / Басюркіна Н.Й. та ін.; за ред. д.е.н. Басюркіної Н.Й. Одеса : ОНАХТ, 2017. 192 с.

75. Басюркіна Н.Й. Агропромислові формування в забезпеченні продовольчої безпеки : монографія. Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2013. 441 с.

76. Басюркіна Н.Й. Дудка Т.В., Меліх О.О. Адаптація харчових підприємств України до нестабільних умов господарювання : Монографія // Одеса : ОНАХТ, 2013. 160 с.

77. Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 30.09.2023).

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет Експертизи, біотехнології, харчової інженерії,
підприємництва та торгівлі
Кафедра Торговельного підприємництва, товарознавства та
управління бізнесом
Ступінь вищої освіти – другий (магістр)
Спеціальність 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
Освітня програма «Підприємництво і торгівля, товарознавство
та експертиза в митній справі»

ГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА

на тему:

**«Шляхи підвищення ефективності діяльності бізнес-структур
зернового господарства України»**

Здобувачка _____ Кучеренко Олена Валеріївна
Підпис

Керівники: _____ д.е.н., професор Басюркіна Н.Й.
Підпис

_____ к.е.н., доцент Карпінська Г.В.
Підпис

Одеса – 2023 р.

Таблиця 1

Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами

									(млн.дол. США)
Експорт									
	Усього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
2005	34228,4	10531,1	23697,3	10881,4	10293,3	8576,9	2393,9	1831,2	13,7
2006	38368,0	12351,1	26016,9	12625,5	12166,3	8446,2	2373,7	2550,9	17,9
2007	49296,1	18087,0	31209,1	14773,8	14021,3	10881,6	2792,0	2686,3	15,7
2008	66967,3	23166,3	43801,0	19732,8	18265,7	15887,0	3902,4	4144,0	64,0
2009	39695,7	13472,9	26222,8	10264,5	9514,3	12131,7	2627,8	1124,2	21,6
2010	51405,2	18740,6	32664,6	13829,6	13085,3	13715,4	3018,7	2000,0	28,4
2011	68394,2	26177,0	42217,2	18442,4	18021,5	17737,8	3344,2	2552,3	29,8
2012	68830,4	25318,6	43511,8	17424,0	17123,7	17681,1	5638,2	2607,7	50,9
2013	63320,7	22077,3	41243,4	17064,2	16758,6	16813,0	5094,7	2163,6	40,1
2014	53901,7	14882,3	39019,4	17122,1	17002,9	15350,9	5098,2	1372,2	23,5
2015	38127,1	7806,1	30321,0	13248,3	13015,2	12378,9	3803,3	785,6	13,6
2016	36361,7	6031,5	30330,2	13790,1	13496,3	11796,3	3865,1	735,2	18,3
2017	43264,7	6916,4	36348,3	17901,9	17533,4	12967,3	4047,7	1207,9	71,9
2018	47335,0	7025,2	40309,8	20606,0	20157,0	13754,1	4127,0	1620,0	48,6
2019	50054,6	–	–	26739,5	20750,7	16646,1	4971,5	1467,9	59,0
Імпорт									
	Усього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
2005	36136,3	16988,3	19148,0	12666,4	12211,3	4685,5	426,2	1265,5	103,9
2006	45038,6	20112,3	24926,3	16804,2	16232,2	6143,7	413,0	1465,3	99,5
2007	60618,0	25469,3	35148,7	23048,9	22274,5	9042,2	673,1	2255,4	128,4
2008	85535,3	33377,8	52157,5	30477,0	28928,6	15497,7	1559,1	4190,6	431,7
2009	45433,1	19692,6	25740,5	16233,8	15438,5	6538,6	617,6	2197,9	149,4
2010	60742,2	26697,4	34044,8	20004,5	19151,4	10023,3	874,4	2879,4	261,4
2011	82608,2	37212,4	45395,8	27065,9	25805,8	13279,9	940,6	3913,9	194,0
2012	84717,6	34497,2	50220,4	27569,6	26237,2	17140,5	851,3	4446,7	195,7
2013	76986,8	27941,6	49045,2	28566,2	27046,5	15237,3	749,8	4339,9	93,7
2014	54428,7	17276,9	37151,8	22383,0	21069,1	10848,3	679,9	3021,5	182,2
2015	37516,4	10485,5	27030,9	16665,3	15330,2	7235,8	601,7	2336,6	169,6
2016	39249,8	8565,4	30684,4	18470,2	17140,8	8920,5	553,9	2594,8	120,6
2017	49607,2	11477,9	38129,3	22922,4	20799,4	10679,4	719,0	3615,6	151,4
2018	57187,6	13209,1	43978,5	25370,8	23216,5	13617,3	757,9	4110,6	69,3
2019	60800,2	–	–	38001,9	25012,2	17394,5	819,2	4397,7	116,8

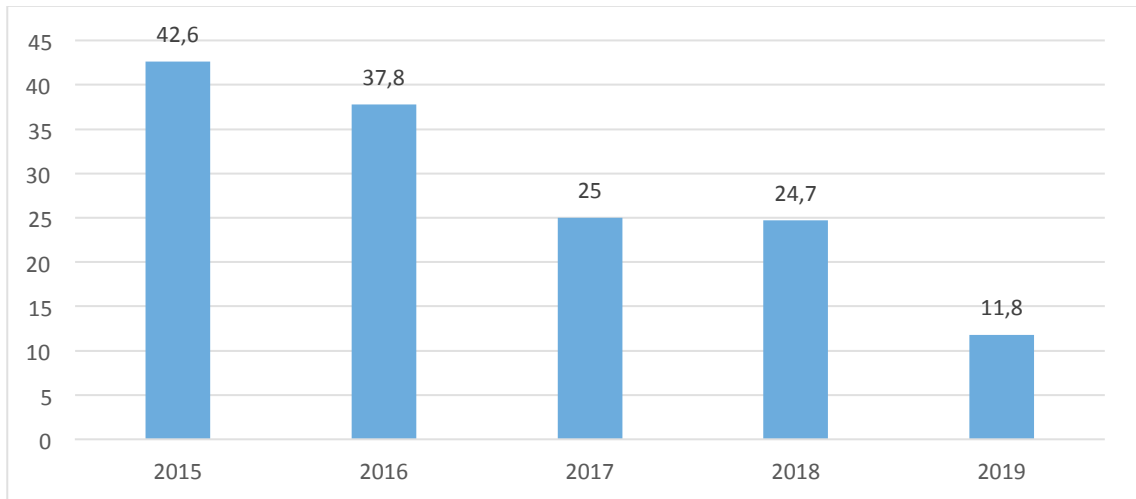

Рисунок 1. Рентабельність виробництва зернових, %

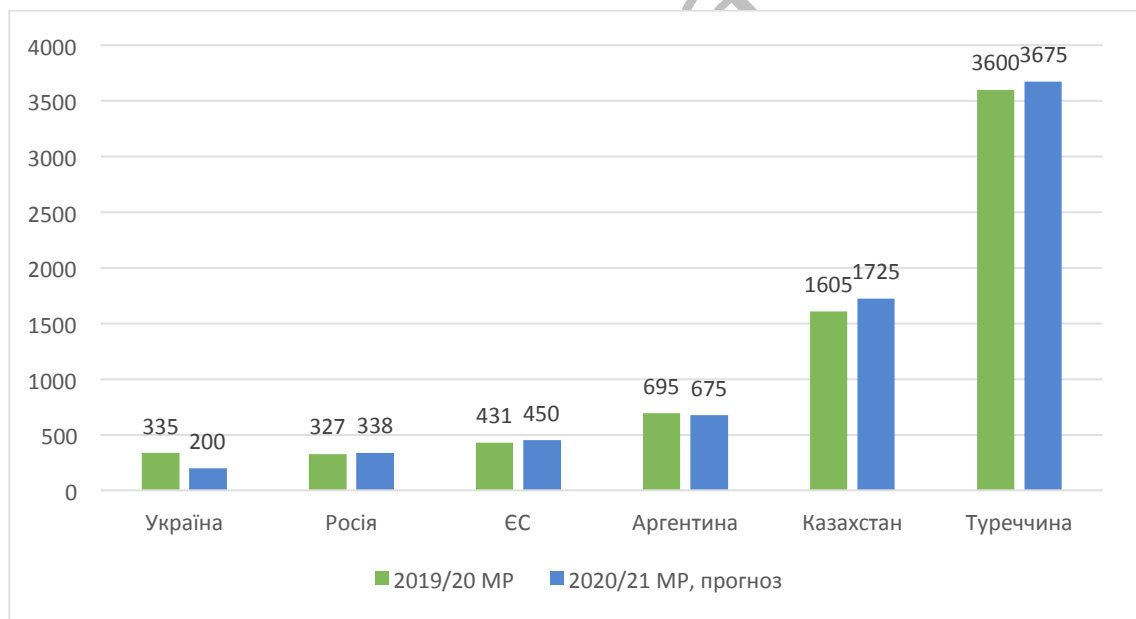

Рисунок 2. Найбільші світові експортери борошна, тис. тонн

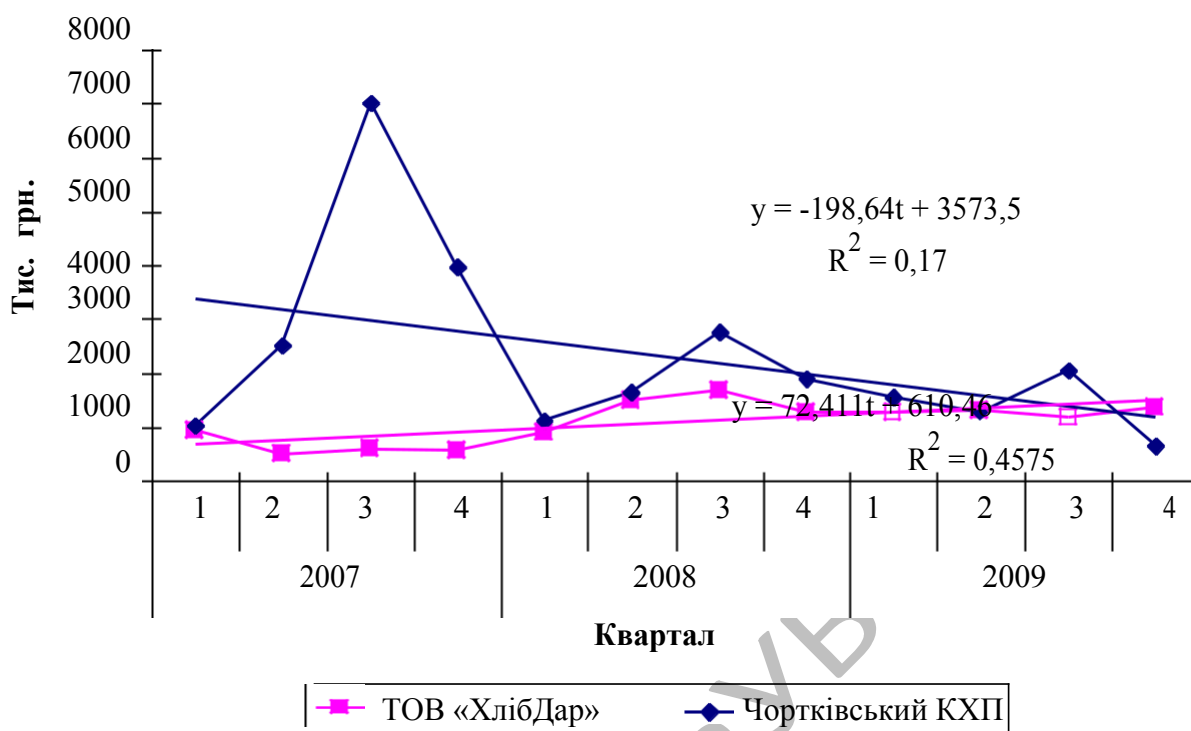

Рисунок 3. Динаміка середньомісячного обсягу реалізованої продукції TOB «ХлібДар», на Чортківському КХП у 2018-2020 рр.

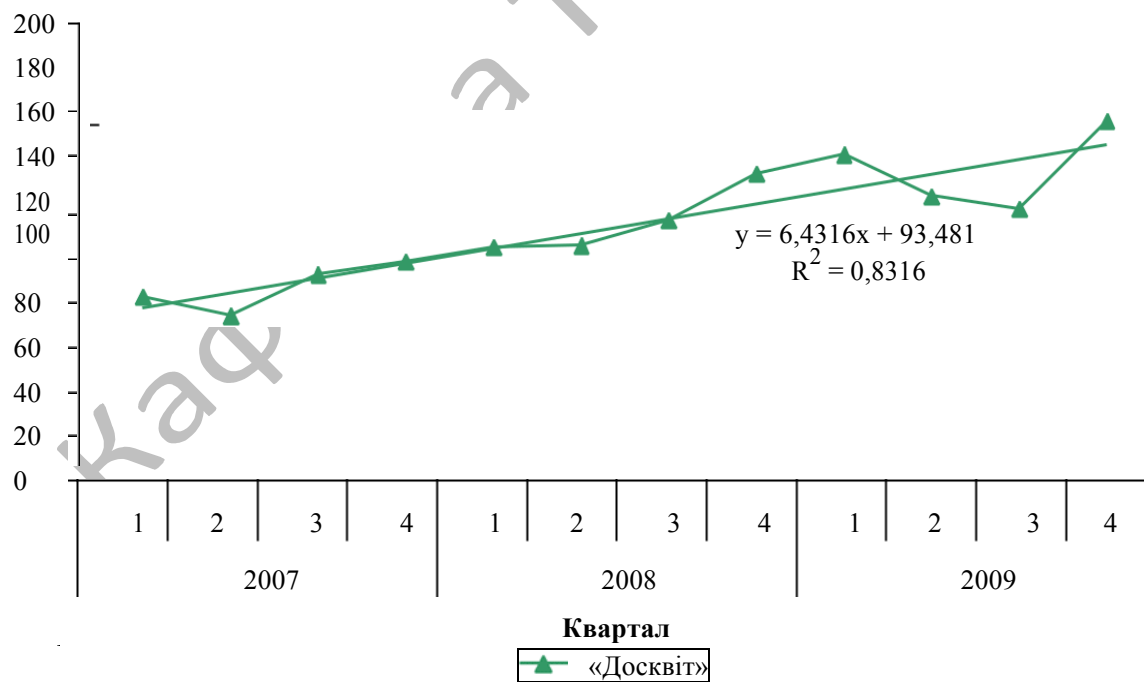

Рисунок 4. Динаміка середньомісячного обсягу реалізованої продукції TOB «Досквіт» у 2018-2020 рр.

Таблиця 2

Індекси сезонності обсягів реалізованої промислової продукції
борошномельними підприємствами у 2018-2020 рр.

(у відсотках)

	ТОВ «ХлібДар»	Чортківський КХП	ТОВ „Досквіт”
січень	97,9	33,9	99,6
лютий	109,0	64,5	104,9
березень	121,3	61,1	107,9
квітень	114,0	45,8	86,3
травень	104,0	66,4	90,6
червень	86,0	117,3	101,5
липень	90,3	135,1	98,8
серпень	110,9	188,1	93,0
вересень	103,4	185,3	94,4
жовтень	102,4	82,1	105,7
листопад	91,4	96,6	105,8
грудень	66,0	113,6	102,2

Таблиця 3

Індекси сезонності виробництва борошна пшеничного та пшенично-житнього борошномельними підприємствами у 20018-2020 рр.

(у відсотках)

	ТОВ «ХлібДар»	Чортківський КХП	ТОВ „Досквіт”
січень	89,2	52,4	96,4
лютий	93,8	104,2	99,8
березень	101,0	73,2	107,3
квітень	79,5	51,2	86,1
травень	74,4	87,9	91,7
червень	79,7	103,6	104,1
липень	113,6	113,6	102,5
серпень	121,8	129,6	96,0
вересень	125,6	124,1	101,2
жовтень	123,3	132,1	106,3
листопад	106,3	114,1	105,8
грудень	88,3	111,4	102,9

Таблиця 4

Індекси сезонності виробництва борошна пшеничного та пшенично-житнього з давальницької сировини борошномельними підприємствами у 2018-2020 рр. (у відсотках)

	ТОВ «ХлібДар»	Чортківський КХП	ТОВ „ Досквіт”
січень	79,9	37,2	96,4
лютий	87,0	70,7	99,8
березень	89,0	36,9	107,3
квітень	67,8	27,6	86,1
травень	66,8	43,2	91,7
червень	77,3	111,2	104,1
липень	127,6	50,4	102,5
серпень	128,8	130,0	96,0
вересень	135,9	119,1	101,2
жовтень	127,8	129,0	106,3
листопад	109,2	130,7	105,8
грудень	98,7	77,1	102,9

Таблиця 5

Основні результати регресійного аналізу зв'язків між фінансовим результатом та факторними показниками

	Рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації (R^2)	Коефіцієнт множинної кореляції (R)	F-критерій
ТОВ «ХлібДар»	$Y = -44,422 - 0,556t + 0,010X_1 + 0,040X_2$	0,172	0,415	2,222
Чортківський КХП	$Y = 12,641 - 0,662t + 0,005X_1 + 0,014X_2$	0,164	0,405	2,097
ТОВ „ Досквіт ”	$Y = -20,621 - 0,194t + 0,039X_1 + 0,060X_2$	0,344	0,587	5,605

Таблиця 6

Темпи приросту виробництва борошна під впливом факторів

	ТОВ «ХлібДар»		Чортківський КХП		ТОВ „Досквіт”	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Загальний темп приросту (зменшення) виробництва борошна у порівнянні з попереднім роком, %	40,29	1,90	-21,84	-21,44	22,69	-4,88
у тому числі під впливом трудових факторів:						
виробництво борошна на 1 грн. фонду оплати праці	-1,44	-11,62	-28,28	-15,03	0,29	-15,49
оплата праці у розрахунку на відпрацьовану людино-годину	32,43	21,44	11,86	-3,40	26,23	18,26
відпрацьовано людино-годин у розрахунку на одного штатного працівника	13,28	-2,60	-2,47	-6,43	1,50	3,95
середньооблікова кількість штатних працівників	-3,98	-5,32	-2,96	3,42	-5,33	-11,60
у тому числі під впливом факторів необоротних активів:						
виробництво борошна на 1 грн. залишкової вартості основних засобів	44,54	4,28	-26,06	-11,06	39,37	10,08
коефіцієнт придатності основних засобів	-5,59	-3,43	0,05	-9,88	-18,87	-14,91
первісна вартість основних засобів у розрахунку на 1 грн. необоротних активів	4,82	12,68	-1,91	9,62	18,87	14,91
розмір необоротних активів	-3,48	-11,63	6,08	-10,11	-16,68	-14,96
у тому числі під впливом факторів оборотних активів:						
виробництво борошна на 1 грн. виробничих запасів	-10,12	-7,58	-66,92	-45,83	21,77	-18,59
частка виробничих запасів в оборотних активах	37,15	21,55	40,71	27,13	-18,51	-1,34
розмір оборотних активів	13,25	-12,07	4,37	-2,74	19,43	15,05

Вплив факторів на рентабельність активів

Рік	Зміна рівня рентабельності активів відносно попереднього року		Кількісний вплив факторів на зміну рівня рентабельності активів			
			Рентабельність продажів		Оборотність активів	
	в.п.	%	в.п.	%	в.п.	%
ТОВ «ХлібДар»						
2019	1,25	886,64	0,79	559,19	0,46	327,45
2020	0,42	29,86	0,32	22,57	0,10	7,28
Чортківський комбінат хлібопродуктів						
2019	-2,51	-57,90	-0,58	-13,25	-1,94	-44,65
2020	-1,28	-70,16	-1,17	-63,96	-0,11	-6,20
ТОВ «Досквіт»						
2018	-0,25	-9,47	-0,78	-29,08	0,52	19,62
2019	-0,17	-7,12	-0,47	-19,38	0,30	12,26